

б у а л е м
сансаль

2084

кінець світу

**ГРАН-ПРІ
ФРАНЦУЗЬКОЇ
АКАДЕМІЇ**

Boualem Sansal

2084
LA FIN DU MONDE

Буалем Сансаль

2084
КІНЕЦЬ СВІТУ

Роман

З французької переклав
Петро Тарашук

видавництво
жупанського

УДК 821.133.1'06(65)-312.1

ББК 84(6Алж=Фра)6-44

С18

Новий роман-антиутопія Буалема Сансаля «2084: Кінець світу» став справжньою сенсацією і минулорічним бестселером на французькому книжковому ринку та отримав гран-прі Французької академії, а також устиг побувати на перших місцях у відбіркових списках усіх престижних французьких премій у царині літератури. У романі, який можна сприймати, зокрема, як і діалог Сансаля з епохальним орвеллівським «1984», оповідається про небезпеку ісламської релігійної диктатури, яка насувається на нашу цивілізацію.

У своєму інтерв'ю для «Дойче Велле» Буалем Сансаль так описує власне бачення сьогоденного становища нашої цивілізації: «Свободи більше немає. Ми стали в'язнями надто жорстко організованих держав. Глобалізація нав'язує нам закони ринку. Реклама і маркетинг зумовлюють наші дії. Присутній скрізь всемогутній закон обмежує свободу громадян. Єдина свобода, яку ми маємо, це вибирати, чиїх вказівок слухатись. Тож мусульмани кажуть: аніж слугувати ринку й праву, краще будемо виконувати накази релігії. Оскільки релігія обіцяє нам рай... А до цього додається ще й пригода джихаду».

Cet ouvrage a bénéficié des soutiens du Programme d'aide à la publication Skovoroda de l'Ambassade de France en Ukraine/ Institut français d'Ukraine et des Programmes d'aide à la publication de l'Institut français/Ministère français des Affaires étrangères et européennes.

Це видання було здійснене за підтримки Програми сприяння видавничій справі «Сковорода» Посольства Франції в Україні/ Французького інституту в Україні та видавничих програм Французького інституту/Міністерства закордонних та європейських справ Франції.

© Boualem Sansal. 2084. La fin du monde. — Paris: Gallimard, 2015.

© Видавництво Жупанського;
П. Тарашук, переклад;
О. Баратинська, художнє оформлення, 2016.

ISBN 978-966-2355-68-0

**Релігія, можливо, спонукає любити Бога,
але ніщо, крім неї, не спонукає з такою силою
гидувати людиною і ненавидіти людство.**

Засторога

Нехай читач не думає, ніби ці події справжні або зіперті на якусь відому реальність. Ні, насправді вигадане все: персонажі, факти та інше, і за доказ тут править те, що події розгортаються в далекому майбутньому і в далекому світі, анітрохи не схожому на наш.

Це витвір чистої вигадки, світ Бігая, описаний на цих сторінках, не існує і не має ніякої причини існувати в майбутньому, так само як і світ *Big Brother*, Старшого Брата, що його уявив собі неперевершений Орвелл і так дивовижно розповів про нього в своїй білій книзі «1984», не існував за його часів, не існує за наших часів і не має насправді причини існувати в майбутньому. Люди добрі, спокійнісінько спить собі, тут усе абсолютно несправжнє, а решта перебуває під контролем.

Книга 1

У якій Аті повертається до Кодсабада, свого рідного міста і столиці Абістану, після двох довгих років відсутності: року, проведеного в санаторії в районі Сін на горі Уа, і року в мандрах по шляхах то в одному каравані, то в іншому. Дорогою він познайомиться з Насом, дослідником з могутнього Управління Архівів, Святих Книг і Священних Спогадів, що повертався з археологічної експедиції до недавно знайденої пам'ятки, належної до часів, які передували Блефу, Великій Священній війні; відкриття цієї пам'ятки породило дивний неспокій у лоні Апарату і, здається, навіть у самому осередку Справедливого Братства.

Аті втратив сон. Страх опановував його дедалі швидше, ще коли гасили вогні, а то й раніше, коли сутінки напинали блідуватий серпанок і хворі, втомившись від довгого дня тинянь із палат у коридори, а з коридорів на тераси, починали, насилу волочачи ноги, повертатися до ліжок і пригнічено бажали один одному щасливо перебути ніч. Адже декого завтра вже не буде. Йолах великий і справедливий, він дає й забирає, як є воля його.

Потім наставала ніч, лавиною накотившись на гору, що нараз немов меншала. Не менш раптово починав допікати холод, і з вуст злітали хмаринки пари. Надворі ненастанно бурхав вітер, ладний розвіяти геть усе.

Знайомі звуки санаторію мало-помалу трохи заспокоїли Аті, дарма що повідомляли про людське страждання та його оглушливі крики на сполох або про ганебні вияви людської механіки, проте не спромагалися

заглушити примарний буркіт гори: далеке відлуння, яке Аті радше уявляв собі, ніж чув, і яке, сповнене міазм і погроз, походило з глибин землі. Гора Уа на межах імперії була похмура й гнітюча, і то не тільки своєю незмірністю та моторошністю, а й оповідками, які поширювались у долинах і піднімалися аж до санаторію з гуртами прочан, які двічі на рік перетинали район Сін, завжди даючи гак до лікарні, щоб трохи зігрітись і поїсти по дорозі. Прочани йшли здалеку, з чотирьох кутків країни, пішки, обдерті й виснажені гарячкою, часто серед великих небезпек, а в їхніх пророчих оповідках було багато дивовижного, мерзенного і злочинного, і тим паче тривожнішого, що їх переповідали ледь чутним голосом і замовкали, тільки-но почувши якийсь шерех, щоб глянути скоса через плече. Як і кожен у країні, прочани і хворі завжди були насторожі, боячись, що їх заскочать наглядачі, можливо, страхітливі V, і викажуть як макуфів, пропагандистів Великого Безвір'я, тієї тисячі разів таврованої секти. Аті полюбляв розмовляти з тими далекими подорожніми, шукав спілкування з ними: адже протягом своєї довгої прощі вони назбирали силу оповідок та відкриттів. Країна була така величезна і така цілком невідома, що йому просто кортіло загубитися серед її таємниць.

Прочани були єдиними людьми, яким дозволяли ходити по країні, але не так, як їм заманеться, а відповідно до точних графіків, по позначених віхами шляхах, із яких годі було зійти і на яких стояли пункти перепочинку, і то завжди серед якоїсь пустки, на посушливих плоскогір'ях, серед безмежних степів, на дні каньйонів, у місцях, так би мовити, позбавлених душі, і там прочан рахували, поділяли на групи, наче військо під час походу, що розташовувалось табором навколо тисячі багать, чекаючи наказу зібратись і вирушити. Перепочинки інколи тривали так довго, що покутники вже пускали коріння в тих незмірних бідонвілях і поводились, наче забуті втікачі, вже не знаючи до ладу, що напередодні живило їхні мрії. Ця тривала тимчасовість правила за науку: значення має не мета, а зупинка, нехай навіть

непевна; вона пропонує відпочинок та безпеку і завдяки цьому повідомляє про практичний розум Апарату і любов Делегата до свого народу. Апатичні солдати і комісари віри, змучені і жваві, наче ховрахи, стояли на чатах уздовж шляхів, надто у важких для спостереження місцях, щоб дивитись, як ідуть прочани, власне, щоб наглядати за ними. Ніхто не знав, чи тікав хто коли-небудь і чи ловили коли когось, люди йшли по шляху, як їм казали, і пленталися тільки тоді, коли втома долала їх і починала проріджувати лави. Все було добре впорядковане і тонко перевірене, нічого не могло статися без навмисної волі Апарату.

Ніхто не знав причини тих обмежень. Вони існували здавна. Річ у тому, що це питання ніколи нікому не спадало на думку, гармонія панувала так віддавна, що ніхто не мав причин непокоїтись. Навіть хвороби і смерть, які ставалися частіше, ніж визначила природа, не підточували моральний дух народу. Йолах великий, і Абі — його вірний Делегат.

Проща була єдиним дозволеним мотивом, щоб пересуватись по країні, за винятком адміністративних і торгівельних завдань, для виконання яких агенти мали перепустки, які доводилось реєструвати і штемпелювати на кожному етапі завдання. Ці перевірки, які повторювалися до безмежності й вимагали маси реєстраторів і контролерів, і поготів не мали сенсу й були пережитком якоїсь забутої доби. Країна раз у раз провадила спонтанні й загадкові війни, в цьому не було сумнівів, ворог був усюди, міг з'явитись на сході чи заході, і так само на півночі або півдні, люди повнилися підозр, не знали, на що він схожий і чого прагне. Його називали просто Ворогом із великої літери, із притиском вимовляючи це слово, і цього було досить. Здається, пригадували, нібито колись оголосили, що погано називати його якимось по-іншому, і це твердження видалось таким обґрунтованим і очевидним, що з погляду розважливості немає ніякого сенсу давати назву тому, чого ніхто

ніколи не бачив. Ворог набув міфічного і страхітливого виміру. Але одного дня — навіть команди не давали — слово «Ворог» зникло з лексики. Адже мати ворогів — констатація слабкості, перемога або цілковита, або ж її немає. Заговорили про Велике Безвір'я і *макуфів*, то було нове слово, яке означало невидимих і повсюдних відступників. Внутрішній ворог посів місце зовнішнього, або навпаки. Потім настав час вампірів та інкубів. Під час урочистих церемоній вимовляли ім'я, що було осереддям усіх страхів: Шитан. А ще казали «Шитан і його збіговисько». Дехто вбачав у цій фразі лише інший спосіб сказати «Відступник і його кодро», цей вираз люди розуміли досить добре. Це ще не все, той, хто вимовляв ім'я Лукавого, мав плюнути на землю і тричі проказати освячену формулу: «Нехай Йолах прожене й прокляне його!» Згодом, подолавши інші перешкоди, Диявола, Лукавого, Шитана, Відступника назвали нарешті його справжнім ім'ям: Баліс, а його учні, відступники, стали баліситами. Все одразу стало видаватися яснішим, але люди потім однаково ще довго запитували себе, чому всю ту минулу вічність уживали так багато фальшивих імен.

Війна була тривала і більш ніж страхітлива. Там і там, а як казати правду, всюди (але, безперечно, до війни додалися інші лиха, землетруси та решта катастроф) видніли її побожно збережені сліди, впорядковані, наче врочисто запропоновані публіці інсталяції митців, яких понесло до незмірності: розтрощені будівлі, зрешечені кулями стіни, цілі квартали, поховані під руїнами, трупи без нутрощів, гігантські вирви, перетворені в задимлені звалища або сморідні болота, безумні нагромадження вигнутого, роздертого, розплавленого залізаччя, на якому видніли якісь знаки, а подекуди величезні заборонені зони по кілька сотень кілосікк, або квадратних *шабірів*, огорожені коло пропускних пунктів неоковирними, інколи вже поваленими парканами; голі території, де дмуть крижані або ураганні вітри і де, здається, відбулися події, які виходять за межі ро-

зуміння: шматки сонця впали на планету, чорна магія викликала пекельний вогонь, може, щось інше, бо все: земля, скелі, витвори людської руки — розплавилася і та барвиста магія набридливо потріскує, від чого піднімається сторч волосся, гуде у вухах, заходиться серце. Той феномен приваблює цікавих, люди тиснуться навколо гігантських розплавлених дзеркал, тішаться, дивлячись, як настоббурчується, мов для параду, волосся на всьому тілі, шкіра на очах червоніє і набрякає, з носа спадають великі краплини крові. Живі істоти тих регіонів, і люди, і тварини, хворіють на незвичайні хвороби, їхні нащадки з'являються на світ з усіма можливими вадами і каліцтвами, а оскільки ці явища не мали пояснення, то й не лякали нікого, люди й далі дякували Йолахові за ласку і вихваляли Абі за його сповнене любові заступництво.

Поставлені у велелюдних місцях, інформаційні дошки пояснювали, що після війни, яку назвали Блефом, Великою Священною війною, руїни тяглися до безмежності, а полеглих, цих нових мучеників, нараховували сотні мільйонів. Протягом років, цілих десятиріч, усього періоду, поки тривала та війна і ще довго по тому залучали дебелих чолов'яг, які збирали трупи, зносили їх, складали, спалювали, посипали негашеним вапном, ховали в нескінченних траншеях, закидали в штольні занедбаних шахт, у глибокі печери, вхід до яких закривали вибухами динаміту. Цим діям, украй далеким від похоронного обряду народу вірних, Абі своїм указом надав на певний потрібний час законного характеру. Професії збирача і спалювача трупів довгий час були в моді. До них міг братися кожен чоловік, що мав дужі м'язи і міцний попереk, із повною зайнятістю або принагідно, можливо, сезонно, але кінець кінцем на фронті лишалися тільки справжні здоровані. Вони ходили з району в район зі своїми учнями та робочими інструментами: тачкою, мотуззям, лебідкою, ліхтарем, — краще споряджені мали ще яку-небудь тяглову тварину, — брали концесію відповідно до своїх спроможностей і приступали до роботи. В пам'яті предків зберігся об-

раз тих суворих і спокійних колосів, які простували вдалечінь, по стежках і гірських перевалах, їхні грубі шкіряні фартухи билися об масивні стегна; вони тягнули бідки, що мало не тріщали від поклажі, а за ними йшли учні, інколи навіть родини. Запах їхнього ремесла не покидав їх, линув попереду них, в'їдався повсюди, то був блювотний сморід зогнилої плоті, згорілого жиру, негашеного вапна, що шкварчить у воді, загниженої землі, незнищених гидотних випарів. З часом ті здоровила зникли, країну очистили, лишилися тільки поодинокі мовчазні й повільні старі діди, що наймали собі злиденне житло неподалік від лікарень, притулків і цвинтарів. Сумний кінець для тих героїчних прибиральників смерті.

Ну, а Ворог просто зник. У країні ніколи не знайшли жодного сліду його пересувань, його жалюгідної присутності на землі. Перемога над ним була «цілковита, остаточна і незворотна», як стверджувало офіційне вчення. Йолах узяв гору, своєму народові, що мав ревінішу віру, ніж будь-коли давніше, він забезпечив пообіцяне йому споконвіку панівне становище. Утвердилась одна дата, дарма що ніхто не знав, ні як, ні чому, і закарбувалась у головах та виділа на меморіальних дошках, поставлених коло останків: 2084 рік. Чи була ця дата пов'язана з війною? Можливо. Не було уточнень, чи вона відповідає початкові, кінцю або якомусь конкретному епізодові того конфлікту. Люди припускали щось одне, потім уже інше, витонченіше, пов'язане зі святістю їхнього життя. Нумерологія стала національним спортом, люди додавали, ділили, множили — робили все, що можна зробити, з цифрами 2, 0, 8 і 4. Якийсь час дотримувалися думки, що 2084 рік — це просто рік народження Абі або його осяяння божественним світлом, яке відбулося, коли він вступив у п'ятдесятій рік життя. Факт, власне, полягає в тому, що вже ніхто не сумнівався: Бог дав Абі нову та унікальну роль в історії людства. Саме тієї пори країна, що не мала іншої назви, крім країни вірних, дістала назву Абістан, дуже гарну назву, яку вживали урядовці, Почесні, що були члена-

ми Справедливого Братства, і агенти Апарату. Простолюд і далі дотримувався старої назви Країна вірних, а в повсякденних розмовах, забувши про ризики та небезпеки, йшов найкоротшим шляхом і казав «край», «дім», «у нас». Отже, народ, недбалый і справді невігадливий, не бачив далі своїх дверей. А втім, можна було б сказати, ніби тут проступає певна ввічливість: адже простір за дверима мав своїх господарів, розглядати його означало б зазіхати на їхню інтимність, порушувати угоду. Назва абістанець, у множині абістанці, мала якийсь тривожний офіційний аспект, що навівав нудьгу і означав заклик до порядку, ба навіть виклик до суду, тож люди, говорячи про себе, казали «люди», переконані, що цього їм досить, щоб упізнавати себе.

Якоїсь іншої пори ту дату пов'язували з заснуванням Апарату або з іще давнішою подією: заснуванням Справедливого Братства, конгрегації сорока достойників, що їх з-поміж найревніших вірних обрав сам Абі по тому, як його самого обрав Бог, щоб він допоміг йому в колосальному завданні: треба керувати народом вірних і вести його до іншого життя, де кожен побачить, як Янгол справедливості запитує його про все зроблене і скоєне. Людей запевняли, що в світлі того іншого життя тінь не ховає нічого, тінь викриває теж. Саме під час тих катаклізмів, які повторювались один за одним, Богові дали нове ім'я: Йолах. Часи змінилися, відповідно до первісної Обіцянки на присвяченій істині очищеній землі під поглядом Бога і Абі народився інший світ, тож усе годилося назвати по-новому, все переписати, і то так, щоб нове життя анітрохи не було заплямоване минулою Історією, яка вже застаріла і стерлася, наче її ніколи не існувало. Справедливе Братство дало Абі смиренний, але промовистий титул Делегата і придумало на його честь скромне і зворушливе вітання, люди казали: «Абі Делегат, нехай буде йому спасіння!» і цілували одне одному тильний бік лівої долоні.

Усі ці оповідки були поширені до того, як усе вщухло й повернулось до порядку. Історію переписали і запе-

чатали рукою Абі. Залишки давніх часів, які ще могли десь зачепитись у глибинах очищеної пам'яті, оті клаптики й дим, живили туманні безумства літніх людей, уражених старечою недоумкуватістю. А для поколінь Нової Доби дати, календар, Історія не мали значення, або ж мали не більше значення, ніж слід вітру на небі, теперішність стала вічною, сьогодні не припинялося ніколи, бо Йолах у своїх руках тримає час в усій його цілості, знає все, і вирішує, що важливе, а що ні, і навчає, кого хоче.

Хай там як, 2084 рік був для країни основоположною датою, дарма що ніхто не знав, якій події вона відповідає.

Отже, процедура мала наступний характер, простий і складний, та аж ніяк не абсурдний. Кандидати на прощу записувались у списку до того чи того святого місця, яке обирав замість них Апарат, і чекали, поки їх покличуть приєднатися до каравану, що вирушав туди. Чекання тривало рік або все життя, і то ненастанно, у випадку смерті старший син небіжчика успадковував сертифікат запису, проте цей документ ніколи не міг перейти у спадок ані другому синові, ані сестрам: святість не поділяється і не змінює стать. Справляли бучне свято, аскезу далі вже здійснював син, честь родини міцніла. В усій країні таких записаних у чергу на прощу були незліченні мільйони, вони походили з усіх шістдесятьох провінцій, належали до всіх вікових категорій та верств, і кожен рахував дні, які відокремлювали його від видатної події: початку прощі, Бладня, Благословенного Дня. В деяких районах утвердився звичай збиратися раз у рік у величезні юрби і вволю бичувати себе батогами з цвяшками, і то з веселими танцями, щоб довести: страждання — ніщо проти щастя чекати Бладня; в інших районах сходилися на славетні сходи, сідали в коло — по-турецькому, коліно до коліна — і слухали найстаріших кандидатів на прощу, які дійшли до краю виснаження, проте не надії, й розповідали про свій довгий і щасливий шлях мук, який називали Спо-

діванням. Кожну фразу увиразнювало заохочення наглядача, озброєного потужним гучномовцем: «Йолах справедливий!», «Йолах терпеливий!», «Йолах великий!», «Абі покріплює тебе!», «Абі з тобою!» і т. ін., ці вигуки потім повторювали десять тисяч здушених емоціями горлянок. Потім молилися, дотикаючись ліктями, співали оглушливих псалмів, виспівували оди, написані рукою Абі, і починали все спочатку, аж поки знесилювались. Згодом наставала кульмінаційна мить, перерізали горлянки цілим отарам баранів і стадам жирних биків. Запрошували найвправніших місцевих коліїв та різників, бо ж ішлося про жертву, тут є свої труднощі, перерізати горлянку означає не вбити, а піднести. Потім те все м'ясо треба було пекти. Полум'я видніло здалеку, повітря, насичене запахом жиру і смачним духом смаженого м'яса, не лишало байдужим нікого, хто в радіусі десятиох *шабірів* мав ніс, рило, морду чи дзьоб. Почасти то була оргія, нескінченна й вульгарна. Жебраки, що набігали електризованими хмарами, приваблені спокусливими пахощами, не опиралися достатковій соковитій поживній плоті, безумне сп'яніння опановувало їх, спонукаючи до дій, далеких від релігії, але, зрештою, ту зажерливість вітали, бо інакше куди подіти таку масу освячених м'ясив? Адже викидати їх — блюзнірство.

Любов до прощ підтримували невинними кампаніями, які поєднували рекламу, проповіді, ярмарки, конкурси та різноманітні маніпуляції, запроваджені дуже могутнім Міністерством Пожертв і Прощ. Монополію на мусім, галасливу рекламу, мала одна давня і дуже свята родина, улюблениця Абі, і користувалася нею з докладністю, яка личить релігії, а її комерційне гасло, відоме навіть дітям, звучало так: «Ані замало, ані не досить». Звичайно, навколо жертв і прощ зосереджувались інші професії і багато шляхетних родин ішли на великі витрати, щоб запропонувати найкраще. В Абістані не було ніякої іншої економіки, крім релігійної.

Ті кампанії тривали цілий рік, сягаючи кульмінації влітку, протягом Сіаму, священного тижня Абсолютного утримання, який збігався з поверненням прочан із далеких і дивовижних мандрів до одного з тисячі і одного об'єктів, відкритих для прощі в усій країні: святих місць, освячених земель, мавзолеїв, полів слави і мучеництва, де народ вірних одержував чудові перемоги над Ворогом. Якась неблаганна випадковість певною мірою підтримувала цей звичай: усі місця прощі були на іншому краї світу, далеко від шляхів і міських агломерацій, і тому проща ставала довгою, ба навіть неможливою експедицією, яка потребувала років, люди перетинали країну з краю в край, пішки, по тяжких і безлюдних шляхах, як і заповідала традиція, і тому повернення додому старих і хворих було вкрай невіргодним. Але це й становило справжню мрію прочан: померти на шляху святості, неначе вони думали, що, зрештою, досягти досконалості ще на цьому світі не так уже й добре, бо вона накидала обраному таку силу завдань і обов'язків, що він неминуче не виправдає сподівань, миттю втративши отак набуток багатьох років зречення. Крім того, як по-іншому, не поводячись як володар, дрібний святий міг би насолоджуватись своєю досконалістю в такому недосконалому світі?

Ніхто, жоден сповнений гідності вірний не доходив думки, що ті небезпечні прощі були ефективним способом прибрати з міст величезні юрби людей і запропонувати їм чудову смерть на шляху самореалізації. І так само ніхто ніколи не думав, що Священна війна мала ту саму мету: обернути непотрібних і жалюгідних вірних у славетних і корисних мучеників.

Річ зрозуміла, найсвятішим з усіх святих місць була абияк складена з каміння хати́на, де побачив світ Абі. Та халу́па була найнікчемнішим витвором людських рук, зате дива, які творилися там, виходили далеко за межі надзвичайного. Не було жодного абістанця, який не мав би в себе зображення тієї святої оселі: з пап'є-маше, дерева, нефриту чи золота — всі вони свідчили про палку любов до Абі. Ніхто не повідомляв, люди не

помічали, але кожні одинадцять років та хатина міняла своє місце, і то внаслідок таємного розпорядження Справедливого Братства, яке організувало ротацію престижних пам'яток, дбаючи про рівність шістдесятьох провінцій Абістану. Більше про це нічого не знали, але програма, одна з найпотаємніших програм Апарату, задовго наперед готувала місце для хатини і виховувала місцевих жителів для їхньої ролі майбутніх історичних свідків, які мали розповідати прочанам, що для них означає жити по сусідству з унікальною у світі халупою. Покутники щедро віддячували місцевому люду, не скнарячись на вигуки, сльози і дрібні подарунки. Єднання було цілковитим. Історія без свідків, які б розповідали про неї, не існує, хтось повинен почати розповідь, щоб інші закінчили її.

Система, нашпигована обмеженнями і заборонами, пропаганда, проповіді, культові обов'язки, швидке нагромадження церемоній, особисті ініціативи, які треба реалізувати і які впливали на оцінювання й надання привілеїв, — усе це разом формувало в абістанців особливий дух, вони всякчас переймались якоюсь справою, нічогісінько не знаючи про неї.

Прийняття прочан, які після довгої відсутності поверталися в ореолі нещодавно набутої святості, вшанування їх, годування їх лагоминками, отримання від них якоїсь дрібнички, якоїсь речі, пасма волосся, якої-небудь реліквії — це все було миттю і нагодою, що їх населення і кандидати на Бладень не прогавили б ні за що у світі. Ті скарби не мали ціни на ринку реліквій. Ба більше, від тих любих прочан дізнавалися про дива, вони були очима, які бачили світ і доходили до його найсвятіших місць.

У плетиві рутини і священних обрядів Сподівання було випробуванням, яке кандидати відчували як дедалі повніше щастя. Терпіння — інша назва віри, це шлях і мета, таким був першим постулат, так само як послух і покора, що й формували доброго вірного. Отже, і протягом усього того часу, і щомиті, і вдень, і вночі, перед очима і людей, і Бога, годилось бути гідним похвали се-

ред гідних похвали. Не знали жодного Сподівальника, що пережив би бодай хвилину ганьби вилучення зі славетного списку кандидатів на прощу до святих місць. Саме в цьому й полягала абсурдність, яку полюбляв запроваджувати Апарат: ніхто ніколи не схибив, ніхто не помер із ганьби, кожен знав, що народ вірних не має в своєму лоні лицемірів, і так само знав, що пильність Апарату невсипуща і не таких, як треба, ліквідували б ще до того, як їм спало б на думку спокусити когось. Дезінформація, провокація, агітпроп — це загноєна виразка, народ потребував ясності і заохочень, йому не потрібні ані брехливі чутки, ані завуальовані погрози. Інколи Апарат у своїх маніпуляціях заходив задалеко, виробляв казна-що, навіть вигадував фальшивих ворогів, яких потім шукав до знесилення, щоб кінець кінцем ліквідувати своїх друзів.

Аті полюбив отих шукачів пригод на далеких шляхах, він слухав їх із байдужим виглядом, щоб не сполохати їх, не стривожити їхніх насторожених чуттів, але, піддавшись пориву, пожадливо, мов дитина, розпитував їх, наполегливо вимагаючи «чому» і «як». А проте ніколи не міг утамувати свого голоду, тож інколи в його душі наростали страх і гнів. Десь стояв мур, який не давав змоги побачити щось далі від балачок тих жалюгідних мандрівців на піднаглядній свободі, вихованих для поширення химер у країні. Аті шкодував, що так думає, але не сумнівався, що ці марення вклали їм у уста оті людці здалеку, які, перебуваючи в серці Апарату, контролюють їхній жалюгідний мозок. Хіба може бути кращий засіб, ніж надія та дивовижне, щоб прикувати людей до їхньої віри? Адже той, хто вірить, боїться, а хто боїться, вірить сліпо. А до цієї думки Аті дійшов згодом, серед своїх мук: йому треба діяти, щоб розбити ланцюг, який пов'язує віру з божевіллям, а істину зі страхом, і врятуватися отак від ліквідації.

У пільмі та метушні просторих переповнених палат на Аті налягав дивний пекучий біль, і він здригався,

наче коні в стайні, відчувши небезпеку серед ночі. Лікарня, здавалося, стала притулком смерті. Паніка не барилась і цькувала Аті аж до світанку, відступаючи тільки тоді, коли ясне світло вже проганяло нічні тіні, що кишіли навколо, а ранкова обслуга бралася до роботи серед брязкоту каструль і гармидеру сварок. Гора завжди лякала Аті, він був міською людиною, народженою в паркій тисняві, і тут, на жалюгідному ліжку, приюючи й сапаючи, він почувався на її ласці, розчавлений її незмірністю та незмінністю, пригнічений її сірчаними випарами.

А проте гора вилікувала Аті. Він прибув до санаторію в украй тяжкому стані, від сухот спливав кров'ю, випльовував її великими згустками, кашель і гарячка доводили його до божевілля. За рік він трохи оклигав. Маса крижаного повітря була пекучим вогнем, що нещадно спалював хробаків, які пожирали йому легені, — хворі розмовляли про сухоти саме в такій образній формі, хоча добре знали, що це лихо походить від Відступника Баліса і зрештою тільки божественна воля вирішує та впорядковує все, що діється. Санітари, грубі й неотесані верховинці, думали не інакше, у певні години роздавали абияк заокруглені пігулки і блювотні відвари, не забуваючи поновити талісмани, коли з'являлися нові, появі яких передували дивовижні чутки. Щодо лікаря, який, наче порив вітру, пролітав раз на місяць, нікому не кажучи ані слова, хіба, може, десь клацав пальцями, то ніхто не наважувався бодай глянути на нього. Він був не з народу, а належав до Апарату. Коли лікар проходив повз, хворі бурмотіли вибачення і ховалися в першу-ліпшу діру. Управитель притулку промітав йому шлях, цілком шмагаючи повітря. Аті нічого не знав про Апарат, крім того, що він мав владу над усім в ім'я Справедливого Братства і Абі, чий гігантський портрет висів на всіх стінах від одного краю країни до другого. Ох, цей портрет, і про це треба знати, був ідентичністю країни. Насправді він був грою тіней, своєрідним негативним зображенням обличчя з магічним оком посередині, загостреним, як діамант, і

наділений свідомістю, здатною пробивати бліндажі. Всі добре знали, що Абі — чоловік, і то найсмирненніший, але не такий, як інші, він — Делегат Йолаха, батько вірних, верховний розпорядник світу, зрештою безсмертний завдяки милості Божій і любові людства, а якщо ніхто ніколи не бачив його, то тільки тому, що його світло сліпуче. Ні, він справді неоціненний, годі навіть подумати про те, щоб виставляти його на очі громади. Навколо його палацу в серці забороненого міста, що стояло в центрі Кодсабада, зосереджувались сотні важко озброєних воїнів, які формували непроникні концентричні бар'єри, тож навіть муха не могла пролетіти без дозволу Апарату. Тих горлорізів обирали ще з миті народження, Апарат ретельно виховував їх і вони корилися тільки йому, ніщо не могло відволікти їх, відвернути їхню увагу, змусити обернутися, ніяке співчуття не могло пом'якшити їхню жорстокість. Ніхто не знав, чи були вони людьми, їм виймали мозок, тільки-но вони народилися, і саме це пояснювало їхню страхітливу затятість і безумний погляд. Простолюд, що ніколи не проминає нагоди дати добру назву тому, чого не розуміє, назвав їх безумцями Абі. Вважали, ніби вони походять із якоїсь далекої провінції на півдні, з відрізаного від світу племені, пов'язаного з Абі якимсь міфічним договором. Тому племені народ теж дав дуже промовисту назву: легабі, тобто легіон Абі.

Заходи безпеки були такі неймовірно суворі, що ніхто й не думав, що ті непохитні роботи охороняють порожнє гніздо, ба навіть ніщо, просто ідею, постулат. То була своєрідна розвага, гра з таємницею: на загальному рівні невігластва кожен додавав свою частку вигадок, але всі знали, що Абі повсюдний, водночас і тут, і там, в одній провінційній столиці і в іншій, точнісінько в такому самому палаці, який не менш герметично охороняли і з якого на народ випромінювалися світло і життя. Саме в цьому й полягала сила повсюдності: в кожній точці був центр, і тому юрби палких шанувальників щодня ходили процесіями навколо шістдесятьох палаців, пропонуючи Абі найщирішу відданість та ба-

гати подарунки і не просячи в нього взамін нічого, крім посмертного раю.

Ідея представляти Абі саме так, з одним оком, могла спровокувати дискусії, тож і висували різні гіпотези: одні вважали, що він сліпий на одне око з народження, інші запевняли, що він утратив око в дитинстві внаслідок пережитих страждань; а ще казали, ніби він справді має одне око посередині лоба, і це свідчить про його долю пророка, натомість інші з не меншою впевненістю стверджували, що це зображення символічне і свідчить про дух, душу, таємницю. Поширюваний у такому масштабі, — кілька сотень мільйонів примірників за рік, — цей портрет призвів би до божевілля внаслідок несприйняття, якби мистецтво не надало йому надмогутнього магнетизму, що породжував дивні вібрації, які виповнювали простір, як-от чарівна пісня китів під час сезону кохання пронизує океани. Перехожий, тількино глянувши на портрет, ставав поневоленим, потім дуже швидко відчував щастя, почувався добре захищеним, любим, піднесеним, а ще й розчавленим величчю і тим, що вона зумовлювала: страхітливим насильством. Перед велетенськими, яскраво освітленими портретами, які прикрашали фасади великих адміністративних споруд, юрмилися люди. Жоден митець у світі не досяг би такого дива, його здійснив сам Абі, натхнений волею Йолаха, — такою була істина, яку Аті прищепили дуже рано.

Якось хтось щось написав у кутку одного портрета Абі. Незбагненне слово, надряпане невідомою мовою, якимсь давнім письмом, яке існувало до першої Великої Священної війни. Люди були не просто заінтриговані, а чекали якоїсь великої події. Потім поширилася чутка, що шифрувальний відділ Апарату переклав те слово, отже, *абімовою* той загадковий напис звучав так: «Бігай пильнує за вами!» Ця фраза нічого не означала, але ім'я було милозвучне, народ одразу перейняв його, і отак Абі з любов'ю стали називати Бігаєм. Тільки й чули, що Бігай тут, Бігай там, любий Бігай, справедливий Бігай,

видючий Бігай, і то аж до дня, коли указ Справедливого Братства заборонив уживати це варварське слово, порушників мала спіткати негайна смерть. Невдовзі комюніке № 66710 у «ФН», тобто «Фронткових новинах», тріумфально заявило, що того мерзенного писаку знайшли і ту ж мить стратили, а також усю його родину і всіх друзів, а їхні імена стерли з реєстрів, починаючи від першого покоління. В країні запанувала тиша, але багато людей у душі запитували себе: чому те заборонене слово в тому указі написали як *Big Eye*? Звідки взялася помилка? Невже помилився журналіст «ФН»? Чи їхній редактор Почесний Сук? Чи хто інший? Таж не міг помилитися Дюк, Великий Командор, голова Справедливого Братства, і тим паче Абі: адже він винайшов *абімову* і, напевне, подбав, щоб він сам ніколи й ніде не помилявся.

Одне слово, Аті вже мав рум'янець на щоках і набрав кілька кілограмів. Харкотиння було ще густе, він на силу дихав, інколи стогнав, багато кашляв, але вже не харкав кров'ю. А в усьому іншому гора нічого не могла вдіяти, життя було тяжке, в країні бракувало всього, нестатки додавалися до нестатків і надавали повноти повсякденному життю, якщо можна охарактеризувати так ситуацію. Люди занепадали, тільки-но вступивши в життя, то був природний процес. Так високо на горі й так далеко від міста занепад відбувався швидко. Санаторій був гарантованим кінцевим пунктом для багатьох: літніх людей, дітей і тяжко хворих. Але бідні люди такі: смиренні аж до кінця, вони, коли життя зрештою кидає їх напризволяще, починають самі дбати про себе. Властивий їм спосіб кутатись у *бурні*, широкі, водонепроникні завдяки нагромадженому бруду й залатані в сотнях місць шерстяні плащі, мав у собі щось похоронне й грандіозне, можна було б сказати, що вони драпуються в королівський саван, ладні негайно піти за смертю. Люди не розставалися з тими плащами ні вдень, ні вночі, немов боялися, що доля заскочить їх зненацька і вони підуть на смерть соромітні й голі. А

втім, чекали смерті без страху і приймали її з невдаваною, здавалося навіть, запопадливою невимушеністю. І смерть не вагалася, косила тут, тут і тут, а потім трохи далі. Ті, хто благав її, збуджували її апетит, вона тоді хапала вдвічі більше. Кожна смерть минала непомітно, в санаторії не було нікого, щоб оплакувати тих злидарів. Хворих не бракувало, їх прибувало більше, ніж відходило, персонал не знав, де їх покласти. Звільнене ліжко довго не пустувало, стражденні, які спали на розкладачках у широких коридорах, де гуляли протяги, затято сперечалися за нього. Укладених наперед угод не завжди було досить, щоб забезпечити спокійний перехід ліжка.

Але не тільки нестатки, були ще й труднощі, зумовлені характером місцевості, і вони спонукали забути про все інше. Харчі, ліки, матеріали, потрібні для існування санаторію, довозили з міста ваговозами — безформними мастодонтами з татуюванням уздовж усього тулуба, які мали не менше років, ніж гора, і не боялися нічого, принаймні до першого передгір'я, де кисню ставало вже замало для їхніх великих поршнів, — а потім на спинах людей і мулів, цих не менш сміливих і витривалих заслужених скелелазів, проте страх як повільно: тварини добувалися до місця, якщо могли, залежно від примх погоди, стану гірських стежок і карнизів, свого настрою і племінних чвар, які завжди призводили до блокування шляхів, що безпосередньо впливало на вибір маршруту.

У тих горах на краю світу кожен крок був викликом життю, а санаторій містивсь якнайдалі в цьому глухому закутку смерті. Ніхто, і то починаючи з давніх і темних часів, не спромагався запитати себе, чому треба дертися так високо вгору і йти так далеко в холод і спустошеність, щоб ізолювати сухотників, які не заразніші за інших: прокажені блукали по всій країні, так само й зачумлені і ті, кого й далі називали хворими на пропасницю; вони, щоправда, мали свої сезони і зони розмноження. Ніхто ніколи не помер унаслідок контакту з

тими хворими чи зустрівшись із ними поглядом. Принцип зараження ніколи не розуміли дуже добре, люди вмирають не тому, що інші люди хворі, а тому, що самі захворіли. Зрештою, ситуація така: кожна доба має свої страхи і тепер настала черга сухот нести корогву найтяжчої хвороби, яка всюди поширює жах серед населення. Колесо повернулося, з'явилися інші страхітливі лиха, спустошили квітучі регіони і наповнили цвинтарі, потім відступили, але санаторій завжди стояв тут, вражаючи своєю скам'янілою вічністю, до нього й далі посиляли сухотників та хворих з іншими хворобами дихальних шляхів замість дати їм померати вдома або десь неподалік від дому серед решти хворих. Сухотники згасали б природно, серед любові своїх ближніх, натомість їх нагромаджували на вершинах світу, де вони помирали ганебно, зацьковані холодом, голодом і нікудишнім доглядом.

Інколи траплялося, що караван просто зникав: люди, тварини і товари. Інколи й солдати, відряджені для їхнього захисту, теж зникали, а інколи — ні; за кілька днів пошуків їх знаходили на дні якоїсь ущелини: з перетягнутими горлянками, знівечених, наполовину роздзьобаних грифами. Жодного сліду їхніх рушниць. Ніхто нічого не казав, але дехто розумів, що караван ступив на заборонений шлях і перетнув кордон. Саме так думали старі, їхні очі були вкрай промовисті. *Хто сказав?* Атмосфера одразу ставала гнітючою, старі, кашляючи, розходилися, немов вибачалися, що бовкнули зайве, а молоді раптом нашорошували вуха. Їхні думки тяглися вдалечінь, бо ж несамовито борсались у головах.

Заборонений шлях!.. Кордон!.. Який кордон, який заборонений шлях? Хіба наш світ — не весь наявний світ? Хіба ми не всюди на своїй батьківщині завдяки ласці Йолаха та Абі? Хіба потрібні прикордонні стовпи? Хто тут що розуміє?

Новина приголомшувала й прибивала санаторій, люди залежно від звичаїв своєї місцевості бичували себе, билися головою об мур, роздирали собі груди, кричали, мов на пуп: адже та подія була ерессю, що

підточувала вірних. Який світ міг би існувати за тим начебто кордоном? Чи знайдеться там бодай світло і грудка землі, де могло б триматися Боже створіння? Який розум міг спланувати намір утекти з царства віри в ніщо? Тільки Відступник навівав такі думки або макуфи, пропагандисти Великого Безвір'я: вони здатні на все.

Але раптом та подія ставала Державною справою і зникала зі сцени. Втрачений вантаж наче за помахом чарівної палички надолужували чудовим додатком: лагоминками, дорогими ліками та ефективними талісманами, і нічого не зберігалось від тієї пригоди, жодного відлуння, ба навіть краще: швидко утверджувалось уперте гіпнотичне враження, ніби ніколи й не ставалось нічого прикрого. Відбувались переводи на інше місце роботи, арешти і зникнення, але ніхто цього не бачив, увагу спрямовували кудись-інде, ще не всі багаття згасли в царстві й церемоній не бракувало. Замордованих охоронців підносили до статусу мучеників, люди з «ФН», з *надирів* (настінних електронних газет, змонтованих усюди на планеті) і завдяки мережі *мокб*, у яких молилися дев'ять разів на день, дізнавалися, що вони полягли на полі слави під час героїчної битви, поданої як «мати всіх битв» на кшталт усіх реальних або вигаданих битв, які передували їй, і так само змалювали б усі інші битви, які, сторіччя за сторіччям, відбувалися б потім. Адже не існувало ієрархії мучеників і ніколи не припинялася Священна війна, про кінець якої оголосили б, якби Йолах згідно з Обіцянкою знищив Баліса.

Які війни, які битви, які перемоги, проти кого, як, коли, чому? — це були запитання, яких не існувало, яких не ставили, отже, відповіді на них годі сподіватися. «Священна війна — це ми знаємо, це суть доктрини, але ж це теорія серед теорій! Якщо вигадки втілюються в життя так просто, ще не розвіявшись, тоді вже немає віри, немає мрії, немає щирої любові, світ приречений», — отак думали люди, коли земля тікала з-під їхніх ніг. Але ж і справді: за що вчепитись, як не за неймовірне? Тільки йому можна йняти віру.

Сумнів породжує тривогу, і лихо вже не бариться. Аті дійшов до цього стану, втратив сон і передчував не-сказанні жахіття.

Тільки-но він прибув до санаторію, серед минулої зими, зник караван, а заодно і його охоронці, згодом їх знайшли на дні ущелини, вмерзлими в кригу. Чекаючи, поки вщухне хурделиця, щоб забрати тіла до міста, їх поклали в морг. Лікарня цокотіла всіма зубами, санітари бігали в усі боки з відрами та віниками, хворі крутилися, мов рій, на загальному подвір'ї, косуючи очима в бік вузької і похмурої рампи, що опускалася по спіралі до зали небіжчиків, на п'ятнадцять сілк нижче, фактично до частини тунелю, що подекуди обвалився і зміївся під фортецею, витесаний у скелястому масиві за доби, коли в тих краях лютувала перша Священна війна. Ніхто не знав, куди веде той підземний хід, він губився в нутрощах гори. То був шлях утечі або склад, підземна в'язниця або катакомби, можливо, криївка для жінок і дітей у разі нападу або ж капище забороненого культу, бо їх тієї пори знаходили в найнесподіваніших місцях. Та підземна кишка справляла згубний вплив, була насичена люттю колишніх світів, незбагнених і таких страхітливих, що інколи її темне дно проривалося зі скорботним буркотом. Там панувала температура швидкого заморожування.

Жахіття, на додачу до ран, отриманих під час заморочливого падіння: люди дізналися, що солдатів позв'язано понівечено. Немає вух, язика, носа, статевий член запхано в рот, яєчка розчавлені, очі вибрані. Один дідуган, що здригався в конвульсіях, вимовив слово «тортури», проте не знав його значення, або забув його, або не хотів казати, і це тільки посилювало страх. Люди вийшли, задкуючи, бурмочучи щось на кшталт «...змова... демок... проти... Нехай береже нас Йолах». В Аті ця подія започаткувала потаємний процес, який привів його до бунту. Бунту проти кого, проти чого, — він не міг собі уявити, бо в статичному світі годі щось зрозуміти, годі дізнатися, проти кого бунтуєш: проти

себе, проти імперії чи Бога, та й хто був би здатний на таке і як ворухнутись у заціпенілому світі? Найбільша вченість світу поступається порошинці, яка стримує думку. Знали тільки ті, кого на горі спіткала смерть, хто ступив на заборонений шлях і перетнув кордон.

Але перетнути межі — що це, щоб іти куди?

І навіщо вбивати цих бідолах у мундирах, якщо можна було забрати їх із собою або просто кинути на горі напризволяще? Як відповісти? Солдати, яких пощадили втікачі і які поверталися, зазнавали покарань, призначених боягузам, зрадникам та безвірникам, і зрештою опинялись на стадіоні, під схвальні вигуки юрби їх страчували в день великої молитви, провівши спершу по місту, щоб усі зглядалися. Кожну Державну справу закривали так, щоб тим або тим способом прибрати свідків.

Аті та лікарня за межами часу виводила з душевної рівноваги, він щодня дізнавався про моторошні речі, які були б невидимі серед міської метушні, а тут виповнювали простір і заповнювали дух, що всякчас бачив, як його шарпають, чавлять, принижують. Усе пояснювала ізоляція санаторію. В порожнечі життя стає дивним, ніщо не підтримує його, воно не знає, на що зіпертися, в якому напрямі рухатись. Крутитися навколо себе, не сходячи з місця, — жалюгідно, жити надто довго собою і для себе — згубно. А хвороба й собі прибиває впевненість, смерть не мириться з жодною істиною, яка прагне бути більшою за неї, всі істини вона зводить нанівець. Існування кордону приголомшувало. Отже, світ поділений, подільний і людство не одне? Відколи? Віддавна, звичайно, якщо якась річ існує, вона існує споконвіку, спонтанного зародження немає. Тільки якщо цього хоче Бог, — а він усемогутній, — але хіба Бог діє задля поділу людей, хіба працює інколи окремо над чим-небудь?

Хай йому грець, що таке кордон, що там на тому боці?

Відомо, що небо заселяють янголи, пекло кишить демонами, а землю вкривають вірні, але навіщо існує кордон на цій землі? Він відокремлює кого від кого і від чого? Сфера не має ні початку, ні кінця. На що схожий той невидимий світ? Якщо його жителі наділені свідомістю, чи знають вони про нашу присутність на землі і чи знають, — про таке й подумати годі, — що ми не знаємо про їхнє існування, хіба що докотилася до нас якась страхітлива й неймовірна чутка, малоімовірний залишок стертої доби? Отже, перемога над Ворогом під час Великої Священної війни не була «цілковита, остаточна й незворотна»! Насправді нас переслідувала поразка і вкривала нас своїм порохом, поки ми ненастанно святкували перемогу.

Тож де ми в такому разі? Неминуче в оцій жалюгідній точці: нас перемогли, позбавили всього й відштовхнули на поганій бік кордону. Наш світ, здається, — це справді світ тих, хто програв, світ мотлоху після погрому, прикрашання реальності — лише макіяж смерті, що надає їй сміховинності. І всемогутній Йолах, і Абі, його Делегат, що вони роблять із нами на цьому плоту без керма і вітрил? Хто порятує нас, звідки прийде допомога?

Ці запитання висіли в повітрі, насичували його, Аті не наважувався дивитись на них, але чув їх і страждав від них.

Інколи, незважаючи на суворість механізму нагляду і «оздоровлення», сумнів повивав чийсь розум і прокрадався в інші. Уява, спурхнувши один раз, вигадує стільки стежок і загадок, що прагне полинати вдаль, але сміливці нерозважливі, і їх швидко знаходять. Притаманна їм внутрішня напруга електризує повітря навколо них, і цього досить, V мають надчутливі антени. Вірити, ніби майбутнє належить нам, бо ми його знаємо, — поширена помилка. В досконалому світі майбутнього немає, є тільки минуле і його легенди, переказані в розповіді про фантастичний початок, немає еволюції і ніякої науки, є тільки Істина, єдина і правічна, і завжди, поряд із нею, стоїть Всемогутність, що дбає

про неї. Знання, сумнів і невігластво були результатом розбещеності, властивої світу, що ворухиться, світові небіжчиків і негідників. Ніякий контакт не можливий між цими світами. Це закон, пташка, яка вилетіла з клітки, дарма що встигла лише раз махнути крильцями, має зникнути, вона вже не може повернутися до клітки, бо співатиме фальшиво і сіятиме незгоду. Тут годі запобігти: те, що хтось бачив, відчув, просто вимріяв, хтось інший згодом, деінде, теж побачить, відчує, продумає, і, можливо, йому пощастить витягти його на світло так, щоб кожен побачив і повстав проти смерті, причаєної в ньому.

Від неспокою запитань, від гніву знесилення, від марень ілюзій Аті був збитий із пантелику і тільки в цьому мав певність. В усій країні, в усіх шістдесятюх провінціях ніколи нічого не відбувалося, нічого видимого, життя було чистим, порядок досконалим, у лоні Справедливого Братства перед очима Абі й під зичливим наглядом Апарату сягнула довершеності єдність. У такому вінцеві досконалості життя зупинилося, бо що можна було б ще уявити собі, переробити, перевершити? А заодно і час заціпенів, бо що б він рахував, і навіщо потрібний простір у нерухомості? Абі успішно втілив свій задум, вдячне людство могло б уже й не існувати.

«Наша віра – душа світу, Абі – його гаряче серце».

«Покора – це віра, а віра – це істина».

«Апарат і народ ЄДИНІ, як ЄДИНІ Йолах і Абі».

«Ми належимо Йолаху, ми коримось Абі».

І таке інше. Саме такими були дев'яносто дев'ять принципів, які вивчали з наймолодшого віку, а потім ремигали до кінця своїх днів.

Санаторій збудували дуже давно, в рамці з викарбуваним на камені написом над аркою монументального порталу фортеці стояла й дата, якщо то була дата, – «1984», – поміж двох стертих кабалістичних знаків, то був, напевне, рік відкриття споруди, але коротенький текст напису, який, безперечно, підтверджував ту по-

дію і свідчив про призначення будівлі, був написаний невідомою мовою, тож усе функціонувало радше непогано, як казав дехто зі старих божевільних, що відтоді вже зникли, але ніхто не зрозумів, про що вони розмовляли, принаймні ніхто не пригадував, щоб їм бодай що-небудь пощастило пояснити, світ завжди обертався отаким гідним захвату канонічним способом, учора й сьогодні, як обертатиметься завтра й післязавтра. Інколи, цілісінькі тижні та роки, життю бракувало всього, ніщо не стримувало лихо, яке прибивало міста й людей, а втім, те все було нормальним і справедливим, слід усякчас зміцнювати віру і вчитися зневажати смерть. Колективні молитви, які надавали ритму дням і годинам, довершували решту, вводили паству в стан щасливого отупіння, а псалми, що їх у перервах між дев'ятьма щоденними молитвами поширювали невтомні гучномовці, повішені в людних місцях санаторію, відбивались від стін і перегоронок, коридорів та спалень і нанизували до безмежності свої заспокійливі відлуння, підтримуючи увагу на рівні автоматизму. Звукове тло так тісно поєднувало з субстратом, що ніхто не помічав його зникнення під час знеструмлень або виходу з ладу застарілих динаміків, бо щось у стінах або в неусвідомленому пацієнтів переймало естафету і виспівувало псалми з не менш справжньою реальністю, ніж найсправжніша реальність. У відсутньому погляді молільників незмінно світилися лагідність і тремке сяєво покори, яке ніколи не покидало їх. До речі, покора, або ж *Габул* абімовою, була священною релігією Абістану, а водночас і назвою святого письма, в якому Абі виклав свої божественні настанови.

У тридцять два або тридцять п'ять років, Аті до ладу й не знав, він був уже старим чоловіком. Він зберіг трохи шарму своєї юності і своєї раси: був високий, худорлявий, світла шкіра, що стала смаглявою від кусючого вітру гірських вершин, увиразнювала зелений із золотавими цяточками колір його очей, а природна невимушеність надавала його рухам котячої чуттєвос-

ті. Коли він випростувався, стулював вуста з гнилими зубами і був ласкавий усміхнутися, то міг видатись гарним чоловіком. Аті, звичайно, був ним колись і пригадував, до якого відчаю це доводило його, бо фізична краса — це гандж, що його цінує Відступник, краса стає об'єктом глузу і агресії. Заховані за товстою паранджею і прикриті *бурнікабом*, затиснуті перев'язками та підв'язками і завжди під пильним наглядом у своїх зонах, жінки страждали не дуже, але для бодай трохи гарного чоловіка кара була постійна. Щоправда, кошлата борода позбавляла краси, а грубі манери й одяг, мов на опудалі, навівали огиду, але, на лихо для Аті, люди його раси були безбороді й вирізнялися, надто вже він, люб'язністю манер, а до цього ще додавалася хлопчача несміливість, від якої в дорослих чоловіг аж котилася слина. Аті згадував своє дитинство, як страшне привиддя. Він уже не думав про нього, сором, наче бар'єр, відгородив його. Тільки в санаторії, де хворі, полишені самі собі, попускають вузду своїх нищих інстинктів, ці спогади знову повернулися до нього. Аті страждав, бачачи, як бідолашні хлопчики без упину тікають та пручаються, але їх так нещадно цькували, що вони зрештою здавалися, не маючи змоги чинити опір водночас і брутальності напасників, і їхнім хитрощам. Уночі хлопчики стогнали так, що аж краялось серце.

Аті завжди відчайдушно намагався збагнути, як множитья нечестя мірою вдосконалення світу. Він не наважувався зробити протилежний висновок, мовляв, чеснота не зростає й зі збільшенням безладдя, і не міг повірити, що розбещеність — пережиток Мороку, який панував до світла, яке приніс Абі, а тепер цей пережиток підтримують для випробування вірних, щоб вони завжди відчували загрозу. Зміна, нехай навіть дивовижна, потребує часу для своєї реалізації, добро і зло співіснують аж до остаточної перемоги добра. Як знати, де починається добро і закінчується зло? Добро, зрештою, може бути лише сурогатом зла, бо ж хитрощі зла полягають в умінні прибирати належних шат і співати як слід: адже й природа добра — бути примирливим, а

то й безхарактерним, інколи навіть коїти зраду. Таж сказано в *Габулі*, частині другій, 30-му розділі, 618-му вірші: *«Людині не дано знати, що Зло і що Добро, вона має знати, що Йолах і Абі працюють задля її добра»*.

Аті не впізнавав себе, він боявся того іншого, що за-полонив його, був таким нерозважливим і сміливішав день у день. Аті чув, як інший підказує йому запитання і нашіптує незбагненні відповіді... і слухав їх, наставляв вухо, благав уточнити, зробити висновок. Ці розмови віч-на-віч утомлювали Аті. Він лякався на думку, що його запідозрять, з'ясують, що він, — Аті не наважувався вимовити це слово, — безвірник. Він не розумів цього клятого слова, його не вимовляли, боячись матеріалізувати його, бо здоровий глузд вибудовується на основі знайомих речей, які повторюєш, не замислюючись про них... Без... вір... ник — це вочевидь облудна абстракція, в Абістані він абсолютно ніколи ні перед ким не зобов'язувався вірити і ніколи ніщо не намагалося здобути його щирі прихильність, йому лише накинули поведінку досконалого вірного, оце й усе. Ніщо в мові, манерах та одязі не мало відрізнити його від фоторобота досконалого вірного, створеного волею Абі або уявою якого-небудь натхненного помічника Справедливого Братства, що відповідав за прищеплення доктрини. Аті формували з раннього дитинства, і ще до того, як на обрії постала статева зрілість і нещадно розкрила справжні істини людського становища, він став досконалим вірним, нездатним уявити собі, що в житті може існувати якийсь інший спосіб буття. *«Бог великий і потребує досконало покірних вірних, він ненавидить претензійних і метикованих»* (*Габул*, частина друга, 30-й розділ, 619-й вірш).

Але те слово бентежило Аті ще більше. Бути безвірником — це зрікатися віри, до якої ти офіційно записаний, але — і саме тут муляло сідло — людина може звільнитися від віри, тільки спираючись на якусь іншу віру, як-от лікують наркотичну залежність із допомогою інших наркотиків, спершу приймаючи їх і створюю-

ючи потребу в них. Але що там і як: адже в ідеальному світі Абі немає нічого, що давало б змогу вчинити так, немає жодної конкурентної думки, немає й натяку на постулат, щоб учепитися за хвіст якоїсь бунтівної ідеї, уявити собі її розвиток і сконструювати оповідь, протилежну вульгаті. Всі стежки в кущах пораховані й стерті, розум кожного точно відрегульований відповідно до офіційного канону, і його регулярно настроюють. Отже, під владою Єдиної думки годі навіть подумати про безвір'я. Але чому тоді система забороняла бути безвірним, якщо знала, що це річ неможлива, й докладала всіх зусиль, щоб вона й далі була такою?.. І раптом саяннув інтуїтивний здогад, таж план був ясний: система не хоче, щоб люди вірили! Потаємна мета саме така, бо, якщо вірять в одну ідею, можна вірити і в другу, наприклад, у її протилежність, і обернути її в знаряддя боротьби з першою ілюзією. Але, оскільки сміховинно, неможливо й небезпечно забороняти людям вірити в ідею, яку накидають їм, принцип перетворився в заборону бути безвірним, і Великий Розпорядник сказав про це іншими словами: *«Не намагайтеся вірити, ви ризикуєте заблукати до іншої віри, забороніть собі тільки сумніватися, кажіть і повторюйте, що моя істина єдина і справедлива, і отак вона всякчас буде присутня у вашому розумі, і не забувайте, що ваше життя і ваші статки належать мені»*.

У своєму безмежному знанні хитрощів Система рано зрозуміла, що тільки лицемірство робить досконалого вірного, а не віра, яка відповідно до своєї гнобительської природи тягне за собою сумнів, ба навіть бунт і божевілля. Зрозуміло й те, що справжня релігія може бути не чим іншим, як добре упорядкованим святенництвом, піднесеним до монополії і підтримуваним повсякчасним терором. «На практиці головне значення має деталь»: усе має бути кодифікованим від народження до смерті, від сходу до заходу сонця, життя досконалого вірного — нерозривна послідовність жестів і слів, які треба повторювати, вона не лишає йому

ніякого простору для мрій, вагань, роздумів, зрештою, невіри і, мабуть, віри. Аті насилу зробив висновок: вірити — це не вірити, а ошукувати; не вірити — це вірити в протилежну ідею, а отже, ошукувати себе і бачити, що ти робиш зі своєї ідеї догму для іншого. Це твердження слушне в царстві Єдиної думки... а чи слушне воно й у вільному світі? Аті відступив перед такими труднощами, він не знав вільного світу, він просто не міг уявити собі, який зв'язок може існувати між догмою і свободою і що з них найсильніше.

Щось зламалося в голові Аті, він не розумів, що саме. Проте виразно усвідомлював, що вже не хоче бути людиною, якою був у цьому світі, що раптом видався йому страхотливо лихим і загідженим, він прагнув метаморфози, яка зароджувалась у муках та соромі, нехай навіть вона вб'є його. Людина, якою він був, — відданий вірний, — помирала, він розумів це, в ньому зароджувалось інше життя. Аті вважав, що це життя чудове, натомість воно було приречене на страшне покарання, знищення і прокляття для нього, руїну і вигнання для родичів, бо, і це було очевидним, як день, він не мав ніякої змоги втекти від цього світу, належав йому тілом і душею, споконвіку й довіку, коли від нього вже не лишиться нічого, ні порошок, ні спогаду. Він не міг навіть мовчки заперечити Систему, по суті, він не мав чим дорікнути їй, нічого, щоб протиставити їй, Система така, як є, й відповідає своїй природі. І хто може заперечити її, заподіяти їй якусь шкоду, і як її можна заподіяти? Ніщо не уражає Систему, навпаки, все зміцнює її. Вона така й народилася, піднесена і велично байдужа до світу і людства, як і прагнули цього божевілля і незмірні амбіції її творців. Оце й було поясненням, Система наче Бог, усе йде від неї і все розчиняється в ній, добро і зло, життя і смерть. Насправді не існує нічого, навіть Бога, є тільки вона.

Апарат викрис і зітре Аті, це безперечна і певна очевидність, без сумніву, дуже скоро, можливо, машина давно вже насторожі, відвіку, чекає слушної миті, щоб

ударити, наче кіт, що вдає, ніби спить, коли миша гадає, ніби вже врятувала шкуру. Аті — лише клітина якогось органа, мураха в мурашнику: негаразд у якійсь точці миттю відчують в усьому тілі. Мука, що не дає Аті спокою, озивається, певне, лоскотом у глибинах Системи, десь з'явилися незвичайні сигнали, породжені інстинктом, це вібрація струн або ментальний потік V, автоматично запущений у нервовому центрі процесів локалізації порушень, верифікації і безмежно складного аналізу, а ті процеси й собі запускають інші не менш складні механізми поправи, припасування, в разі потреби й ліквідації, а потім нової ініціалізації і забуття, щоб запобігти згубним ремінісценціям і припливам ностальгії, які могли б бути наслідком, і це все, аж до найменшої часточки інформації, буде закодоване й архівоване в повільній і непомильній пам'яті, щоб потім жувати і ремигати його до нескінченності, і результатом тих ремигань стають владні укази і практичні настанови, які зміцнюватимуть механізм і перешкоджатимуть майбутньому стати чимсь іншим, крім точного повторення минулого.

Адже написано в Книзі Абі, частині першій, 2-му розділі, 12-му вірші:

«Одкровення огне, єдине і універсальне, воно не потребує ні догатків, ні ревізії, ба навіть віри, любові чи критики. Тільки Покори і Послуху. Йолах усемогутній, він тяжко карає зарозумілого».

А далі, в частині сорок другій, 36-му розділі, 351-му вірші, Йолах уточнює: *«Зарозумілого уразять блискавиці мого гніву, його вительбушать, розчленують, сплять, його прах розвіють на вітрі, а його рідні, предки й нащадки, зазнають тяжкого кінця, навіть смерть не захистить їх від моєї помсти».*

Розум, по суті, — лише механіка, сліпа й холодна машина внаслідок самої своєї незвичайної складності, яка зобов'язує його все сприймати, все контролювати і ненастанно збільшувати втручання й терор. Між життям і машиною якраз і міститься вся таємниця сво-

боди, якої людина не може досягти, не померши, і яку машина трансцендує, не доходячи до її усвідомлення. Аті не був вільний і ніколи не буде ним, але, сильний тільки завдяки своїм сумнівам і страхам, він почувався справжнішим за Абі, більшим за Справедливе Братство і його подібний до спрута Апарат, живішим за інертну і неспокійну масу вірних, він усвідомив свій стан, і в цьому й полягала свобода: у сприйнятті, що ми не вільні, але маємо силу боротися за свободу аж до смерті. Аті видавалося очевидним, що справжня перемога полягає в програних наперед, але доведених до кінця битвах. Завдяки цьому він збагнув, що смерть, яка спіткає його, буде його смертю, а не смертю, яку заподіяв Апарат, вона буде наслідком його волі, його внутрішнього бунту, і ніколи не буде покаранням за відступ, за непослух законам Системи. Апарат може знищити його, стерти, а міг би й повернути його, перепрограмувати і прищепити мало не безумну любов до покори, але не зможе забрати в нього те, чого не знає, чого ніколи не бачив, ніколи не мав, ніколи ані отримувач, ані давач, проте ненавидить його понад усе і цькує ненастанно: свободу. Аті знав (як знає людина, що смерть — це кінець життя), що та невловна за своєю природою річ — його зречення і кінець, а водночас і виправдання, бо Система не має іншої мети, як запобігти появі свободи, закувати людей і вбивати їх, до цього її змушує інтерес, а водночас це ще й єдина радість, яку вона може мати від свого жалюгідного існування. Раб, який знає, що він раб, завжди вільніший і величніший за свого господаря, нехай той господар навіть володар світу.

Отже, Аті й помер би так із мрією про свободу в серці і прагнув такої смерті, то була необхідність, бо він знав, що ніколи не матиме більше, а жити в такій системі означало не жити, а марно крутитися, ні для чого й ні для кого, і вмерти так, як розпадаються неживі предмети.

Серце Аті так гупало, що йому стало недобре. Дивне відчуття: що більше його опановував страх і вивертав

нутрощі, то сильнішим він почувався. Почувався сміливцем. Щось кристалізувалося в глибині його серця, зеринка справжньої мужності, діамант. Він з'ясував, — не знаючи, як сказати по-іншому, крім удавшись до парадоксу, — що життя заслуговує того, щоб умерти за нього, бо без життя ми мерці, які завжди були тільки мерцями. Перше ніж померти Аті прагнув пожити тим життям, яке поставало серед мороку, нехай навіть протягом лише спалаху блискавки.

А ще недавно Аті належав до тих, хто вимагав смерті для кожного, хто порушує правила Справедливого Братства. В разі тяжких переступів він приєднувався до завзятих, які вимагали видовищних страт, вважаючи, що народ має право на ці миті інтенсивного єднання завдяки паркій крові, яка порскала рясно, і очисному страхові, що вибухав, як вулкан. Віра Аті від того зміцнювалась і оновлювалась. Але не жорстокість надихала його, і ніяке лихе почуття, він просто вірив, що Йолахові людина має пропонувати найкраще, і то і в ненависті до ворога, і в любові до ближніх, і у винагороді добра, і в покарання зла, і в мудрості, і в божевіллі.

Бог полум'яний, життя задля нього наповнює захватом душу.

Але все це, і Аті пересвідчувався в тому з першого погляду, були слова, які могли вкарбувати в його пам'ять при народженні, автоматизми з уповільненням, вмонтовані в його гени і ненастанно вдосконалювані з плином віків. І раптом йому відкрилася глибока реальність формування, яке перетворювало його і кожного у вузьколобу машину, яка пишалася своєю вузьколобістю, у вірного, щасливого своєю сліпотою, в зомбі, замаринованого в покорі та догідливості, що жив нінащо, внаслідок просто обов'язку, марного обов'язку, жив як негідник, здатний винищити все людство, тільки-но йому клацнуть пальцями. Це одкровення осяяло Аті, дало йому змогу побачити потаємну істоту, яка опанувала його зсередини і проти якої він хотів повстати...

ні, насправді не хотів. Ця суперечність була разюча і необхідна, становила саму суть формування! Вірного слід всякчас утримувати в точці, де покора і бунт перебувають у любовному зв'язку: покора безмежно приємніша, коли вбачаєш можливість звільнитися, але саме тому бунт стає неможливим, бо можна багато втратити, життя і небо, і нічого не здобути, свобода в пустелі чи могилі — лише інша в'язниця. Без цієї мовчазної згоди покора була б непевним станом, який не давав би вірному змоги усвідомити свою абсолютну незначущість, і ще меншою мірою — щедрість, всемогутність і безмежне співчуття свого господаря. Покора породжує бунт, а бунт сходить нанівець у покорі: от у цьому і є потреба, в оцій нерозлучній парі, щоб існувало самоусвідомлення. Саме таким є шлях, добро знають лише тоді, коли знають зло, і навпаки, згідно з принципом, що життя існує і розвивається тільки в протиборстві антагоністичних сил і завдяки цьому протиборству. Кожному дано дивний і здатний на викрутні розум, він думає про життя, добро, мир, істину, братерство, приємну й заспокійливу сталість і прикрашає їх усіма чеснотами, проте шукає їх, і то ще з якою пристрастю, тільки через смерть, руїну, брехню, хитрощі, панування, збочення, жорстоку й несправедливу агресію. І отак суперечність зникає в мішанині, суперечки добра і зла припиняються, бо це два вияви однієї реальності, як єдині дія і протидія, добро і зло досягають рівності, забезпечивши єдність і рівновагу. Ліквідувати зло означає ліквідувати й добро. У світі Абі добро і зло не протиставлені, а поєднуються, бо немає життя, щоб визнати їх, назвати їх і збудувати дуалізм, добро і зло — одна, незмінна реальність, реальність нежиття або смерті-життя. В цьому й полягає вся віра, питання добра і зла з погляду моралі — питання другорядне і марне, остаточно відкинуте, добро і зло — лише стовпи стабільності й не мають власного значення. Єдина священна релігія — Покора, або ж *Габул* — полягає в цьому, і тільки в цьому: проголосити, що немає Бога, крім Йолаха, і Абі — Делегат його. Решта належить закону

і його суду, вони перетворюють людину в покiрного і ревного вiрного, а юрби — в невтомні когорти, які зроблять те, чого вимагатимуть вiд них, засобами, які вкладуть їм у руки, і всі кричатимуть: «Йолах великий, і Абi — Делегат його!»

Що дрібнішими роблять людей, то більшими і сильнішими вони бачать себе. Тільки в мить смерті вони, приголомшені, з'ясовують, що життя нічим не зобов'язане перед ними, бо вони нічого йому не дали.

Та яке має значення їхня думка, якщо їх виссала, мов вампір, система, захисниками і жертвами якої вони є? Хижаки і здобич невіддільні в безглузді та божевіллі. Ніхто їм не скаже, що в рівнянні життя добро і зло взаємозамінні і на місце добра зрештою стає менше зло, життя не лишає їм іншого шляху, бо ж з'ясовано, що людським суспільством можна керувати тільки з допомогою зла, щораз більшого зла, щоб ніщо і ніколи, ані ззовні, ані зсередини, не загрожувало йому. І отак зло, протиставлене злу, стає добром, а добро — це досконалий доцільний засіб, щоб нести зло і виправдовувати його.

«Добро і Зло мої, вам не дано розрізняти їх, я посилаю і Добро, і Зло, щоб прокласти вам шлях істини і щастя. Лихо тому, хто не слухає мого заклик. Я Йолах всемогутній», — написано в Книзі Абi, частині п'ятій, 36-му розділі, 97-му вірші.

Аті хотів би поговорити з кимсь про свій неспокій. Перекласти свої думки в слова і вимовити їх, почути глум і критику, можливо, заохочення, — це все видавалося йому необхідним на цьому етапі, коли згуба зайшла вже досить далеко. Він не раз відчував спокусу заговорити до якогось хворого, санітара, прочанина, але осмикував себе, бо скажуть, що він божевільний, звинуватять у блюзнірстві. Одне слово — і впаде світ. Примчать V, бо лихі думки — це нектар для них. Аті знав, як людей навчають бути викажчиком, він сам взято, і на роботі, і в кварталі, виказував сусідів і найщиріших друзів. На нього звернули увагу й не раз ві-

тали його оплесками під час Виднів, Винагороди Днів, і писали про нього в «Герої», авторитетній і дуже почесній газеті КДБ, Комітету добровільних борців за віру.

З плином днів і місяців Аті вже не розумів знайомих уявлень, вони набули іншого звучання. За межами соціального нашійника і поліційної машини, які утримували віру на рейках, усе розпадалося, добро і зло, правда і брехня вже не мали кордонів, які були відомі для них, і замість них проступали інші, тонесенькі, мов філігрань. Все стало плинним, усе тепер далеке й небезпечне. Що більше шукаєш себе, то більше і втрачаєш.

Ізоляція санаторію все ускладнювала, додавалися й злидні, слабнуло прищеплення доктрини. Завжди траплялося що-небудь, що порушувало розпорядок і не давало проводити благодійних і дуже заспокійливих сеансів скандувань і молитов, інколи не відбувалося навіть найсвятішого Моління в Четвер: то бракувало хворих на переключці, то лавина чи оповзень перекривали шлях, то повінь зносила кладку, блискавка руйнувала опору, вчитель падав в ущелину, повертаючись із міста, директор ходив у місто, де його приймали у високих кабінетах, репетитор утрачав голос, консьерж не знаходив своєї в'язки ключів, ставався голод, дошкуляла спрага, поширювалася пошесть, обсідали нестатки, влаштували гекатомбу — тисячі дрібних і важливих подій. Далеко від усього ніщо не функціонувало, злигодням було де розгулятися. Полишені самі собі, бездіяльні, мов камінь, оточені нестатками, люди мали задосить тих лих, тягар злиднів гнув їх донизу; перебуваючи серед хворих, жалюгідні й ганебні, придивляючись, як умирають, вони розповідали про свої страждання, тинялися від стіни до стіни, а вночі, в крижаному ліжку, загублені серед пільми, наче пліт в океані, перебирали в голові, щоб зігрітися, щасливі спогади, завжди ті самі, які набували нав'язливого значення. Здавалося, ніби хворі хочуть заявити про щось, вони йшли кудись, поверталися, штовхалися. Інколи, протягом короткої миті,

коли намагалися знову прокрутити й подовжити низку спогадів, додаючи різні перипетії та барви, люди відчували, ніби повертаються здалеку, ніби вони певною мірою існують, ніби хтось в ефірі хоче розмовляти з ними, слухати їх, запропонувати свою допомогу: якась співчутлива душа, зниклий друг, довірена особа. Отже, в цьому житті є речі, які належать їм, і то не так, як майно, яке можна продати, а як істина, як підтримка. Забутися, пройнявшись довірою, — це щастя.

Мало-помалу з'явився незнаний світ, у якому шукали дивних, ніколи не чутих слів, можливо, тільки помічених, наче тіні, які ковзають серед метушливих чуток. Одне слово чарувало Аті, відчиняло двері світу краси і невичерпної любові, де людина була богом, який творив дива своєю думкою. Це було безумство, Аті аж тремтів від нього, бо все, що стояло за тим словом, не лише видавалося можливим, а й сповіщало, що тільки воно реальне.

Однієї ночі Аті почув, як він бурмоче під ковдрою. Звуки виходили самі собою, немов пробиваючи собі шлях поміж стулених вуст. Аті опирався, затиснутий у лещатах страху, потім розслабився й наставив вухо, щоб почути свої слова. Його пронизав електричний розряд. Йому забило дух, він чув, як його вуста повторюють слово, яке чарувало його, якого він ніколи не вживав, якого не знав; затинаючись, він проказував склади: «Сво... бо... да... сво... бо... да... сво-бо-да... сво-бо-да... свобода... свобода...» Чи він часом не проревів його? Чи чули його хворі?.. Як знати? То був внутрішній крик...

Порожнистий хрип гори, що лякав Аті від миті його прибуття до санаторію, нараз припинився. Звільнившись від страху, — та й вітер трохи вщух на той час, — Аті насолоджувався свіжим, гострим і ейфорійним гірським повітрям. Із глибоких ущелин до вершин здіймалася жвава мелодія. Аті з утіхою слухав її.

Цієї ночі Аті навіть повік не склепив. Він був щасливий. Він міг спати і мріяти, щастя виснажило його, але

волів не спати й дати волю своїй уяві. То було щастя без завтрашнього дня, годилося скористатися ним. З не меншим спокоєм Аті благав себе знову спуститися на землю, обрахувати все, підготувати себе духовно, бо невдовзі він вийде з лікарні й повернеться додому, знову буде в себе... в своїй країні, Абістані, що про нього, як з'ясував Аті, він не знав нічого, тож треба швидко пізнати його, щоб дати собі шанс урятуватися.

Минуло ще два гнітючі, наче могила, місяці, перше ніж черговий санітар прийшов і сказав Аті, що лікар підписав йому виписний лист. Санітар показав Аті його історію хвороби. Там були два зіжмакані аркуші, реєстраційний формуляр і виписний лист, на якому нервове перо додало: «Тримати під наглядом».

Аті стало погано. Може, V почули його сновиддя?

Аті покидав санаторій зі щемом у серці, починався гарний квітневий ранок. Холод був ще вбивчий, але вже мав у своїх потаємних закутках трохи тепла прийдешнього літа, малесенький натяк, і цього було досить, щоб з'явилося бажання знову почати жити і мчати так, щоб аж забивало дух.

Ще була глупа ніч, але караван уже стояв наготові. Не бракувало нічого, хіба що наказу. Невеличкий світ Аті зібрався геть увесь коло підніжжя фортеці, терпляче чекаючи, віслюки стояли у своїй улюбленій позі, по двоє, валетом, і снідали хирною гірською травою, ледачкуваті носії сиділи в повітці й жували якусь магічну траву, охоронці сьорбали гарячий, мов окріп, чай і з суто військовою радістю копирсались у казенній частині зброї, а трохи осторонь, гідно закутавшись у полярні шуби, навколо розпеченої жаровні комісар віри і його слуги (серед них, невидимий і заклопотаний, один V, чий розум промітав телепатично околиці) зосереджувались і перебирали дорожні чотки. Між двома нищими думками вони галасливо молилися Йолаху, а в

душі — Жабілові, духові гори. Спуск у горах нелегкий, небезпечніший за видирання вгору, з допомогою сили тяжіння дуже легко піддатися спокусі шугнути сторч головою вниз. Досвідчені мандрівці, з біса пророчі, раз по раз нагадували про це новачкам: адже бігти туди, куди падаєш, — надто вже людська схильність.

Пасажири каравану стояли поодаль, під прогнутим накриттям, збентежені й тремтячі, немов їх гнали на незаслужену смерть. Видніли тільки білки їхніх очей. Короткий віддих свідчив, що вони ще не зовсім одужали. То були хворі, які виплуталися з халепи й поверталися додому, а також агенти адміністрації, що прийшли через якісь папери, що не могли чекати кращої пори. Серед них стояв і Аті, закутаний у кілька бурні, водонепроникних від бруду, спирався на вузлувату палицю, мав клунок, де лежало його спорядження: сорочка, кружка, миска, пігулки, молитовник і талісмани. Хворі чекали, тупцяючи ногами й поплескуючи собі боки руками. Іскристе світло незмірного неба, що вже зайнялося на обрії, палило їм сітківку, повіки їм обважніли, вони звикли до повільного і присмеркового життя санаторію. Все в них: жести, віддих, очі — було спрямоване вниз, щоб дати їм, зачепленим над порожнечею на висоті понад чотири тисячі сікк, змогу жити в тій неможливій аскезі.

Аті шкодував про своє крижане пекло, він завдячував йому одужання і змогу стати лицем до реальності, про існування якої він навіть не здогадувався, дарма що вона була реальністю його світу і іншої він не знав. Є музика, яку чуєш тільки серед самотності, за межами соціальних бар'єрів і поліційного нагляду.

Аті боявся повертатися додому, а водночас нетерпляче чекав цього повернення. Саме серед близьких йому людей і проти них він повинен боротися, саме там, у повсякденній метушні й хаосі нескazanого, життя втрачає розуміння глибоких речей і ховається в поверховому і нещирому. Санаторій повернув Аті мужність і розкрив йому очі на недоступну навіть думці реальність,

що в їхньому світі є якась інша країна і їх відокремлює кордон, який годі знайти, а отже, й перетнути, кордон згуби. Яким може бути цей світ, де невігластво досягає точки, коли вже не знаєш, хто живе в твоєму будинку в кінці коридору?

Цікаво ставити собі запитання, яке доводить до божевілля: чи існуватиме далі людина, якщо з реального світу перевести її у світ віртуальний? Якщо так, чи може вона вмерти? Від чого? У віртуальному світі немає часу, отже, немає нудьги, старості, хвороби, немає і смерті. І чим вона могла б накласти на себе руки? Чи й сам він стане віртуальним, як його новий світ? Чи збереже він пам'ять про інший світ, життя, смерть, метушливих людей, скороминущі дні? А світ, що дає такі відчуття, віртуальний?..

Але досить цього, досить гіпотез, вигадок розуму, Аті тисячу разів перебирав їх у своїй голові, ні до чого не дійшовши, крім страху і мігрень. А ще безсоння та люті. Сорому і надокучливих жалів. Треба негайно вирушити на пошуки тих кордонів і перетнути їх. По той бік ми побачимо, що вони забороняють, удавшись до такої тривалої й досконалої махінації, і дізнаємось, із жахом або щастям, хто ми і який світ наш.

Аті казав собі це почасти й тому, щоб згаяти час, чекання — джерело страху і запитань.

Раптом, линуци звідусіль і нізвідки, з якоїсь далекої долини, піднявся, штурмуючи гору, аж до санаторію насичений, могутній, сповнений величі й гармонії звук: дивовижна, чарівлива пісня, відлуння якої нанизувались і пливли хвилями, даленіючи якимось дивно, сумно і поетично. Аті любив цей звук, любив дослухатись, як він млосно тягнеться до згасання в зоряній тиші. Який же він гарний, спів трембіти!

Авангард, вийшовши з санаторію, тільки-но засіріло, вже дійшов до гірського гребеня, першої зупинки, — багатофункціонального осередку, мотлоху посеред пустельного базару, шаманського лігва і адміністративного бюро з розмаїтими функціями, — що примостилася

просто внизу, десь за двадцять *шабірів* пташиного лету. Тільки трембіта мала досить духу, щоб донести звук так далеко. Даної миті вона сповіщала, що шлях вільний і більш-менш неважкий. Саме цього сигналу й чекали.

Караван міг рушати.

Щогодини лунали трембіти з наступних, нижчих гребенів, відзначаючи час і вказуючи шлях, а сурма каравану відповідала їм, що час, згідно з волею Йолаха, йде своїм ритмом, який усе-таки не доведе до повного знесилення пасажирів, хворих, які тільки-но одужали й не мали ані сили, ані гірських навичок, і бідолашних урядовців, іржавих від голови до п'ят.

Мить гострих переживань у санаторії. Людські маси купчаться на терасах, галереях із бійницями і дорогах на валах круг фортеці, хворі дивляться, як зникає караван у ранкових випарах. Махають руками й моляться — не менш ревно за себе, ніж за сміливих подорожніх, бо ж самі лишилися в'язнями своєї виснажливої хвороби. Бліді, закутані в поношені й залатані *бурні* з нефарбованої шерсті, хворі в своєрідному осяйно-темному ореолі справляли враження збориська привидів, що прийшли привітати кінець чогось незбагненого.

На повороті стежки, на виступі прямовисного урвища, Аті обернувся, щоб востаннє поглянути на фортецю. Він дивився на неї знизу вгору, і фортеця, накрита туманним небом, яке вібрувало світлом, вражала своєю ієратичною, ба навіть страхітливою могутністю. Фортеця мала за собою довгу історію, її не знали, проте відчували. Здавалося, вона завжди стояла тут, знала багато світів і чимало народів і бачила, як вони зникають одні за одними. Від тих часів майже нічого не лишилося, тільки примарна атмосфера, насичена таємницями й буркотом, певне приховане марнославство речей і кілька знаків, викарбуваних на камені: хрести, зірки, півмісяці, грубо накреслені або тонко стилізовані, де-не-де написи карлючками з готичними рисками, а часом спотворені малюнки. Певне, вони означали щось, їх не різьбили б знічев'я, старанність неминуче

має сенс, їх не намагалися б стерти, якби вони не мали важливого значення. Під час Великої Священної війни фортеця опинилася на лінії фронту, що тяглася вздовж гірського хребта Уа, і брала участь у боях, її стратегічне значення перетворювало її в нездоланну мету, спершу вона була твердиною в руках Ворога, потім народу вірних... або навпаки; одне слово, вона не раз переходила з рук до рук. Але кінець кінцем її сміливо і остаточно завоювали солдати Абі, бо цього вимагав Йолах. Одна легенда сповіщала, що навколо фортеці є досить трупів, щоб замостити всі ущелини Уа й перейти їх, як по рівнині. Зрештою, це можлива річ, оголошені цифри астрономічні, застосована зброя була могутніша за силу сонця, а битви точилися десятками років, — уже невідомо скільки. Дивує те, що з загального знищення фортеця вийшла неушкоджена. Якщо бодай половина поширених у країні оповідок правдива, це означає, що всюди, де ми ставимо ногу, ми ходимо по трупах. Це пригнічує, годі утриматись від думки, що наступного разу, коли копнуть землю, то вже поховають нас.

Після війни, яка все знищила і радикально змінила історію світу, злидні викинули сотні мільйонів бідолах на шляхи всіх шістдесятьох провінцій імперії: дикі племена, заблукані родини або залишки їх, удів, сиріт, калік, божевільних, прокажених, зачумлених, отруєних газом, опромінених радіацією. Хто міг допомогти їм? Пекло було всюди. Розбишаками на шляхах аж кишіло, вони формували армії і грабували все, що вижило і лишилося в тому бідолашному світі. Фортеця довго правила за притулок волоцюгам, які мали силу і сміливість дертися на хребти Уа. То був своєрідний Двір чудес, куди приходили здалеку шукати притулку і справедливості, а знаходили там нечестя і смерть. Можна сказати, що ніколи не було гіршого світу за цей.

З плином часу все упорядкувалося. Розбійників ловили і стратили відповідно до звичаїв кожного регіону, машини смерті працювали день і ніч, винаходили

тисячі способів удосконалити їх, але навіть якби доба мала тридцять шість годин, їх би не вистачило для виконання повсякденних завдань.

Удів та сиріт десь прилаштовували і навчали їх якогось-небудь дрібного ремесла. Хворі та каліки й далі жебрали, немов гнані вітром, і за браком догляду гинули мільйонами. Та загадкова й дуже ефективна гільдія збирачів мерців якраз і була створена, щоб ховати трупи, які наповнили смородом міста та села і спричиняли купу хвороб. Ухвалили закони, які організували їхню діяльність, а Справедливе Братство оприлюднило релігійний указ, який приписував сакраментальну цінність тому, що було передусім справою громадської гігієни і корпоративного інтересу. Прибрану, очищену, відремонтовану, фортецю обернули в санаторій, куди посилали сухотників. Уже не знати внаслідок якої вигадки всі були переконані, що вони становлять причину всіх нещасть людства. Проти сухотників мобілізувалися, їх виганяли з міст, потім із сіл та полів, бо ж їх годилося знову орати. Забобон зник, коли почалася відлига, але практика лишилася, до санаторію й далі посилали хворих на груди.

Поміж хворими і прочанами Аті багато навчився, вони прибували з усіх чотирьох кутків широкої імперії. Дізнаватися від них назву їхнього міста, трохи про їхні звичаї та історію, чути їхній акцент і бачити, як вони живуть день у день, — це все було несподіванкою для нього, великою наукою. Фортеця пропонувала глобальне бачення народу вірних в усьому його безмежному розмаїтті, кожна група мала свій колір шкіри і свої манери, не притаманні іншим. Так само й свою мову, якою розмовляли між собою, стиха, далеко від чужих вух, і то з таким захватом, що Аті відчував бажання вивчити її. Але бурмотіння одразу замовкало, чужинці були насторожі. Трохи зміцнівши, Аті бігав від палати до палати і весь перетворювався в очі, вуха та ніс, бо ті люди мали ще й запахи, характерні запахи, кожного можна було вистежити за запахом. Вони

впізнавали один одного й за акцентом, за звичаями, за поглядом, — бозна-чим іншим, — і, ще не обмінявшись трьома знаками, вже обіймалися, ридаючи від розчуленості. Зворушливо було спостерігати, як вони шукають один одного, немов на велелюдному базарі, гуртуються в якомусь тінистому закутку і цвенькають своєю говіркою, аж п'яніючи. Про що можна розповідати один одному цілісінький день? Тільки казати слова, більш нічого, але це підносило їм дух. Просто чудово, але більш ніж хибно, бо закон зобов'язував розмовляти лише *абі-мовою*, священною мовою, якої Йолах навчив Абі, щоб об'єднати вірних в один народ, інші мови, плоди випадковості, були непотрібні, вони поділяли людей, замикали їх у частковому, розбещували їхню душу вигадками і брехнею. Вуста, які вимовляють ім'я Йолаха, не можна загіджувати неістинними мовами, які вивергають сморідний віддих Баліса.

Аті ніколи не думав про це, але, якби йому поставили запитання, відповів би, що всі абістанці схожі між собою, що вони такі, як і він, як і люди його кварталу в Кодсабаді, єдині люди, яких він бачив коли-небудь. Але ж ось, люди безмежно розмаїті й такі різні, що кінець кінцем кожна людина — окремий світ, унікальний і незбагнений, і це певною мірою касувало уявлення про єдиний і мужній народ, що складається з близнюків братів і сестер. Отже, народ був ще однією теорією, яка суперечила принципу гуманності, кристалізованому в усій своїй повноті в індивіді, в кожному індивіді. Це захоплювало й непокоїло. Що ж тоді народ?

Фортеця зникла в тумані, за пеленою сліз Аті. Він бачив її востаннє. Він збереже про неї містичні спогади. Саме в ній він з'ясував, що жив у мертвому світі, і саме там, в осередку драми, на дні самотності, перед ним постало приголомшливе видиво іншого і абсолютно недоступного світу.

Подорож додому тривала рік або майже рік. Аті пересідав із возів на ваговози, з ваговозів на потяги (в регіонах, де після війни залізниці збереглися і не стали жертвою іржі), а з потягів знову на вози там, де цивілізація знову зникла. Інколи він ішов пішки або їхав верхи на мулі через скелясті гори та дикі ліси. Караван тоді покладався на долю та провідників і рухався вперед, зупиняючись, де траплялася змога.

Зрештою караван подолав не менше шістьох тисяч *шабірів* упереміш із нескінченними зупинками, щедро приправленими нудьгою в тому чи тому місці, в таборах перегрупування, в диспетчерських осередках, де незліченні юрби сходились і розходились, губилися і знаходились, формувались і розпадалися серед того безладдя, а потім ціпеніли в апатії, щоб розважливо ставитись до часу. Караванники чекали наказів, які не надходили, ваговози чекали запчастин, які годі було знайти, потяги чекали, поки полагождать колію і запустять двигун локомотива. А коли все було остаточно готове, виникало питання про машиністів і провідників, годилося метнутись на пошуки їх, а потім терпляче чекати. Згодом, після х оголошень про розшук і дивовижних знахідок, дізнавалися, що вони вже заклопотані чимсь іншим. Можна було почути все — від знайомих рефренів до чогось нового: вони пішли на чийсь похорон, провідують стражденних друзів, мають вирішити якісь проблеми, здійснити якісь церемонії, дати забуті пожертви, а найчастіше, і для абістанців, з біса опортуністів, це був незначущий гріх, удавались до якогось волонтерства, щоб назбирати позитивні бали напередодні наступного Видня, Винагороди Дня, допомагали кожному, хто просив допомоги: десь відбудовували вежу *мокби*, десь копали могили або криниці, фарбували *мігру*, перевіряли списки прочан, допомагали аварійним службам, брали участь у пошуках зниклих осіб і т. ін. Ці добрі справи засвідчували документом про атестацію, який можна було подати до бюро Видня в своєму кварталі; ошукувати ніхто й не намагався, бо документ подавали під присягою. Отож на тому етапі лишалося тільки зна-

йти високого урядовця, який дасть дозвіл на вихід із табору. Цей згаяний час звичайно вже не надолужували, не давав змоги шлях, що був ще однією мукою, яка досягала кульмінації під час дощового сезону.

Це все тривало цілий рік. На справному ваговозі, якби шляхи були в доброму стані від краю до краю, стояла сприятлива погода, провідники були поважні й мали цілковиту свободу маневрів, шість тисяч шабірів можна було б подолати за мить, менше ніж за місяць.

Як і геть кожен, крім прочан і караванників, які знали трохи більше, Аті не мав ніякого уявлення про країну. Він уявляв її собі незмірною, але що означає говорити про незмірність, якщо не бачиш своїми очима, якщо не чіпаєш своїми руками? І що то за межі, якщо до них ніколи не доходиш? Зупиняє саме слово «межа»: що там за межею? Тільки Почесні, ці великі магістри Справедливого Братства і начальники Апарату, знали ці речі і все інше, вони визначали й контролювали їх. Для них світ був малий, вони тримали його в руці, мали літаки й гелікоптери, щоб мчати по небу, і швидкі катери, щоб борознити моря й океани. Люди бачили, як рухаються ці судна, чули, як вони гудуть, але самих Почесних не бачили ніколи, бо ті ніколи не наближались до народу, звертаючись до нього через *нагури*, настінні екрани, поставлені в усіх точках країни, і то завжди через посередництво пишномовних промовців, що їх людська дрібнота називала папугами, або через *мокбі*, до яких уважно дослухалися і які у своїх *мокбах* сповідували вірних дев'ять разів на день, і безперечно (але ніхто не знав як) через канал V, тих загадкових істот, що колись їх називали джинами і їм були властиві такі риси, як телепатія, невидимість і повсюдність. Казали, що господарі ще мають, хоча ніхто не бачив власними очима, підводні човни та летючі фортеці, які, рухаючись завдяки загадковій енергії, без упину обстежують глибини морів та небес.

Згодом Аті дізнався, що від краю до краю, по діагоналі, Абістан простерся на просто-таки казкову відстань: п'ятдесят тисяч *шабірів*. Йому запаморочилась

голова. Скільки життів треба прожити, щоб подолати таку відстань?

Коли Аті вирішили направити в санаторій, він був у напівпритомному стані. Він нічого не бачив, коли перетинали країну, тільки фрагменти краєвидів між затьмареннями і коматозними станами. Він пригадував, що подорож видалася йому безмежно довгою, а кризи ставали дедалі частіші та болючіші, забирали його останню кров і він не раз кликав собі на допомогу смерть. То був гріх, але Аті казав собі, що Йолах простив би тих, хто страждає від таких мук.

У цих подорожах не було ніякої розкоші, повсякденне життя кочовика полягало в тому, щоб витрушувати пісок, прибирати, затикати діри, тягнути, пиляти, розстеляти, напихати, знімати, навантажувати і розвантажувати товари. Кочовик робив це все з завзяттям і допомагав собі голосом. Поміж двома завданнями він присвячував себе релігії. Решту часу, проминаючи одноманітні краєвиди, рахував години.

Одна річ не давала Аті спокою і зрештою опанувала його, наче галюцинаційна реальність: країна пуста. Жодної живої душі, ніякого руху, шуму, тільки вітер, що замітає всі шляхи, і дощ, що намочує їх, а інколи змиває геть усе. Караван буквально занурювався в ніщо, в своєрідний сіро-чорний туман, який де-не-де пронизували яскраві смуги блискавиць. Одного дня, поміж двома позіханнями, Аті подумав, що на початку творіння, певне, й було отак: світу не існувало, не було ні змістища, ні змісту, порожнеча бовталась у порожнечі. На цю думку Аті відчув тривогу і захват, йому здавалося, ніби повернулися ті первісні часи, коли все було однаково можливим, найкраще і найгірше, досить було сказати: «Я хочу», щоб із ніщо виник світ і упорядкувався за його бажанням. Аті хотів висловити своє бажання, але стримався, і не тому, що гадав, ніби його почують, а через відчуття, що й він сам перебуває в

первісній невизначеності, і тому висловлене бажання могло б подіяти передусім на нього й перетворити його... можливо, в жабу, бо першими створіннями, які з'явилися на землі, були ці тварини, липкі й загноєні, народжені невдалим бажанням недосвідченого бога... Ніколи не слід спокушати життя або підганяти його, воно здатне на все.

Двічі або тричі Аті помічав удалині військові конвої, які рухалися з цілком ієратичною статечністю; то був рух не суто механічний, а набагато поважніший, упертий і рішучий, немов та невидима сила, яка наказує величезним стадам савани стрепенутись і почати міграцію до життя або смерті, — яке це має значення? — важить тільки рух уперед і зустріч. Вервечка ваговозів із великими гарматами і ракетними пусковими установками тягнула в своєму хвості куряви нескінченний легіон солдатів із важким спорядженням. Ані ніколи не бачив більше солдатів, ніж може влізти в патрульний автомобіль у місті, десь кільканадцять, при нагоді їх підтримували ополченці, невизначена кількість вояків-волонтерів, воружких і абсолютно невтомних, озброєних мачете, палицями і бичачими сухожилками, це вже для величних церемоній на стадіонах, для масових страт або релігійних ритуалів заклик до Священної війни, під час яких екзальтація переходила в транс, — а тут солдати були численніші, ніж мурахи в розпалі літа. Вони йшли на війну чи поверталися з неї? Яка війна? Нова Велика Священна війна? Проти кого, хіба на землі не всюди Абістан?

У реальності війни Аті пересвідчився того дня, коли вони побачили здалеку військовий конвой, що вів безкінечну колону полонених, тисячі закутих по троє. З великої відстані годі було роздивитися деталі, які дали б змогу надати полоненим якусь ідентичність, але яку? Старі, молоді, бандити, безвірники? Серед полонених були й жінки, тут годі сумніватися, їх можна було впізнати за певними ознаками: тіні були вбрані в синє, ко-

лір бурнікабів полонянок, і йшли далеко позаду, на відстані, приписаній Святим Письмом, сорок кроків, щоб військові і каторжники не могли ані бачити їх, ані чути на повний ніс властивих жіночі хижих запахів, до яких піт і страх додали нестерпну ядучість.

Караван натрапляв і на не менш разючі валки прочан, які поважно ступали, скандуючи вірші з Книги Абі, крім того, гасла подорожніх: «Я прочанин, я йду, я прочанин, гей-го, гей-го!»; «По землі ми ступаємо, ми на небо злітаємо, гей, життя, уперед!» «Ще шабір, ще тисяча шабірів, хай згине факір, утвердимось у вірі!» і таке інше, і щоразу ще й формулу, яка позначала кожен фразу, кожен жест у житті вірного: «Йолах великий, і Абі — Делегат його!» Ревні співи прочан відбивалися вдалині, додаючи приголомшливі відлуння до тиші, яка душила світ.

Уряди-годи траплялися села й невидимі хутори, до яких караван ніколи не заходив. Упадало в око, що життя насправді не часто навідувалось до них, у повітрі вчувалися відсутність і страхітлива ощадність. Здалеку село нічим не відрізнялося від цвинтаря. На околицях паслися корови, але ніде жодного пастуха: чи мають ті корови господарів? У дитячому погляді тварин проступав той сірий і пісний страх, що йде від порожнечі, самотності, нудьги і тяжких злиднів. Корови, дивлячись на караван, навсібіч крутили очима. Цього вечора мо-локо скисне ще в їхньому вим'ї.

Але немає подорожі без кінця. Цей кінець настав не скоро. До Кодсабада було вже недалеко, три дні пташиного лету. Наближаючись до мети, каравани тупцювали на місці: згідно з давнім звичаєм спершу посилали розвідників оглянути місцевість і посольство, яке мало домовитись про дружнє прийняття; тими зупинками користувалися для відпочинку від дорожньої втоми, бо прихід численної юрби в дружнє місто ставав початком виснажливих узливань, неперервної низки свят,

нескінченного неспання. Тож дуже важило мати свіже обличчя і бадьорий дух. Насправді, коли повертався додому, поставало лиш одне запитання: чи впізнаємо ми родичів та друзів і чи впізнають вони нас після такої довгої розлуки?

Щось у повітрі сповіщало про наближення великого міста, краєвид, скільки око сягало, втрачав свій дикий та владний вигляд і набував барв занедбаності, виснаження і смороду якогось гниля на сонці, там немов працювала лиха й сліпа сила, яка заражала гнилизною все навколо: життя, землю, людей — і відкидала їхні напівзотлілі останки. Пояснення не було, занепад існував сам по собі, живився своїми рештками і вибльовував їх, а потім знову запихався ними, і, хоча перший пояс передмість ховався ще далеко попереду, за кількадесят шабірів, злидні панували незмірні. Аті поганенько пам'ятав, але в його кварталі в Кодсабаді повітрям, хоч і не кращим, усе-таки можна було дихати, бо вдома завжди краще, ніж у сусіда.

Караван, до якого приєднався Аті в останньому диспетчерському осередку, мав у своєму складі урядовців, які поверталися, виконавши якісь доручення, різноманітних інтендантів, підперезаних студентів у школярських *бурні*, довгі чорні поли яких на шість пальців не доходили до кісточок, студенти йшли до столиці задля вдосконаленні в деяких дуже витончених царинах релігії; крім того, тримаючись трохи осторонь, як і личить аристократії, йшов ще й гурт богословів і *мокбі*, які поверталися з духовного усамітнення на Абіраті, священній горі, де Абі в дитинстві полюбляв усамітнюватись і ще там мав свої перші видива.

Серед них був і Нас, урядовець не старший за Аті, але в чудовій формі, він повертався, увесь засмаглий, після якихось ще таємних археологічних розкопок на місці, яке неодмінно мало стати в майбутньому об'єктом славетної прощі. Лишилося тільки вилізати історію: Нас мав завдання зібрати технічні елементи, які дали б змогу теоретикам Міністерства Архівів, Святих Книг і

Священних Спогадів довести її до потрібного рівня, написати сценарій для неї і поєднати з загальною історією Абістану. Знахідка була справді дивовижна, натрапили на давнє село, збережене в досконалому стані. Як воно уникло Великої Священної війни і спричинених нею пљондрувань? Як його не відкрили раніше? Навіть годі собі уявити, але ж це означає, що Апарат схибив, ба навіть гірше, що він здатний хибити, тож у такому разі на священній землі *Габулу* були території та люди, які уникли світла і юрисдикції Йолаха. Ще одна таємниця полягала в тому, що ні на вулицях, ні в будинках не виявили скелетів. Від чого померли ті жителі, хто забрав тіла, де їх поховано — на всі ці запитання відповідь мав давати Нас. Якось увечері під час розмови навколо багаття він дозволив собі сказати, що клерки міністерства пошепки переповідають чутку, мовляв, такий собі Діа, великий Почесний, належний до Справедливого Братства, і начальник могутнього Департаменту розслідування див, узяв це село під свою опіку, прагнучи використати його для своєї особистої легенди і мати в приватній власності об'єкт прощі першої величини. Нас узявся до свого завдання з захватом і дедалі більшим страхом, бо збагнув, що опинився в периметрі великих ставок і безмежно складного суперництва різних кланів Справедливого Братства. Якось удень, забувши про всяку розважливість, він розповів Аті, що під час розкопок знайдено предмети, здатні докорінно змінити навіть символічні основи Абістану.

Погляд Наса, що й привабив до себе очі Аті, був поглядом чоловіка, що, як і він, зробив тривожне відкриття: релігія може спиратися на протилежність істини і стати внаслідок цього затятим охоронцем первісної брехні.

Книга 2

У якій Аті повертається до свого кварталу в Кодсабаді, бачиться з друзями, знов іде на роботу й бачить, як повсякденна рутинна швидко змушує його забути про санаторій, тамтешні злигодні й похмурі роздуми, які заповнили його хворий розум. Але зроблене лишається зробленим, речі не зникають, коли відходиш від них, позаду владної видимості криється зі своїми таємницями й туманними погрозами невидиме. І є випадок, що, немов архітектор, який реалізує свій твір, координує все вправно й методично.

Аті відпочив від своєї хвороби і дивовижної подорожі. Якщо й траплялися ускладнення, вони були непомітні: обличчя, бліде, мов віск, запалі щоки, десь зморшка, десь маленький некроз, рипіння суглобів, недоречне по-свистування в горлі — нічого страшного, Аті анітрохи не вирізнявся на тлі навколишньої блідості. Сусіди та друзі палко привітали його і гідним ареопагом усюди супроводили його. Повернення в лоно суспільства — це біганина, чекання, папери, які треба подавати і забирати, розпорядок дня, який треба створити, — інколи можна й розгубитися. Але кінець кінцем усі нитки були зв'язані знову, Аті нарешті був удома, життя пішло своїм звичайним плином. Фактично він виграв від переміни, бо був позаштатним працівником якогось непевного муніципального підприємства, а тепер опинився в міській управі, і то на важливій посаді: в патентному бюро, куди подавали важливі для комерсантів документи; йому дісталось завдання під керівництвом начальника розмножувати їх і архівувати копії. На цьому рівні

відповідальності Аті мав право і обов'язок носити зелену пов'язку з білими смугами молодших членів міської управи, а під час молитов у його мокбі йому виділили місце у восьмому ряду. Раніше Аті жив у кімнаті у вологому підвалі, що тхнув пацюками та блощицями і був причиною його сухот, а тепер йому дали невеличку симпатичну однокімнатну квартиру на сонячній терасі старого, але ще міцного будинку. За часів, коли в трубах ще текла вода, дивуючи родини, то була відкрита вітрам і голубам пральня, куди жінки піднімалися прати білизну і, поки вона сохла на сонці, розважалися жартами, спостерігаючи, як світ чоловіків лінкуватого ворухиться під будинком у вуличній куряві; то був бедлам, і один громадський комітет зрештою натрапив на нього, будинок узяли приступом, реквізували за наказом судді, позбавили лихих чарів і дали одному чесному шкільному вчителю, що, майструючи й затикаючи діри, зробив із нього затишне гніздечко. Він помер, не лишивши після себе нічого, ані родини, ані спогаду, тільки шкільні талмуди і враження стертої людини. Солідарність була обов'язком поміж вірних і забезпечувала надто високі бали при щомісячному оцінюванні, але зародилися ще й любов і захват: Аті в своєму кварталі став героєм, перемога над страхітливими сухотами і повернення з такої далечини були подвигом, гідним вірного, який сподобився ласки Йолаха, тож ясно, як день, що йому треба засвідчувати всіляку прихильність. Тієї дрібки, яку Аті розповів про санаторій, клімат і подорож, було досить, щоб його колеги і сусіди ціпеніли з подиву. Для людей, які ніколи не виходили за межі свого страху, деінде — це прірва. Згодом, набагато пізніше, Аті дізнається, що його чудове просування не мало нічого спільного ані з прихильністю людей, ані з його подвигами і тим паче — з ласкою Йолаха, а було результатом рекомендації одного агента Апарату, написаної від ім'я всемогутнього Міністерства Морального Здоров'я.

Потім тихо прийшло забуття і все розчинилось у бурмотінні та тиші. Релігійні обов'язки, навколорелігій-

на діяльність, належні церемонії — це все лишало мало часу для марень і балачок, тож усі просто відмовлялися від них. Не те що люди боялися, що їх стримають, схоплять чи сканують V, або що на них накинуться вірні з Комітету добровільних борців за віру чи ополченці, або що їх навіть передадуть поліції і правосуддю, — насправді то була внутрішня вимога їхньої сформованої натури, їм дуже швидко надокучало все, що відволікало їх від релігійних і навколорелігійних обов'язків, а зрештою призводило до того, що вони втрачали бали і могли накликати на себе гнів Йолаха. Це пасувало Аті, він не сподівався нічого кращого, як повною мірою повернутись до свого життя сумлінного вірного, уважного до загальної гармонії, він не відчував ані сили, ані сміливості для активного заперечення віри.

Аті ревно й поважно ставився і до своєї праці в управі, і до квартальної *мокби*, а у волонтерській службі перевершував сам себе, метаючись від одного завдання до іншого, не даючи собі навіть часу витерти спітніле чоло. Вбити себе працею — таж немає нічого кращого, щоб забути й забутись, бо щось таки ворушилось у голові Аті й не давало спокою. Навіть помираючи з втоми, він не міг заснути і тому якомога довше сидів увечері на навчанні в *мокбі*, а це страшенно лестило самому *мокбі*, його репетиторам і заклиначам. Аті пояснював, що під час свого перебування в санаторії він відстав у навчанні та побожності, лікарняний капелан і його заступники докладали всіх зусиль, але їм, як відомо, бракує науки й глибини, натрапивши на перші труднощі, вони вдаються до казок і магії, а то й до нісенітниць та ересі. Крім того, була хвороба і спричинені нею страждання, смерть хапала, наче на війні, а голод, холод і ностальгія притуплювали розум і перешкоджали розумінню.

А в усьому іншому Аті робив усе, щоб якомога ухилитись і ховатися. Те, чим він колись розважався, — і чим лестив собі, — нині навівало йому огиду, він уже не шпигував за сусідами, не ляв неуважних перехожих, не давав потиличників дітям, не шмагав

жінок, не приставав до густих юрб і не швендяв по кварталу, демонструючи народне завзяття, не забезпечував порядок під час великих церемоній на стадіоні й не вимахував кийком, не допомагав катам-волонтерам під час покарань і страт. Аті не міг забути, що в санаторії він перетнув червону лінію: завинив у високому безвір'ї, в злочині думки, він мріяв про бунт, свободу і нове життя по той бік кордону; це безумство, передчував він, коли-небудь вирине на поверхню і призведе до тяжких лих. Адже в реальному житті просто вагатися — вже небезпечно, треба йти прямо і завжди уникати затінку, ніколи не будити підозри, бо інакше ніщо не зупинить машину інквізиції, порушник не встигне схаменутись, як опиниться на стадіоні, оточений усякими посіпаками, яких йому знайдуть усіх до останнього.

Те, що Аті колись робив так природно, діставалось тепер дорогою ціною, і йому ставало недобре. Він уже не міг вигукнути «Йолах справедливий!» або «Слава Йолаху і Абі, його Делегату!» і видаватися щирим, проте його віра була непорушна, він умів зважувати за і проти, розрізняти добро і зло, як наставляє ревна віра, але, втомленому, йому бракувало чогось, щоб бути правильним, можливо, почуття, подиву, пафосу або лицемірства, так, безперечно, того незвичайного святенництва, без якого віра не існувала б.

Розум Аті відкидав не так релігію, як те, що релігія розчавлює людину. Він уже не пригадував, завдяки якому нанизуванню ідей він переконався, що людина існує й відкриває себе тільки в бунті й через бунт і що бунт не буде справжнім, якщо не спрямований передусім проти релігії та її воїнства. Можливо, Аті навіть думав, що істина, божественна чи людська, священна чи світська, не становить справді одержимого прагнення, властивого людині, натомість його мрія, надто велика, щоб сприймати її в усьому притаманному їй безумстві, полягала в намаганні винайти людство і жити в ньому, як живе монарх у своєму палаці.

З часом настало заспокоєння, Аті справді повернувся до омріяної рутини. Він став нарешті таким самим вірним, як і решта, йому вже не загрожувала небезпека. Він знову відчув насолоду жити день у день, не переймаючись тим, що буде завтра, і щастя вірити, не ставлячи запитань. Не може бути бунту в закритому світі, де не має виходу. Справжня віра полягає в зреченні та покорі, Йолах всемогутній, а Абі — несхибний сторож отари.

Якось уранці Аті з полегкістю й поважністю дізнався, що завтра до міської управи прийде Моздо, комітет Морального Здоров'я, для щомісячної інспекції персоналу і його викличуть, як і решту. Він відчув, що вже справді знову поєднався з громадою вірних. Досі його тримали трохи на відстані, звільняли від сповіді й демонстрації побожності; вважали, що він, перебуваючи в стані одужання, ще не повною мірою володіє своїми душевними засобами і ще може стати здобиччю марень і мимоволі ображати божество та його представників. Повернувшись із санаторію, Аті гадав, що, чекаючи його повного одужання, його вислухають у кварталній мокбі і мокба пошле рапорт до місцевого відділу Моздо. Адже в Книзі Абі чимало віршів наполягають на необхідності, що вірний повинен мати владу над своїми словами, щоб його можна було по-справжньому судити.

Періодична Інспекція була, так би мовити, таїною й посідала чільне місце в житті вірного, то був великий літургійний обряд, не менш важливий, ніж Обрізання для хлопчиків, Резекція для дівчат, дев'ять щоденних молитов, Велике Моління в Четвер, Сіам, тиждень священних днів Абсолютного Утримання, або Видень, Ви-нагороди День, коли відзначали заслужених вірних; не менш важливий, ніж тривале Сподівання або Бладень, неймовірний Благословенний День, коли щасливці, обрані для прощі, ступали на шлях до святих місць. Люди

не чекали «балів» від Моздо, не ставились до нього як до чогось зовнішнього, бо разом із ним брали участь у зміцненні загальної гармонії у світлі Йолаха й досконалому знанні *Габулу*, а Йолах знає, що справедливе і необхідне. Інспекцію чекали з нетерпінням. Результат, бал, визначений на основі шістдесятьох належних спостережень, записували до зеленої книжечки з бузковими смужками, яку називали Кничес, Книжечкою Чесноти, кожен носив її на грудях усе своє життя. То було моральне посвідчення, яке демонстрували, пишаючись, воно визначало ієрархію й відкривало шляхи.

В адміністративних органах Інспекцію проводили п'ятнадцятого числа. Від неї залежало багато речей: передусім зарплата робітника (поставлений бал міг наполовину збільшити або зменшити її), кар'єрне просування, доступ до соціальної допомоги, надання квартири, стипендія для навчання дітей, виплата при народженні дитини, харчові тало́ни, запис до списків прочан, номінація під час Видня й різноманітні привілеї, зумовлені статусом особи. Шістдесят балів із шістдесятьох — то було диво, про яке мріяв кожен. Лауреат став би живим міфом, — наївні честолюбці ненастанно думали про це, — таке визнання перетворило б його в ярмарковий феномен, якого б водили з одного місця в друге до повного виснаження. Але ще до цього заздрісники опустили б його нижче за землю і назвали б відступником. Інспекція оцінювала віру і мораль вірного, а до того ж постачала корисну інформацію різним службам Апарату. Такий її елемент, як самокритика, якщо вона добре відбувалася, інколи провокував емоційні злами й забезпечував спонтанні зізнання, які цілком могли призвести до справжнього полювання відьом. Одне слово, поставлений бал правив за універсальний ключ і відчиняв та зачиняв у житті всі двері. Якщо якийсь небіжчик протягом усього свого життя отримував чудові бали, його родині дозволяли подавати прохання про його канонізацію. Її ніхто ніколи не отримав, але процедура існувала і до неї заохочували вдаватися з допомогою

активної реклами, яку провадила Генералія похоронної служби, планетна монополія, належна одному впливовому члену Справедливого Братства: Почесному Долу, що був ще й керівником Департаменту Національних історичних пам'яток і Державного нерухомого майна. Нездоланний аргумент полягав у твердженні, що святий, офіційно визнаний у родині, забезпечив би кожному її членові гарантований рай і можливість особисто побачити коли-небудь Абі, принаймні його тінь за якоюсь ширмою. Похорон першого класу, передбачений для кандидатів на канонізацію, коштував у тисячу разів дорожче за похорон високого урядовця, і не знати скільки нулів ще треба було б додати, щоб порівняти його з похованням робітника, — тож отут вам і відповідь, чи надання статусу блаженного було рентабельним для страхувальників та інших гробокопів.

Якщо отриманий бал був негативним шість місяців поспіль, а стан здоров'я проінспектованого не становив очевидної причини такого неуспіху, справа переходила під юрисдикцію іншої установи: Рапо, Ради Поправи. Такий несумлінний вірний зникав одразу по тому, як його офіційно й законно запрошували на засідання ради. Про цю раду не знали нічого, але часто думали, що вона — наче смерть, живі не знали її й нічого не могли сказати про неї, а ті, хто знав, уже покинули цей світ і не мали змоги розповісти. Про зниклого, одразу викресленого зі списків і з пам'яті, казали з жалем або жорстокістю: «Рапо забрала його, Йолах співчутливий» або «Рапо викреслила його, Йолах справедливий», а потім поверталися до релігійних обов'язків. Незнання запобігає появі страху і спрощує життя.

Система, дарма що тоталітарна, а можливо, саме тому, мала абсолютне визнання, бо ж її надихнув Йолах, задумав Абі, втілило в життя Справедливе Братство, а наглядав за нею несхибний Апарат; зрештою, її вимагав народ вірних, бо для нього вона була світлом на шляху остаточної Реалізації.

У Моздо, сформованому з двох мокбі і одного агента Апарату, головував ректор, залежний від Почесного зі

Справедливого Братства, який наглядав за даною сферою діяльності чи певним регіоном. Найважливішим був комітет, який оцінював персонал адміністративних органів. У столиці він мав особливу ауру й міцну організацію, яка керувала низкою підкомітетів, що поширювали свою діяльність на різні служби і квартали міста. Їх знали за їхніми кодами. Комітет, який діяв у кварталі Аті — С-21, в південній частині Кодсабада, — мав назву Комітет С-21. Слід знати, що він мав репутацію несхитного, але непомильно справедливого. Його головою був старий Гуа, заслужений ректор. Замолоду він був славетним борцем за віру.

Аті розчулився, знову відчувши атмосферу Священних Іспитів, у багатьох аспектах то була проста формальність (годилося лише відповісти на пусті запитання й зізнатися в дрібних переступах), але вона могла мати й свої несподіванки, ось чому Аті був спокійний і гордий, а водночас напружений і стривожений. Комітет прибув із великою помпою в найкращому антикварному седані з агентом Апарату за кермом, пішки його супроводив взвод атлетичних ополченців, зустрічали їх високі урядовці міської управи під схвальні вигуки юрби і персоналу, зібраних перед будівлею. Аті не знав жодного члена комітету. Тут не було нічого незвичайного, вони мінялися що два роки, щоб не дати погіршитись якості Інспекції внаслідок тривалого контакту між суддями і підсудними, а Аті був відсутній два довгі роки.

Поки судді засідали в залі церемоній, що стала тепер центром допитів, персонал переймався підготовкою. Тут переглядали вибрані уступи з *Габулу*, там обмінювалися інформацією про стан країни, яку постачали *надири* і газети, зокрема «ФН», ще далі шліфували аргументи, повторювали гасла, вилизували думки, полірували фрази, читали речитативом молитви, міркували, ступаючи сто кроків, куняли в кутку, загорнувшись у *бурні*. То був переддень битви, люди чекали своєї черги

рушити на фронт, але без справжньої тривоги, всі знали, що дев'ять патронів із десятиох холості.

Аті ходив від гурту до гурту, намагаючись зазирнути через плечі й почути що-небудь у гаморі коридорів.

Настала черга Аті. Як нового службовця управи його лишили наостанок. Його представив власною особою сам голова управи, принижений тепер до рангу портьє, але в іншому житті він був колись *мокбі*, тож знав, про які важливі речі йдеться. Судді-екзаменатори сиділи за столом на подіумі. На вкритій шовком підставці лежав *Габул*, розгорнений на сторінці 333, де можна було прочитати назву розділу: «Шлях остаточної Реалізації», зокрема вірш 12: *«Я створив комітети, сформовані з наймудріших поміж вас, щоб судити ваші дії й перевіряти ваші серця, і це все задля підтримки вас на шляху Габулу. Будьте правдиві та щирі з ними, вони мої посланці. Того, хто хитрує й приховує, сплять, я Йолах, я знаю все і можу все»*.

На столі лежали стоси особових справ службовців управи, класифіковані за стажем роботи в установі.

Судді мали погляди суддів і приязні голоси, можна було і боятися їх, і відчувати водночас своєрідну людську теплоту, яку випромінювали їхні постаті; таке враження, безперечно, створювали похилий вік голови і блаженні лиця асесорів. Поверх *бурні* з тонкої шерсті вони носили зелену зірку з яскраво-червоними смугами суддів Морального Здоров'я. Ректор Гуа був у чорному, мов агат, м'якому капелюсі, що увиразнював бездоганно білу сивину його локонів. Переглянувши справу Аті, що стояв перед ним, він мовив:

— Передусім вислухайте мої привітання й молитви і засвідчіть моє смирення:

Будь благословенний, Йолаху, справедливий і могутній, і Абі, твій дивовижний Делегат! Хвала вам аж до кінця віків, до найдальших закутків всесвіту, і нехай будуть благословенні і справедливо нагороджені за вірність ваші посланці зі Священного Братства. Я благаю тебе, Йолаху, дати нам силу і розум виконати завдання,

яке ти доручив нам. Тож нехай діється все за твоїм законом!

Після паузи Гуа звернувся до Аті з наступними словами:

— Аті, нехай Йолах допоможе тобі в цій перевірці істини. Він бачить і слухає тебе. Ти маєш дві хвилини, щоб довести йому, що ти найвірніший поміж вірних, найчесніший поміж трудящих і сповнений щирої братньої любові до своїх товаришів. Ми знаємо, що ти довго хворів, був далеко від дому й відстав у своєму навчанні та поклонінні. Як велить Йолах і як щодня чинить Абі, його Делегат, цього разу ми будемо поблажливі до тебе. Говори, але не базікай багато, Йолах ненавидить балакучих. Після твоїх слів ми докладно розпитаємо тебе, а ти просто казатимеш «так» або «ні».

Асесори закивали головами.

У голові Аті блискавицею пронеслася безумна думка, що йому нема чого доводити кому-небудь, але навколишня реальність була надто колосальна, щоб забути про неї. І як протестувати, якщо тебе виховали в покорі, жоден вірний не був би здатний на таке. Аті звів дух і заговорив, як належить:

— По-перше, я додаю до ваших вітань і свої скромні вітання всемогутньому Йолаху і Абі, його дивовижному Делегатові, та й вам, мої добрі судді, я підношу своє шанобливе вітання.

Великий ректоре, вельмишановні судді, Йолах мудрий і справедливий, поставивши вас на такі високі посади, він засвідчив свою любов до вас. Привівши мене до вас, він показав, що я малий і неосвічений. Кількома словами ви багато навчили мене: Йолах — співчутливий володар і торкнувся вас своєю ласкою, про що й свідчить ваше великодушне ставлення до мене, а Абі — живий взірець, тож досить наслідувати його, щоб стати досконалим вірним, чесним робітником і братом кожному членові громади. Якщо я тут, повернувшись живим із санаторію в районі Сін після тяжкої подорожі, то завдячую це Йолахові. Я молився йому щодня, щокроку, і він чув мене, підтримував мене від початку до

кінця. В Кодсабаді Йолах чинив так само, мене прийняли як справжнього вірного, щирого брата, чесного робітника. Ось чому я вірю, що я такий, як ви просите, щоб я довів вам, але знаю й те, що мені ще довго треба йти по шляху вдосконалення. Моє судження про мою дрібну постать не має значення, вам личить судити мене і зробити з мене досконалого слугу Йолаха і Абі за світлими законами Справедливого Братства.

Промова справила враження на комітет, але Аті не дуже знав, чи був він переконливий, а чи просто красномовний.

Знову озвався голова Гуа:

— Мокбі з твого кварталу і твій начальник в управі кажуть, що ти засвідчуєш дуже ревну активність. Це результат честолюбства, лицемірства чи чогось іншого?

— Обов'язку, вельмишановні судді, щоб не відступати від побожності і бути в гармонії зі своїми братами. Хвороба надовго відвернула мене від моїх обов'язків і друзів.

Асесор, що представляв Апарат, глянув на Аті з підозрою й наполіг:

— Навчання зміцнює віру. Чи думаєш ти, що можна навчатися й на те, щоб знайти для себе причини паплюжити віру? Той, хто наближається до свого кумира, робить це, щоб палкіше любити його чи щоб підлащитись і підступно вбити?

— Вельмишановний судде, я не можу повірити, що такі люди існують, *Габул* — світло, яке затьмарює найясніше сонце, ніяка брехня не може схватися від нього, ніякі викрутні не здатні згасити його.

— Твої друзі і твої колеги думають так само?

— Вельмишановні судді, я впевнений у цьому, щодня я бачу, що вони щирі вірні, щасливі жити на шляху вдосконалення, і виховують своїх дітей згідно з принципами святого *Габулу*. Я пишаюся їхнім товариством.

— Відповідай «так» або «ні», — нагадав голова.

— Так.

— Ти б сказав нам, якби хто-небудь із них не виконував своїх обов'язків?

— Так.

— Трохи поясни... Ти б наклав на нього справедливе покарання, якби його засудив суддя?

— Ви хочете сказати... чи вбив би... його?

— Саме це я й маю на увазі, покарав би його?

— Е... так.

— Ти вагався... Чому?

— Я запитував себе, чи зможу я це зробити. Покарання слід накладати в святості, а мої руки не дуже вправні.

Знову заговорив ректор Гуа:

— А тепер ти маєш хвилину, щоб висловити свою самокритику, ми слухаємо тебе... І пам'ятай: ми пильнуємо за тобою.

— Вельмишановні судді, я не знаю, що казати. Я незначуща людина, мої вади — це вади малих людей. Я боязливий, не такий милосердний, як мені б хотілося, а інколи улягаю пожадливості. Хвороба, яка довго мучила мене, поглибила мої слабкості, злигодні загострили мій апетит. Навчання і волонтерська діяльність, яким я присвячую увесь свій час, допомагають мені опанувати себе...

— Гаразд-гаразд, можеш іти. Ми поставимо тобі високий бал, щоб заохотити тебе на шляху вірності та зусиль. Ходи часто на стадіон, щоб навчитися карати зрадників і лихих жінок, серед яких, безперечно, трапляються й адепти Відступника Баліса, і насолоджуйся покаранням їх. Нагадуй собі, що вірити не досить, треба ще й діяти, тільки так вірний буде справжнім вірним, відважним і сильним.

А підводячись, додав:

— Діяти — це вірити двічі, а бути бездіяльним — це бути безвірником десять разів, пригадай, що написано в *Габулі*.

— Дякую, вельмишановні судді, я раб Йолаха і Абі і ваш ревний слуга.

Аті вночі навіть повік не склепив, сцени Священних Іспитів без упину прокручувалися йому в голові.

То були сцени зґвалтування за згодою, якого він знавав щомісяця і щороку все своє життя. Однакові запитання, однакові відповіді, однакове божевілля в дії. Де вихід? Крім скочити з покрівлі свого будинку сторч головою, Аті не бачив ніякого.

Аті не міг отямитись. Життя в управі почалось на другий день так, ніби вчорашнього дня не існувало. Сила звички, що ж іще? Те, що повторюється, додається до маси невидимих рутинних дій і забувається. Хіба людина помічає, як вона дихає, кліпає повіками, думає? Зґвалтування за згодою, повторюване день у день, місяць у місяць, усе життя, — чи стає воно любовними стосунками? Щасливою залежністю? Чи це принцип невігластва, що діє знову і знову? На що і справді можна було б нарікати, якщо нічого не знаєш, якщо нам ніщо не належить? Аті хотів поговорити про це з ким-небудь, наприклад, зі своїм начальником, старезним дідом, але той мав інший план у голові й наказав Аті не забути закінчити копіювання справ за минулий місяць і належним чином архівувати їх у належних течках.

Аті потім став думати, що Інспекція не має іншої мети, як тримати людей у страху, але, тільки-но висунувши цю гіпотезу, він відкинув її, бо ніхто не видавався переляканим, не боявся ні зґвалтування, ні думки, що його може забрати Рапо, а втім, ніхто й не намагався залякувати, ані комітети, ані ополченці, кожен і геть усі дбали тільки про те, як заслужити ласку Йолаха. Тут годі було щось зрозуміти, барани, що їх женуть на бойню, не байдужіші до своєї долі, ніж люди, які йдуть на Моральну Інспекцію. Йолах таки наймогутніший.

Аті одразу закортіло дізнатись, на якому він тепер етапі свого повернення до життя суспільства: чи воно вже скінчилося, чи, заледве почавшись, стало остаточно неможливим?

Аті заприятнився з одним колегою з бюро, чоловіком із витонченим вихованням, що став для нього справжнім проводирем у густих хащах міської управи. Звали його Коа. Він знав усе, багато міг, опанував мистецтво казати людям точнісінько те, що їм кортіло почути, і всі любили його товариство. Йому не відмовляли ні в чому. Оскільки корупція в управі була, власне, тільки іншим способом дихати, Коа перетворив себе в надійний шлях доступу повітря. Він навчився жити за умов апное, не подаючи знаку, що йому бракує повітря, і не заплющуючи очі на те, що люди навколо нього дряпаються й сапають, наче собаки. Він навчив Аті свого мистецтва, яке одразу позбавило його печії. «Все полягає в диханні», — казав Коа, дивлячись, як Аті полегшено всміхається. Не наживати собі ворогів набагато легше, коли ти не сам, тоді можна навзаєм прикривати спину. Коа казав: «Із вовками треба вити або вдавати, ніби виєш, бекати — це останнє, що треба робити». Але Коа насправді мав у душі великий гандж, він був люб'язний, і та люб'язність була невиліковна, посилена незціленною лагідністю, що її, як здавалося йому, він приховав, вбравшись у шати лихого цинізму. Люди приходили поплакати в нього на грудях і одразу отримували те, за що іншим годилось платити високу ціну і довго чекати. Така м'якосердність підточувала ринок і руйнувала колег, але, оскільки Коа казав їм те, що їм надто вже кортіло почути, до нього не мали великих претензій і знову благали його, і то таки вже востаннє, направити прохачів до потрібних дверей, і це ще до того, як вони проллють першу сльозу.

З плином днів та розмов Аті і Коа відкрили спільну пристрасть: таємницю *абімови*, священної мови, що народилася разом зі Святим Письмом Абі і стала напрочуд могутньою національною мовою. Друзі мріяли про розкриття цієї таємниці, переконані, що вона становить ключ революційного розуміння життя. Кожен своїм шляхом дійшов думки, що *абімова*, на відміну від інших мов, — не мова спілкування, бо слова, які

поєднували людей, проходили крізь модуль релігії, що позбавляв їх притаманного їм значення і наснажував безмежно приголомшливим посланням, мовою Йолаха, і саме в ній крилися запаси колосальної енергії, яка породжувала потік іонів космічного значення, що діяв на всесвіт і світи, а водночас і на клітини, гени та молекули індивіда, трансформуючи й поляризуючи їх відповідно до первісної схеми. Не знати як, хіба що чарами, повторенням і касуванням вільного обміну словами між людьми та інституціями, ця мова створювала навколо вірного силове поле, яке ізолювало його від світу, робило принципово глухим до всякого звуку, що не був зоряним і чарівливим звуком *абімови*. Кінець кінцем ця мова робила з нього іншу істоту, яка не мала нічого спільного з природною людиною, створеною випадком і викрутнями, тож вірний відчував до неї тільки зневагу й хотів розтоптати її ногами, якщо не міг сформувати її за своєю подобою. Аті і Коа вірили, що священна мова, передаючи релігію людині, докорінно змінює її, і то не тільки її ідеї, вподобання та дрібні звички, а й усе її тіло, її погляд і спосіб дихати, щоб людське, яке було в ній, зникло, а вірний, народжений із тієї руїни, знайшов собі тіло й душу в новій громаді. Вже не буде ніколи, навіть мертвої і розбитої на гамуз, іншої ідентичності, крім цієї: вірний, що вірить у Йолаха і Абі, його Делегата, і отак і його нащадки аж до кінця віків матимуть цю ідентичність ще до того, як народяться. Народ Йолаха не обмежується живими і мертвими, він нараховує мільйони і мільярди вірних, які народяться в майбутні віки і сформують армію космічного масштабу. Але Аті й Коа зацікавило ще й інше питання: якщо існують інші ідентичності, які вони? А потім ще два, підпорядковані: що таке людина без ідентичності, яка ще не знає, що треба вірити в Йолаха, щоб існувати, і що таке, власне, людське?

Аті постав перед цими запитаннями ще в санаторії, коли сумнів у його душі почав прокладати собі шлях і він бачив, як його одновірці доживають у цілковитому

заціпенінні ті рештки життя, які їм ще лишилися. Що перетворює істоту, наповнену своєю божественною сутністю, в примітивного й сліпого хробака, — ось де питання. Може, сила слів? У тій середньовічній фортеці, там, на краю світу, де пролягали кордони, які неможливо собі уявити, звуки життя і речей завжди мали дивний субстрат, зітканий із давніх нерозгаданих таємниць і зачерствілого насильства, кінець кінцем саме він обертав хворих у ходячі примари, які справді ширяли понад самісінькою землею, блукали в лабіринті, стогнали і сапали, а між двома провітліннями або на шляху з якоїсь невиразної тіні зникали немов чарами. Саме під час дуже частих знеструмлень Аті дізнався, що з динаміків і далі виходить звук, проте вони беруть його не з магнітної стрічки і дивом збереженого магнітофона, а з людських голів, де слова, наснажені магією молитов і повторюваних до безкінечності скандувань, інкрустувалися в хромосоми і змінили їхню програму. Звук, нагромаджений у генах, переходив із людських тіл у землю, а з землі в стіни, які починали вібрувати і наспівувати пісню відповідно до частоти молитов і заклинань, грубі кам'яні стіни додавали до реквієму замогильне відлуння. Саме повітря ставало своєрідним солодкавим і гострим туманом, що крутився в нутрощах фортеці й діяв на пацієнтів і покутників краще, ніж який-небудь могутній галюциноген. Здавалося, ніби весь той неймовірний і темний світ жив усередині заупокійної молитви. То була сила непомітного руху, якій ніщо не здатне опиратися, люди ні про що й не здогадуються, а він хвилька за хвилькою, ангстром за ангстромом пересуває континенти під нашими ногами і малює в глибинах фантастичні перспективи. Саме тоді, коли Аті спостерігав ті феномени, які виходили за межі розуміння, на нього зійшло одкровення, що священна мова має електрохімічну природу і, безперечно, ще й ядерний компонент. Ця мова не промовляла до розуму, а руйнувала його і з того, що лишалося (з клейкого осаду), виготовляла аморфних добрих вірних або абсурдних гомункулів. У Книзі Абі про це сказано у властивій

їй герметичній манері в частині першій, 1-му розділі, 7-му вірші: «Коли Йолах говорить, він не каже слова, а творить світи, і ці світи — перлини яскравого світла навколо його шиї. Слухати його мову — це бачити його світло і преосутнитись тієї самої миті. Скептики зазнають вічного прокляття, і насправді воно вже почалося для них і їхніх нащадків».

Коа йшов іншим шляхом. Спершу він поглиблено вивчав абімову в Школі Божественного Слова, престижному закладі, відкритому для заслужених, а Коа був більш ніж заслужений, бо його небіжчик дід був славетним мокбі Кхо з Великої Мокби Кодсабада, його проповіді стали знамениті, а чудові разючі афоризми (як-от цей дивовижний бойовий поклик: «Ходімо на смерть, щоб жити в щасті!»); згодом абістанська армія використала його як девіз на своєму гербі) згуртували незліченні контингенти добрих і героїчних ополченців, що геть усі загинули як мученики під час попередньої Великої Священної війни. Коа, що в молоді літа улягав бунтівливим настроям, спрямованим проти гнітючої постаті діда, згодом набув статечності як викладач абімови в школі в одному занедбаному передмісті і там, немов у даній у його розпорядження польовій лабораторії, мав змогу перевірити *in vivo* силу священної мови, що діяла на розум і тіло юних учнів, які, проте, народились і вирости в середовищі тієї або тієї забороненої вульгарної мови свого кварталу. Хоча все навколо учнів прирікало їх на афазію, занепад і блукання серед розбрату, вони після коротенького триместру вивчення абімови перероджувались у вправних у діалектиці палких вірних і вже одностайних суддів суспільства. Той крикливий і мстивий виводок одразу заявляв, що готовий узяти зброю й вирушити на завоювання світу. Внаслідок цього переродження учні ставали іншими й фізично і, приземкуваті, горбаті й укриті рубцями, вже скидалися на воїнів-ветеранів, якими вони б стали після двох або трьох страхітливих Священних війн. Багато учнів вважали, що вони знають уже досить, тож їм

не треба ходити на уроки. Проте Коа ще не казав їм жодного зрадливого слова про релігію та її планетарні й небесні цілі і не навчив їх жодного вірша з *Габулу*, крім поширеного вітання «*Йолах великий, і Абі Делегат його*», яке, зрештою, для щасливих людей було лише трохи красномовним способом сказати добридень. У чому ж полягала таємниця мови? Коа ставив собі інше запитання, більш особисте: чому ця таємниця не поділяла на нього, якщо він народився в *абімові й Габулі*, докладно знав їх, а його предок був віртуозом психічних маніпуляцій масами? Але передусім годилося вирішити, котре з цих двох запитань найнебезпечніше. Кінець кінцем Коа зрозумів: якщо запалюєш гніт, треба почекати, поки що-небудь відбудеться. Навіть якщо не бачиш його, існує певна неперервність у розвитку ідей та організації речей, куля, випущена з вікна, — це смерть по той бік вулиці, а час, що минає, — не порожнеча, а зв'язок між причиною і наслідком. Останнього дня шкільного року бідолашний Коа відмовився від посади, немов боявся за своє життя серед учнів, повернувся до міста й почав шукати стабільної й добре оплачуваної роботи. Він не розкрив таємниці мови, ніколи не дізнається про неї, але знав про її незмірну могутність.

Ким стали ті учні? Добрими і чесними *мокбі*, мучениками, яким курили фіміам, ополченцями, якими захоплювалися, професійними жебраками, волоцюгами і блюзнірами, чий шлях закінчився на стадіоні? Коа не знав, бо те, що відбувалося в сплюндрованих передмістях, завжди було дуже непевним, то були окремі світи, оточені мурами і проваллями, їхнє населення оновлювалося кілька разів протягом життя одного покоління. Кожне лихо забиравало свою частку: хвороби, злидні, війни, катастрофи, невдачі й навіть успіх, що окрилював малих спритників і прибивав їх до ворога; ніхто не мав пощади, зрештою гинули всі, але, оскільки не менше люду й прибувало, — мігрантів, переселенців, вигнанців, виселених, утікачів, перекинчиків, а також невдах, — годі було розібратись, де хто, ті позаземні істоти, байдуже, тутешні чи зайшли, були страшенно

схожі між собою. Як і всюди, і в людей, і в хамелеонів, кожен набуває кольору стін, але ж були стіни проказні, а інші поточені червою, — в цьому й полягала драма. Саме отак промовляв цинізм, що теж був однією з рис Коа.

Обидва приятелі провадили свої малі дослідження в різних напрямках. Вони сумлінно ходили до *мокби*, вивчали *Габул*, слухали, як *мокбі* коментує в тисячу разів перебільшені легенди Абістану, спостерігали, як паства впадає в каталепсію, коли оповісники запрошували її на молитву вітанням «Слава Йолаху і Абі, його Делегатові!», яке потім хором повторювали репетитори і юрба молільників, і це все в атмосфері інтенсивної зосередженості і прихованих підозр. У тому всьому немов крилося дивовижне штукарство: що пильніше приглядалися, то менше розуміли. Вірними керував принцип непевності, інколи годі було з'ясувати, чи вони живі, а чи мертві, і чи вони самі цієї миті відчують відмінність.

Друзі вчилися і один в одного на квартирі, коли була змога ошукати пильність громадських комітетів кварталу, або ж громадівців, які мали повне право вдиратися всюди, де підозрювали, що відбувається якась нова діяльність. А дружні балачки після роботи — це таки справді забагато, не хто інший, як тільки Шитан, може закликати до таких лінощів. Зелені з жовтими флуоресцентними смугами *бурні* громадівців повідомляли про них здалеку, але ніхто не забороняв їм іти на хитрощі, щоб заскочити тих, хто стояв на сторожі, звідки й з'являлося чуття страху, що гнітило жителів навіть тоді, коли вони сиділи вдома, замкнувшись на два оберти. «Відчиніть в ім'я Йолаха і Абі, це такий-то громадський комітет!» — ось якого заклику вони ніколи не хотіли почути. Ніхто не знав, як зупинити машину: виклики на допити, а потім нараз опинявся на стадіоні з бичачим сухожилком на шиї й під градом каміння.

Слід знати, що ті комітети пильності створювали самі громадяни за сприяння влади (в даному випадку

Служби громадської моралі Міністерства Моралі та Божественної Справедливості, а також Бюро громадських товариств самооборони Міністерства Державної Могутності) і вони мали карати девіантну поведінку в своєму кварталі, виконувати дрібні поліційні обов'язки на вулицях і роль місцевого правосуддя; деяких громадівців цінували, скажімо, комітети, які стежили за пристойністю звичаїв, натомість інших ненавиділи, передусім громадівців, які боролися з неробством. Комітетів існувало багато і ще більше, але чимало їх були ефемерні, сезонні, без справжньої мети. Комітети мали місце зосередження — казарму громадівців, де вони відпочивали, провадили навчання і звідки починали свої рейди по кварталу.

З огляду на це все Аті й Коа воліли тинятись по сплюндрованих передмістях, де ще лишалося трохи злиденної свободи, надто малої, щоб бути ефективною, бо для розгадування таємниць, на які спираються неохитні імперії, потрібна велика свобода. І то справді був бунт у чистому вигляді, друзі дійшли до точки, коли сміливо передбачали, що підуть коли-небудь жити в якесь гетто смерті, ті далекі анклави, де виживало давнє населення, яке й далі, незважаючи ні на що, чіплялося за давні ересі, зниклі навіть з архівів. *«Я дав їм життя, а вони обернулись до мене плечима і приєднались до мого ворога, Шитана, жалюгідного Баліса. Мій гнів великий. Ми випхаємо їх за високі мури і заподіємо їм усім найстрашнішу смерть»*, — ось що написано про них у Книзі Абі.

Потрапити на ті території видавалося неможливим, військові без перепочинку патрулювали вздовж запаморочливих мурів, які герметично оточували їх, і стріляли, тільки-но помітивши когось. Крім того, треба було пройти мінні поля і непрохідний бар'єр настобурчених їжаків, який ізолював гетто від міста, уникнути радарів, відеокамер, спостережних веж, собак і — річ просто неможлива — V. Ішлося не тільки про сувору ізоляцію нездорової території, немов під час карантин-

ну, а про захист вірних від згубних міазм Шитана, тож до важкої зброї додавали незмірну могутність молитов і прокльонів.

А втім, стежок, щоб потай потрапити до гетто, не бракувало. Вони були результатом діяльності Гільдії, клану купців, які постачали нелегально, а отже, за високу ціну, гетто по густих мережах підземних галерей, які перебували під захистом, як казали, хітинових троглодитів, що вирізнялися безмежною лютістю. Зрештою друзі наважилися: дійшовши до такого етапу своїх пошуків, хіба можна було вчинити по-іншому? Вони використали свої заощадження аж до останнього *gigi*. Аті, відчуваючи брак ресурсів після двох років вимушеного безсилля, був змушений продати кілька чудових реліквій, отриманих від прочан, із якими він бачився в горах району Сін.

У своєму кабінеті в міській управі друзі зареєстрували патент під вигаданим ім'ям і пішли до місцевого відділу Гільдії як купці, що прагнуть вигідно торгувати з гетто. Одного вечора, одразу після патрульного обходу, друзі рушили в путь і швидко опинилися коло досить широкої вправно замаскованої криниці, викопаної на затиллі напівзруйнованого будинку поряд із давнім цвинтарем, про який ходили лихі чутки. Їх чекав карлик, який напрочуд добре бачив у п'ятні, він одразу посадив їх до коліски, подав сигнал дзвоником і посунув два важелі, — і ось та коліска вже почала запаморочливий спуск у надра землі. Годин за десять, після тисячі поворотів у циклопічному мурашнику, що тягнувся під бастіонами і мінними полями, друзі опинилися в гетто, як казали, відступників, найбільшому в країні, лише почувши його назву, чутливі вірні зомлівали, а влада впадала в істерію. Був ранок, і в гетто сяяло сонце. Цей анклав займав площу в кількасот квадратних *шабірів* на південь від Кодсабада, за місцевістю, яку називали Сімома Сестрами Скорботи, низкою з сімох круглих, поритих ярами непривабливих пагорбів, які межували з кварталом Аті. Відступники, яких люди прозивали ренегатами, називали свій світ Гор, а себе горами, вимов-

ляючи перший склад ближче до «гу». Коа вважав, що ці назви походять від слова «гу», належного до діалекту *габіле*, давньої говірки, якою спілкувалися ще кількадесят мовців у внутрішніх районах країни на північ від Кодсабада і яку Коа трохи вивчав. Слово «гу» або «гі» означає щось на кшталт «дому», «вітру» або «руху». Отже, Гор — це відкритий дім, або територія свободи, а гори — жителі свободи, люди, вільні, як вітер, або ж гнані вітром. Коа пригадав, що почув від одного старого тубільця *габіле*, що його далекі предки вшановували бога на ім'я Горос, якого зображували у вигляді птаха, королівського сокола, що, звичайно, символізує вільну істоту, яка літає серед вітрів. Із плином часу та внаслідок ерозії речей і забування значень бог Горос став просто назвою люду і краю: гори, Гор, і від цього слова пішло й слово «гу». Але ніхто не знав, чому за тих давніх часів слова могли складатися з двох складів, як-от «Горос», і навіть трьох складів — «га-бі-ле», ба навіть чотирьох, а то й більше, аж до десятих, тоді як нині всі мови, поширені в Абістані (потай, — чи є тут потреба нагадувати?), мають тільки однокладові слова, щонайбільше двоскладові, зокрема й сама *абімова*, священна мова, з допомогою якої Йолах заснував на планеті Абістан. Якщо дехто думав, що з часом і зрілістю цивілізацій мови видовжаться, набудуть значень і складів, відбулося якраз протилежне: мови скоротилися, зменшилися, звелися до сукупності онома топей і вигуків, та й в усьому іншому збідніли і звучали тепер радше як примітивні крики і хрипи, що аж ніяк не давало змоги формувати складні думки і доходити отак до вищих світів. Кінець кінцем запанує тиша і буде важким тягарем, бо нестиме всю вагу речей, зниклих від початку світу, і ще тяжчу вагу того, що ніколи не побачить світ унаслідок браку слів, які мали б називати його. Це було лише побіжне міркування, натхнене хаотичною атмосферою гетто.

Це аж ніяк не тема, але слід сказати про неї слово для Історії: про гетто та їхню незаконну торгівлю розповіда-

ли дуже багато. Людям кортіло б усе заплутати з метою завадити, щоб нічого не сталося по-іншому. Казали, мовляв, за Гільдією бовваніє постать Почесного Гока зі Справедливого Братства, начальника Департаменту Протоколу, Церемоній і Вшанувань, незмірно впливового чоловіка, що визначав своїми наказами ритм життя країни, а також його сина Кіля, відомого як найактивніший підприємець серед комерсантів Абістану. В певних колах годі було утриматись від думки, що гетто — винахід Апарату. Теза полягала в тому, що абсолютистський режим може існувати та підтримувати себе тільки тоді, якщо контролює країну аж до її найпотаємніших думок, а це річ нездійсненна, бо, незважаючи на все, що можна вигадати у сфері контролю та репресій, яка-небудь мрія спроможеться коли-небудь набути форми і втекти, і тоді побачать народження опозиції там, де й анітрохи не сподівалися, вона зміцниться в потаємних боях, і народ, звичайно схильний симпатизувати тим, хто бореться з тиранією, підтримає опозицію, тільки-но її перемога видасться йому вірогідною гіпотезою. Але є спосіб, яким влада може зберегти свій абсолютизм: треба випередити події і самій створити ту опозицію, потім подбати, щоб нею керували справжні опозиціонери, яких вона створить і виплекає залежно від своїх потреб і яким потім накинє клопіт стерегтися від їхніх власних опозиціонерів, тобто від різноманітних ультра, дисидентів, амбіційних заступників, заздальгідь призначених наступників, що квапитимуться якнайшвидше повалити систему, і такі люди виникатимуть, наче дивом. Які-небудь нерозкриті злочини то тут, то там допомагатимуть підтримувати машину війни. Бути своїм власним ворогом — це гарантія перемоги за всяких обставин. Цю машину, звичайно, було важко створити, але, раз запущена, вона крутитиметься сама, всі віритимуть тому, що їм показуватимуть, і ніхто не уникне ані підозри, ані терору. І справді, чимало людей загине від ударів, наближення яких не помітить. Щоб люди вірили і відчайдушно чіплялися за свою віру, потрібна війна, справжня війна, яка забезпечує масу полеглих

і не припиняється ніколи, і потрібний ворог, якого не бачать або ж бачать усюди, не бачачи ніде.

Отже, абсолютний Ворог, проти якого Абістан провадив після Одкровення одну Священну війну за одною, мав покликання, ще важливіше в іншому аспекті, бо дав змогу релігії Йолаха зайняти небо і землю на всьому їхньому обширі. Ніхто ніколи його не бачив, але він безперечно існував, фактично і в принципі. Якщо він мав колись обличчя, ім'я, країну, кордони з Абістаном, то тільки за темних часів ще до Одкровення. Хто знав, із чого він зроблений? Газета «ФН» повідомляла щодня про відлуння тієї війни в засапаних комюніке, що їх пожадливо читали й коментували, та оскільки абістанці ніколи не покидали свого кварталу, а країна не мала карт, на яких можна було б побачити райони боїв, декому могло б видатися, ніби ця війна має справжню реальність тільки в комюніке «ФН». Це пригнічувало, але ж дерево пізнають за його плодами, люди бачили реальність війни на пам'ятних стелах, які стояли всюди, нагадуючи про великі битви, повідомляючи прізвища солдатів, що загинули як мученики. Імена polegлих, трупи яких ніколи знаходили тут або там, — у ярах, річках, на звалищах, — вивішували в міських управах та мокбах. Цифри були страхітливі й переконливо свідчили про любов народу до своєї релігії. Полонених чекала сумна доля, подекували, ніби армія зосереджує їх у таборах, де вони не баряться вмерти. Купці розповідали, що бачили на шляхах нескінченні колони бранців, ведених до того чи того табору. Аті міг би підтвердити це, в районі Сін він бачив скинутих в ущелини зарізаних солдатів, а на зворотному шляху — приголомшливу картину безмежної колони полонених у супроводі моторизованої армійської бригади.

Ніхто не сумнівався, що абістанські солдати, яких полонив Ворог, зазнавали тієї самої долі. Розуму не давало спокою тільки одне питання: куди Ворог міг би повести їх і як він спромагався це робити з такою досконалою непомітністю?

Священна війна таки мала свої таємниці.

Гетто і його відступники були цілком конкретні і служили тільки одній меті: пильному контролю над вірними в їхньому повсякденному житті. Треба мати лиса поблизу, щоб курник добре стерегли. Нелад, що панував у гетто, був захистом, і то таким досконалим, що ніхто нічого не помічав. Можна було без ризику, що причепляться громадивці, тинятися по вулицях, підходити до людей, базікати з ними, знімати *бурні*, забувати про години молитви, заходити до одного з тих затемнених і галасливих закладів, невідомих в Абістані, де, заплативши *gigi* чи *ріль*, можна отримати гарячі напої, як-от *руф* чи *лік*, або чудові освіжні напої, що з них деякі, скажімо, *зіт*, який дуже цінували клієнти, мав властивість затуманювати погляд і розум. У цих закладах, десь у глибині, за нагромадженням ящиків та мішків або за якоюсь брудною ширмою завжди був якийсь вузький темний коридор або сходи, і можна було тільки запитати себе, куди вони ведуть.

Не було певності, що всі ті свободи служили чомусь великому, але вони страшенно збуджували. Найбільше дивувало те, що відступники, які мали таку велику незалежність у своєму хаосі, полюбляли ходити в Кодсабад, або Ур, як вони називали його, щоб продати свої товари і різні старожитності, що їх дуже цінували високі урядовці, й купити ласощі для родини. Вони теж ходили тунелями Гільдії і платили провідникам. Апарат нещадно переслідував їх, і було цілком очевидною річчю, що зловлені закінчували своє життя наступного четверга на стадіоні після Великого Моління. Їхня страта становила вишуканий спектакль, нею звичайно відкривали урочистості. Для боротьби з відступниками створили спеціальну поліцію — антиренегатів, які вміли впізнавати ті привиди, вистежувати їх і, як і велів обов'язок, затримувати. Можна було констатувати, що ті істоти, погрузнувши в дикунстві та розбишацтві, реагували незмірно швидше за вірних, скутих надто численними і суворими рутинними обов'язками. Про це не говорили, щоб не розбити легенду і не вчинити замах на державну безпеку, але здавалося, ніби V, спроможності яких

були безмежні, не могли ідентифікувати психічний підпис ренегатів, бо він зливався з таким підписом кажанив, надто сильні ультразвукові хвилі яких насичували радари V і глушили їх. Ба гірше, потік психічної енергії ренегатів, навмисне спрямований на котрогось V, міг спричинити в нього болісні кровотечі, що, хай там як, були вкрай принизливі для створінь, яких страшенно боялися, вважаючи їх за неперевершених майстрів невидимості, повсюдності й телепатії. Це все були припущення, теми розмов, ніхто ніколи не бачив V, тим паче тоді, коли в них із носа чи вух сочилася кров. Факт полягав у тому, що невинні рукокрилі періодично ставали об'єктом масового винищення, в якому активну участь брало й населення, щоб звільнити небо від їхніх хвиль, але природа обдарувала їх дивовижною здатністю: вони розмножувалися блискавично. Отож саме в сутінках, коли ті дрібні вампіри прокидалися й вилітали на полювання, гори виходили зі свого гетто й заповнювали Кодсабад, де їх чекали спільники та клієнти, а на світанку, коли ситі кажани поверталися до своїх печер, покидали місто. Тепер можна зрозуміти, чому гори шанували ту тваринку.

Армія брала свою участь у винищенні ренегатів, її артилерія, старі гелікоптери й безпілотники регулярно бомбардували гетто, зокрема під час великих ушанувань, коли населення Кодсабада, зібране в *мокбах* та на стадіонах, перебувало в максимальному збудженні. Про це теж розповідали багато всякої всячини: військові гелікоптери літали навмання, радше над якимись непевними територіями, ніж над центром гетто, над будинками і оселями, бомби і набої мали мізерний пороховий заряд, тож видавали звук вибуху, інколи ранили когось, зрідка вбивали, але не більше, і таке інше, гіпотез не бракувало. Пояснення полягало в тому, що Гільдія згідно з притаманним *Габулу* духом доброти обстоювала символічне знищення ренегатів; вони, звичайно, — страхітливі створіння, нечестиві й мерзенні, а водночас добрі клієнти, вже ув'язнені в своїх страхітливих гетто, тому пощадити їхнє життя — не так уже й погано, —

аргументувала Гільдія на всіх рівнях, де вміла домогтися, щоб її слухали. Між торгівлею і релігією завжди можлива змова, одна без другої не обходиться. Звідси вже один крок до висновку, що Гільдія підплачувала армійських капітанів і повідомляла ренегатів про рейди, підготовані проти них. Рівняння було складне: Абістан мав потребу у відступниках, щоб жити, так само як мав потребу вбивати їх, щоб існувати.

Гетто Кодсабада мало певний шарм, дарма що перебувало в страхітливому стані, жодна будівля не стояла сама собою, їх насилу підтримував у рівновазі цілий ліс абияк прилаштованих підпорок і скоб. Повсюдні купи руїн розповідали про недавні, а то й давні падіння, і в обох випадках — про незаслужені лиха. Обідрані діти гралися в квача й порпались у руїнах, шукаючи чогось на продаж. Бруд знайшов своє царство, в багатьох місцях покидьки громадились аж до покрівель, в інших місцях застеляли землю до колін. Закопування давно вже сягнуло своїх меж, покидьки не було змоги ані вивезти, ані спалити (гетто пішло б димом разом зі своїм населенням), а тому їх складали просто неба, вітер розвіював їх у різні боки, і саме завдяки цьому гетто підносилося над своїми покидьками і купами. І вдень, і вночі там панувала пітьма. До браку електричного струму додавала свої лихі наслідки ізоляція, а також вузесенькі вулички, хаотична забудова, руйнування, ріжки, що сурмили на сполох, недоречні бомбардування, важкі години, проведені в бомбосховищах, і все інше, що буйно розвивається в обложених містах. Це все затьмарювало життя і страшенно гальмувало його. Але однаково, в гетто був порив, культура опору, економіка винахідливості, невеличкий світ, що ненастанно ворухився і знаходив засоби виживати і сподіватися. Життя не припиняло свого руху, шукало, чіплялося, винаходило, поставало перед різноманітними викликами і починалося спочатку тією мірою, якою це було під силу людині. Можна було б багато говорити про гетто, його реалії і таємниці, його переваги й пороки, його драми й надії, але справді

дивовижним, чого ніколи не бачили в Кодсабаді, було наступне: присутність жінок на вулицях, що їх визнавали як людських істот, а не як ходячі тіні, тобто жінки не мали ні масок, ні *бурнікабів* і вочевидь не мали бандажів під сорочками. Ба більше, жінки були вільні у своїх пересуваннях, виконували хатню роботу на вулиці в недбалому одязі, немов перебували вдома, торгували в громадських місцях, брали участь у цивільній обороні, співали за роботою, плескали язиками на перервах і засмагали на хирному сонці гетто, бо на додачу ще вміли знайти час, щоб віддаватися кокетству. Аті й Коа так розхвилювалися, коли одна жінка підійшла до них і запропонувала якусь річ, що опустили голови і трусилися всім тілом. Це було життя навпаки, вони не знали, як їм поводитись. Чи помітять тут, хто вони: адже телепні з Абістану знають лише *абімову*, а тутешні жінки розмовляють своєю говіркою, якоюсь надто вже шиплячою, допомагають словам точними жестами, тримають однією рукою річ, яку продають, а другою показують пальцями число *рілів*, які треба відрахувати, щоб купити її, а водночас лукаво поглядають на публіку, немов просять про оплески. Далі розмова не зайшла, Коа вичерпав свій запас діалектів, вивчених під час лінгвістичних експедицій у сплюндровані передмістя, друзі купили, що змогли, і надалі вже уникали натрапляти на жінок, а ще більше — на хлопчаків, які тямили розколоти недотепу швидше, ніж їхні матері відрубали б курці голову.

Священну мову розуміли в гетто лише кілька відступників, які вели переговори з представниками Гільдії і мали звичай ходити в Кодсабад зі своєю дрібною контрабандою. Але їхні знання обмежувалися сферою торгівлі й полягали в цифрах та жестах. Переважна маса люду анітрохи не розуміла священну мову, вона не справляла на людей ніякого впливу, навіть якби влити їм у вуха увесь *Габул*. Чи можна було б стверджувати, що *абімова* діяла тільки на вірних? Ні, це річ неприйнятна, *Габул* універсальний, а Йолах — господар усього всесвіту, так само як Абі — його винятковий Делегат на землі. Отже, той, хто не розуміє цієї мови, глухий.

Ми зберегли це повідомлення насамкінець, бо це річ страхітлива навіть для вірних, вільних від забобонів (скажімо, сумнівних вірних): стіни гетто вкривали графіті: надряпані цвяхом, намальовані вуглиною або... жахіття, людськими екскрементами, ті графіті глузували з Абістану, його віри та обрядів і були написані тією або тією мовою, вживаною в гетто. Не бракувало й сороміцьких малюнків, їх розуміли без слів. Де-не-де на стінах траплялися й графіті мовою *габіле*, які Коа міг розшифрувати: блюзнірство в чистому вигляді, яке й переказувати годі. Написи сповіщали: «Смерть Бігаю!», «Бігай — бугай», «Бігай — володар сліпих чи князь пільми?» «Абі = Біа!» (мовою *габіле* слово «біа» означало щось на кшталт «зачумлений паціюк» або «людина догори дригом» (!), «Хай живе Баліс!», «Баліс переможе», «Баліс герой, Абі зеро», «Йолах — вахлак». Аті й Коа поквапилися забути ці жахіття, бо спогад у пам'яті викаже їх V, як вони повернуться в Кодсабад, їхній радар недовго й вивчатиме їх, щоб викрити. На думку про це друзі здригалися.

У Кодсабаді вважали, що, безперечно, саме в цьому гетто смерті окопався Баліс по тому, як Йолах прогнав його з небес. Великий страх абістанців, а передусім жителів Кодсабада полягав у тому, що Баліс та його військо вирвуться з гетто й заповонять священну землю Абістану. Вони вочевидь нічого не зможуть удіяти проти Абі, що тішився високим покровительством Йолаха, й поготів проти його непереможного Легіону, але заподіяли б багато зла людській дрібноті. Зрештою видавалося, що вся та армада навколо гетто, її засоби контролю й так звані вбивчі бомбардування, вже не кажучи про сміховинну блокаду, мали на меті радше заспокоїти добрий народ Абістану, ніж перешкодити навалі ренегатів на Кодсабад. Апарат розумівся на мистецтві робити щось одне замість іншого і створювати враження, ніби все якраз навпаки.

Нагадаймо, що скромний задум Аті й Коа полягав у спробі зрозуміти туманні питання, які заповонили їм

голову: «Який зв'язок існує між релігією і мовою? Чи можна уявити собі релігію без священної мови? Що, релігія чи мова, з'явилося першим? Що створює вірного: слово релігії чи музика мови? Чи релігія створює собі особливу мову внаслідок потреби в мудрованості та психічній маніпуляції, а чи мова, досягнувши певного високого рівня досконалості, вигадує собі ідеальний світ і неминуче освячує його? Чи завжди слушний постулат «Той, хто має зброю, зрештою застосує її»? Іншими словами, чи релігія за своєю природою завжди націлена на диктатуру і вбивства?» Але йшлося не тільки про загальну теорію, бо властиве питання мало наступний характер: «Абімова створила Габул чи навпаки?» Годі уявити собі одночасність, яйце і курка не народжуються однієї миті, щось одне має передувати другому. В даному випадку про випадковість не йдеться, все в історії Габулу доводить, що спочатку був план, амбіції якого дедалі зростали. Інші запитання: «Що треба думати про вульгарні мови, чи були вони вигадані і хто створив їх? Наука і матеріалізм? Біологія і натуралізм? Магія і шаманізм? Поезія і сенсуалізм? Філософія і атеїзм? Але що означають ці речі? І що можуть побачити тут наука, біологія, магія, поезія та філософія? Хіба їх усі не заборонив Габул і не нехтує абімова?»

Друзі збагнули, що такі розваги не тільки пусті та нудні, а й небезпечні. Але що робити, коли нема що робити, крім чогось непотрібного й марного? І неминуче небезпечного.

А воно таки небезпечно, думали друзі, знову опинившись за сто сікк під землею, в циклопічному лабіринті підземних галерей, а за кілька годин — у старому зруйнованому будинку край цвинтаря, на південь від Сімох Сестер Скорботи, тієї миті, коли сови і кажани мовчки заповнили небо своїми потаємними тінями. Тієї пори, в тих сірих, холодних сутінках, здавалося, ніби увесь світ опинився під ризиком неминучої смерті.

Повернення в світло Кодсабада було полегкістю, тривогою і несказанною гордістю. З одного боку, спра-

ва була банальна: двоє друзів прогулялися в гетто, натомість агенти Гільдії ходили туди щодня, придивляючись, де можна нажитися, записували замовлення і мимохідь дражнили Відступника, а в протилежному напрямі дрібні контрабандисти з гетто ходили щодня в Кодсабад збувати свій товар і красти курей. Але з другого боку, справа була незвичайна, Аті й Коа переступили бар'єр часу і простору, заборонений кордон, перейшли зі світу Йолаха до Баліса, і при цьому небо не впало їм на голову.

Найважчим для них, і на роботі, і в кварталі, буде видаватися природними і успішно дурити суддів Моральної Інспекції і громадівців, тоді як усе в них, їхній спосіб жити і дихати, ткнуло відтоді Провиною. Вони носили з собою неповторний і незнищений запах гетто, що в'ївся в їхні бурні та сандалі.

Зі своєї одіссеї в заборонений світ друзі винесли чотири факти, які приголомшили їх. 1. Під мурами поділу пролягають тунелі зв'язку. 2. В усіх гетто живуть люди, народжені від людей. 3. Кордон — ересь, яку вигадали вірні. 4. Людина може жити без релігії і вмерти без допомоги священика.

Друзі принесли ще й відповідь на одну давню загадку: слово «Бігай», яке так приголомшило, коли його бачили нашкрябаним зухвалою рукою на одному з десяткох мільярдів плакатів Абі, розклеєних на стінах Абістану, було поширеним у гетто. Отже, злочинцем, безперечно, був якийсь відступник, що перед поверненням у свою нору захотів лишити слід свого втручання в Абістан. А чоловік, якого арештували і стратили, був, безперечно, бідолахою, випадково схопленим на вулиці. Порівнюючи, Коа зрозумів, що «Бігай» — жаргонне слово з мови *габіле*, яке означало щось на кшталт «Великий брат», «Старий шибеник», «Добрий товариш», «Велике цабе». Отже, вираз "*Big Eye*", вжитий у постанові Справедливого Братства, був неправильний, принаймні його не існувало в жодній мові Абістану чи гетто, він походив, напевне, з якоїсь давньої мови з-поміж

тих, які згасли під час Блефу, Першої Священної війни, що призвела до зникнення всього населення Півночі, яке не сприймало *Габул*. Аті виснував звідси, що текст, викарбуваний на камені понад звідним мостом санаторію, був написаний такою самою мовою, бо фортеця була датована тією, а то й давнішою добою, а позначка «1984» означала, мабуть, щось інше, а не дату. Але, як казати правду, з'ясувати було годі, бо уявлення про дату, як і уявлення про добу, було недоступне абістанцям, для них час був єдиним, неподільним, нерухомим і невидимим, початок був кінцем, кінець — початком, а сьогодні — завжди сьогодні. Проте був виняток: 2084 рік. Це число було в усіх головах, наче вічна істина, як непорушна таємниця, отже, 2084 рік існує в незмірній нерухомості часу, тільки він, але як розмістити в часі те, що є вічним? Друзі навіть близько не могли собі цього уявити.

Аті й Коа казали собі, що їм слід коли-небудь знову піти в гетто, щоб дізнатися більше.

Книга 3

У якій на небі Абістану з'являються нові знаки, додаючи легенди до Легенди, і це диво спонукало Аті рушити в нову подорож, щедру на таємниці і нещастя. Дружба, любов, істина – могутні сили, щоб іти вперед, але що вони можуть удіяти у світі, яким керують нелюдські закони?

Це був грім серед дрімотного неба Абістану. Ох, скільки було метушні та повторень! Звістка тисячу разів оббігла країну за коротенький тиждень із сімох днів, поширена через *надири*, газети, «ФН» і мобілізовані цілодобово *мокби*, не кажучи вже про державних оповісників, які не шкодували ані своїх горлянок, ані мегафонів. З волі Абі Почесний Дюк, Великий Командор Справедливого Братства, наказав провести сорок один день ненастанних святкувань. Були організовані велелюдні колективні молитви і не менша кількість урочистих церемоній, щоб подякувати Йолахові за дивовижний подарунок, який він дав своєму народу. Організували збір коштів, щоб збудувати йому нову святиню, і за тиждень зібрали еквівалент державного бюджету. Люди дали б ще більше, якби урядове комюніке не закликала їх до стриманості, годилося лишити трохи грошей на все інше.

Якщо не зважати на те, що додавали речники різних державних установ до власне самої інформації, відкинути тисячі сторінок пояснень у друкованій пресі і сотні годин учених коментарів у *надирах*, можна було дійти до суті справи: *відкрили нове святе місце*

першорядного значення! Після деяких невеликих робіт, фінансованих збором коштів серед населення, його недовзі відкривють для прощі, одразу уточнювала галаслива реклама, породивши незмірний народний захват і не менш колосальну ділову активність. Реклама оголосила про запаморочливі цифри: двадцять мільйонів покутників першого року, тридцять мільйонів другого року і по сорок мільйонів у наступні роки. Місця забронювали на десять найближчих років. Усі сповнилися натхнення, люди горіли завзяттям, ціни злітали вгору, а ціни на *бурні*, торби, шкіряні капці з задертим гострим носом та патериці сягнули божевільних рівнів, загрожували дефіцит. Починалася нова доба.

Це ще не все, історики релігії, доктори права і Великі *Мокбі* матимуть повні руки роботи в наступні десятиріччя, вони вже точили пера й запасали папір, бо ж мали переписати історію *Абістану* й *Габулу*, переглянути основоположні промови, ба навіть більше: підправити розділи Святого Письма. Сам *Абі* визнав, що в його пам'яті могли бути прогалини, він мав буремне і вкрай складне життя: адже керував цілою планетою, а *Йолах* вимогливий.

Нове святе місце було неабияким, воно запровадило щось нечуване, змінило перспективи. Ось один приклад з-поміж сотні: в теперішньому варіанті *Габулу* Кодсабад був у центрі Історії, але правда виявилась інша, до *Одкровення* Кодсабада не існувало, на тому місці стояв квітучий мегаполіс із назвою *Ур*, теперішнє гетто *Кодсабада*, а *Абі* жив в іншому регіоні. Тільки згодом завдяки своїй торгівельній діяльності він оселився в *Урі*. Новий помел Святого Письма мав інтегрувати факт, що *Абі*, змушений покинути *Ур*, бо ж йому загрожували пани цього розбещеного міста, яке стало набутком *Баліса* і *Ворога*, багато років ховався в тому дивовижному селі. Тієї пори *Баліса* ще називали *Шитаном*, а *Ворог* був лише ворогом, бо не мав такої містичної аури, як тепер, і тим ворогом був конгломерат вироджених і варварських народів, землі яких мали назву *Високі Сполучені Регіони Півночі*, або ж *Ліг абімовою*. Було

б, мабуть, досить зачекати, поки вони вимруть самі собою, їх мав спіткати сумний кінець, але властиве їм зло могло поширитись на вірних і занастити їх. Саме в тому селі, в простоті свого нового життя, Абі почав чути і допомагав чути іншим послання нового бога — Йолаха, якого тоді називали просто Бог. Його послання було осяйним і вміщалося в одне гасло: «Бог — це все і все в Богові». То був чудовий спосіб заявити, що немає бога, крім Бога. Нагадаймо, що й сам Абі мав інше ім'я, невідомо яке, і змінив його на Абі (що означає Улюблений Батько Вірних), коли Бог визнав його за свого єдиного і остаточного посланця.

Тільки тоді, коли кількість неофітів досягла критичної маси, щоб запустити ланцюгову реакцію, яка оберне в порох давній світ, Бог розкрив своє ім'я: Йолах, і під цим ім'ям він панує над усією вічністю. Саме в тому селі якось уночі в спалаху світла Йолах навчив Абі священної мови, і той з її допомогою мав зібрати розпошнені народи світу і повести їх, покаятних і вдячних, шляхом *Габулу*. Йолах навчив Абі, що віри не досить, вогонь, хоч який яскравий, гасне, а люди нестерпні, треба уярмити їх, як-от зачаровують змії, і стерегтися їх, а для цього потрібна могутня мова, наділена тривалим гіпнотичним впливом. Абі додав до тієї мови два чи три власні винаходи і охрестив її *абімовою*. Він випробував її могутність на своїх товаришах: після кількох уроків оті бідолахи, налякані ідеєю, що Бог існує і пильнує за ними, обернулись у командирів з інфернальною харизмою, які жонгливали риторикою і військовими хитрощами. Коа провів такий самий експеримент на дітях у сплюндрованому передмісті й отримав той самий приголомшливий результат, після місяця навчання малих невігласів годі було впізнати. *«Зі священною мовою мої учні будуть звияжні аж до смерті й не матимуть потреби ні в чому, крім слів Йолаха, щоб запанувати над світом. Ці слова і перетворили моїх товаришів у геніальних командирів, і зроблять їх елітними воїнами, перемога буде швидка, цілковита і остаточна»*, — прорік Абі, й це записане в Книзі Абі, частині п'ятій, 12-му

розділі, 96-му і наступних віршах. Саме з того села, з отим зародком війська Абі почав Блеф, першу Велику Священну війну *Габулу*. Можна було б запитати себе, як Абі міг забути цей притулок, що мав вирішальне значення для його кар'єри і становлення людства, але ніхто не ставив цього запитання, Абі — Делегат, Йолах завжди надихає його.

Згодом, коли Абі заснував Справедливе Братство й перетворив його в свій кабінет міністрів і верховний державний орган, поставлений над усіма релігійними і урядовими установами, він запровадив *абімову* як офіційну всесвітню мову і оголосив дикунськими і блюзнірськими всі інші мови на всій планеті. Історія не сповіщає, хто створив Апарат, якою була його функція, яким було його місце на шахівниці і хто керував ним; ті, хто досліджував, нічого не знайшли і більше не намагалися.

Почесний Роб, тоді речник Справедливого Братства і прес-секретар Абі, пояснив через пресу і в дуже зворушливій промові у Великій Мокбі Кодсабада, мовляв, дорогий Делегат був щиро переконаний, що село, яке так по-братньому прийняло його, пішовши через це на величезний ризик, якщо зважити на небезпечність Ура, було знищене під час котроїсь Священної війни, Ворог стер його з лиця землі, і тому Абі аж до цього року ніколи не згадував його жодним словом, але йому явився в сновидді посланий волею Йолаха янгол і сповістив, що село є ще й досі, впевнено стоїть на місці й донині зберігає солодкий запах перебування в ньому Абі. Приголомшений такою божественною великодушністю, Абі одразу спорядив загін, який мав піти на розвідки. Село справді стояло на місці, таке, яким він бачив його в сновидді, прегарне й осяяне надприродним світлом. Абі плакав, коли йому показали зняті в селі кадри, впізнав скромну хатинку, яку виділили йому селяни, і не менш скромну привітну *мокбу*, яку вони, повнячись радості, збудували ще на поганський штиб, коли він навернув їх до *Габулу*. Абі на радощах поквапив Почесного Гока

наказати міністру Пожертв і Прощ докласти всіх зусиль, щоб заслужені вірні мали змогу чимшвидше піти на прощу до благословенного села і відчули радість на цю звістку.

А Почесному Діа, загадковому Діа, вкрай впливовому членові Справедливого Братства і начальникові Департаменту Розслідування див, Абі наказав провести всі належні обстеження і зробити висновок, що стан збереження села свідчить про диво і цей феномен пов'язаний із фактом його перебування там. Діа незабаром виконав це завдання. Вірні одноставно кричали про диво й вимагали його офіційного визнання. Абітанська вулиця знову засвідчила своє несхибне смирення. Щоб віддячити Діа, Абі надав йому титул Почесного серед Почесних і спадкову концесію на прощу до цього святого місця. Почесні зраділи успіхові свого могутнього побратима, а він скористався своїм підвищенням і заходився ревізувати всю систему наявних союзів, тож відтоді світ Справедливого братства і Апарату поділився на тих, хто за Діа, і тих, хто проти.

Наприкінці святкувань заходилися страчувати кілька тисяч в'язнів: відступників, негідників, перелюбників, мерзотників. Спорожнили в'язниці й табори і організували на вулицях нескінченні процесії, щоб і народ узяв участь у масовому вбивстві. Великий Мокбі Великої Мокби Кодсабада під хтивими поглядами кінокамер відкрив святу різанину і власноруч перерізав горлянку якомусь лиховісному скуйовдженому і обдертому бандитові, знайденому десь у випадковому притулку. Бідолаха мав тверду шкуру, благенькому стариганю довелося штрикати разів десять, поки він дістав до трахеї.

Почувши оголошення про відкриття села, Аті збавнував, що ця новина пов'язана з археологічною експедицією, в якій брав участь Нас. Він лише здивувався. Історія, яку переказували в засобах масової інформації, дуже мало відповідала розповідям Наса під час їхнього довгого повернення в Кодсабад, тобто що на село про-

сто випадково натрапили прочани і ніякий янгол не попередив їх: вони відхилилися від свого маршруту внаслідок страхітливих злив, які затопили величезні території, перекрили шляхи і знищили орієнтири, додавши до спустошення небезпеку. Обходячи зону природного лиха, прочани були змушені йти такими сумними місцями, що було просто годі уявити собі, ніби там колинебудь могли селитися люди. Шукаючи якогось захищеного чагарниками місця, щоб відпочити і справити релігійні обов'язки, прочани й натрапили на село. Воно здавалося живим, було навіть усміхненим, не мало жодної зморшки, можна було б навіть сказати, що жителі вийшли кудись на прогулянку й невдовзі повернуться. Але покутники швидко пересвідчилися, що зайшли до мертвого, немов забальзамованого села і тільки страхітлива ізоляція та сухість клімату вберегли його від зазіхань часу і людей. Було очевидним, що жителі мерщій покинули село. Судячи з певних ознак — столів, накритих для сніданку, перекинутих лав у приміщенні, схожому на *migru*, розчахнутих дверей, — люди, напевне, покинули село вранці, між третьою і четвертою молитвами. Коли? Дуже давно, це все, що можна було сказати, щось у повітрі тхнуло давниною, і то дуже далекою, тож усі часово-просторові орієнтири набували непевного й містичного характеру. Але, можливо, гнітюче враження породжувала безмежна самотність тих місць. Нас казав, що, заходячи в село, він мав враження, ніби його закинули в інший вимір. Прочани вирішили пересидіти в селі, поки вщухне буря, і скористалися своїм перебуванням, щоб дослідити дивовижне село, а ввечері навколо багаття пригадати вигнані з пам'яті давні легенди.

Прибувши до табору, прочани розповідали про своє відкриття з виряченими очима і підтверджували свої слова демонстрацією різноманітних предметів, прихоплених у селі. Всіляких дармовисів, а водночас і незвичайних речей. А яких, нехай йому біс, ніхто не міг сказати! Справа була неабияка, комендант табору конфіскував ті предмети, послав рапорт начальству, і за

кілька тижнів до табору прибула з Кодсабада експедиція під проводом Наса. Друга експедиція, вже на гелікоптерах, — її направив Апарат, — мала зібрати прочан і провести над ними експрес-процедуру слідства, а далі відправити їх на карантин у потаємне місце. Жодна газета, жоден *надир* не повідомляли ані про таємниче зникнення жителів села, ані про знайдені там дивні предмети, ані про несправедливе ув'язнення прочан. Комісара віри, провідника і охоронців, які набралися зухвальства зійти з офіційно визначеного шляху, тяжко покарали, бо проща мала свій освячений шлях із властивими йому довжиною і випробуваннями, шлях мав не менше значення, ніж мета — святе місце, тож ніяка сила в світі не могла змінити його, не зміг би й сам Абі і не робив би цього.

Отже, Нас першим вивчав предмети, які взяли собі прочани, зайшовши в село. Зроблені відкриття спонукали його до глибоких роздумів. Він відмовлявся розповідати про них, дарма що Аті насадав на нього з усіх боків. Їхньої недавно започаткованої дружби було не досить, щоб відступити від обов'язку зберігати таємницю, якого мав дотримуватися Нас, давши присягу як слідчий Міністерства Архівів, Святих Книг і Священних Спогадів. Лише якось увечері коло багаття, заціпеніло задивившись у простір, він тремтячими вустами проказав, що це відкриття здатне похитнути символічні основи Абістану, тож у такому разі уряд Справедливого Братства був би змушений удатися до вкрай суворих заходів — масових депортацій, незмірних руйнувань, задушливих обмежень — задля підтримки ладу в його первісній невинності. Почувши таке признання, Аті лише всміхнувся, село — це село, цятка в пустелі, жменька родин, забутих на дорозі до міста. Селам судилася така доля, вони зникають у поросі років або ж місто підповзає до них і мерщій поглинає їх, ніхто не оплакує їх довго. Але Нас недооцінив уряд, він ніколи не думав, що уряд знайде так легко ідеальне вирішення: піднесе село до статусу святого місця, і тоді все га-

разд: отак висвітлене і освячене, село матиме захист від усякого лицемірного погляду, від усяких блюзнірських запитань. Ніякий бентежний факт ще ніколи не похитнув Систему, вона тільки міцніла, привласнивши його.

Правду кажучи, Нас думав про інше: про сумну долю, яка спіткає свідків, що мали зникнути одні за одними: провідник і охоронці, комендант табору і його помічники. А прочани, кинуті напризволяще, загубляться десь у пустелі й невдовзі загинуть. *Нагури* повідомлять про трагедію, яка стане приводом для дев'ятох днів національної жалоби. Прочани померли як мученики, а це головне, скажуть наприкінці жалобних церемоній. Аті подумав про Наса, головного свідка, що не тільки бачив, а й збагнув глибоке значення побаченого.

Марно запитувати про назву того села. Її не знали, це втрата, тому її стерли й замінили абістанською назвою. Справедливе Братство, врочисто зібравшись у повному складі, охрестило його Маб, що означає *мед Абі*, «притулок Абі». Від миті створення Абістану назви міст, людей і речей попередніх епох заборонили, так само як і мови, традиції та все інше, бо такий був закон, не мало сенсу робити виняток і для цього села, тим паче вже піднесеного до статусу привілейованого святого місця Абістану.

Коли минуло радісне збудження, спричинене оголошенням про відкриття села і гордощами за приятеля Наса, чиє ім'я назавжди буде пов'язане з цим дивом, Аті пригадав багато подробиць. Згадав, як Нас казав, що то не абістанське село, абістанці ані будували його, ані жили в ньому, і про те свідчили тисячі деталей: архітектура, меблі, одяг, посуд. Споруди, які видавалися схожими на *мігру* і *мокбу*, були розміщені по-іншому, ніж в Абістані. Документи, книжки, календарі, поштові листівки та інші папери були написані невідомою мовою. Що то були за люди, яка їхня історія, до якої доби вони належали, як прибули в Абістан, світ вірних? Нас як професійний археолог був більш ніж здивований

станом збереження села і відсутністю людських останків. Висували багато гіпотез, але жодна не була задовільною. Перша ідея: на село напали, а жителів зібрали й депортували бозна-куди. Нехай, але ж немає жодного сліду боротьби чи грабунку, а якщо селян під час битви убили, де їхні трупи? Інша можливість: селяни пішли самі собою, але чому так раптово? Адже спокій, здається, був і рамками їхнього життя, і лінією їхньої поведінки.

Аті й Коа довго розмовляли про це. Для пояснення стану села вони ані секунди не зосереджувались на гіпотезі про диво, а схилились до гіпотези про незмінно сухий клімат, а також до малоймовірної, але дуже романтичної гіпотези, яка пояснювала відсутність людських останків можливістю, що в селі досі живе жменька останніх людей. Тоді історія була б така: з якоїсь невідомої причини селяни одного дня були змушені покинути село і загинули по дорозі або ж сперечалися, який шлях обрати, і в обох випадках кілька чоловік, виснажених і зневірених, повернули назад і жили відлюдьками в своїх колишніх оселях, тікаючи та ховаючись у пустелі та горах на перший сигнал тривоги. Почувши здалеку, як армада прочан суне на них, наче повінь, бідолахи подумали, що їм кінець. Якщо це все правда, то де вони тепер, коли їхній притулок захопили, окупували, змінили і охороняють, наче Грааль? Може, загинули в пустелі? Або зайшли до якогось мегаполісу з думкою розчинитись у першій юрбі? Безперечно, але який вони мають шанс ошукати цей суворий сповнений підозр світ, уникнути адміністрації, громадівців, V, шпигунів Апарату, антиренегатів, військових патрулів, комітетів добровільних борців за віру, ополченців, суддів Моральної Інспекції, мокбі та їхніх репетиторів, різних викажчиків, сусідів, яких не зупиняють жодна стіна, жодні двері? Ці потерпілі, загублені в незнаному, — чи знають вони ситуацію, чи знають, що Бігай бачить усе своїм магічним оком, а *надири* не тільки поширюють зображення (бо ще й знімають тих, хто розглядає їх, і ловлять їхні думки)? В будь-

якому разі кінець неминучий, бо ж легко собі уявити, що вони не вшановують *Габул* і розмовляють забороненими мовами. Найкраще для них і виживання їхнього роду — чимшвидше зайти до найближчого гетто, якщо вони ще є в їхньому регіоні. Може, ті люди справді вчинили так, а може, знайшли місце, ще більш ізольоване, ніж їхнє село, і збудували там притулок від усіх випробувань. Аті знав, яка країна безмірна й напрочуд пустельна і мертва, тож у ній найлегше загубитися десь навіки, якби не оті хмари прочан, засліплених своєю поривною вірою, які борознили її з краю в край.

Саме такі роздуми спонукали Аті подумати й про відвідини Наса в його міністерстві, то була єдина адреса, яку він знав. Аті розповів про свій задум Коа, і ось вони вже нагромаджували план за планом. Ніколи не виходячи за межі свого кварталу, бо ж це забороняв закон, тим паче суворіший, що неписаний і ніхто не знав його тексту, друзі анітрохи не знали, в який бік треба йти і в кого запитати дорогу до міністерства, абсолютно не бачили, як вони подолають перешкоди, які поставатимуть перед ними на кожному розі. Вони збагнули, що не знають Кодсабада, не уявляють собі, на що він схожий і які люди там живуть. Доти світ для них був лише продовженням їхнього кварталу, але ж існування нездоланного гетто і того загадкового села доводило, що Системі притаманні вади, ба навіть ще десь є приховані світи. По дорозі з санаторію Аті бачив, яка пустка панує в Абістані, гнітюча пустка, де, здавалося, гомонять множинні паралельні світи, приховані вкрай могутніми чарами. А де ж тоді абсолютистський дух *Габулу*? Осяйна думка Біґая? Очисний подих Великих Священних війн?

Йолах великий, а його світ складний.

Лишилося знайти спосіб вийти з кварталу і добути-ся до Міністерства Архівів, Святих Книг і Священних Спогадів.

Настала, мабуть, мить підбити підсумки, Аті й Коа складали список злочинів і правопорушень, що їх вони скоїли останнім часом. Справи були не блискучі: коли взяти до уваги тільки подорож у гетто, той пекельний барліг Баліса і ренегатів, не бракувало причин, щоб уже разів десять послати їх на стадіон. А як додати решту, — фальшивий патент, незаконне проникнення в приміщення, фальшування державних документів, надуживання влади, нелегальну організовану торгівлю, переховування краденого та інші супровідні дрібні переступи, — то годі було шукати ще тяжчих злочинців. Марно сподіватися бодай на найменшу поблажливість, міська управа, Гільдія, мокба, судді Моральної Інспекції, колеги і сусіди постануть як затяті обвинувачі, верещатимуть про ошуканство, безвір'я і відступництво. Юрба на стадіоні шаленітиме, прагнутьиме розтоптати їхні трупи і волочити їх по вулицях, аж поки не лишиться нічого, крім клаптів плоті на маслаках, за які гризтимуться собаки. Комітети добровільних борців за віру зароблять собі при цьому добру славу, почнуть погром у кварталі, лишивши про нього пам'ять у віках.

А втім, обидва приятелі ані однісінької миті не мали в своїх головах підривних думок, і ще меншою мірою — думок безвірних, а просто хотіли дізнатись, у якому світі вони живуть, і то не для боротьби з ним, що було не до снаги нікому, ні людині, ні богу, а щоб терпіти його, знаючи, який він, щоб оглядати його, якщо можна. Страждання, яке має ім'я, — це стерпне страждання, навіть смерть можна трактувати як засіб поправи, якщо тямиш добре називати речі. Атож, правда (і це тяжка ересь), друзі плекали надію втекти з цього світу; така надія, звичайно, безумна й неможлива, бо цей світ такий неозорий, що губиться в безмежності: тож скільки треба мати життів, щоб вийти з нього? Але надія має такий характер, що суперечить принципу реальності, й друзі повторювали собі як постулат істину, що немає світу, який не був би обмежений, бо без кордонів він розчинився б у порожнечі, не існував би,

а якщо є кордон, то його можна перетнути, ба більше, його слід перетнути за всяку ціну, бо ж дуже і дуже можливо, що по той бік перебуває та частина життя, якої бракує. Але, Боже добра та істини, як переконати вірних, що вони повинні припинити набридати життю, воно любить тих, кого хоче, і йде до них?

Аті почувався винним, що втягнув добрагу Коа в ці химери. Він виправдовував себе, кажучи, мовляв, його приятель народився бунтівником, першокласним авантюристом, що корився якійсь первісній силі. Коа носив у собі тяжке страждання, кров, що текла в його жилах, пекла йому серце, його дід належав до найнебезпечніших безумців країни і відправив на три останні Великі Священні війни мільйони молодих мучеників, його смертні гріхи викладали, немов поезію, в *міграх* та *мокбах* і вони знову постачали свою частку добровольців смерті. Коа ще змалку плекав палку ненависть до цього світу, що був такий насичений собою. Він тікав від нього, але тікати не досить, буває, інколи зупинишся, а він наздоганяє тебе й заганяє в безвихідь. Аті відчував огиду до Системи, а Коа ганьбив людей, які служили Системі, це вже інший процес, але, зрештою, обидва йшли в парі, тож можна було уявити собі, як їх обох вішають на одній мотузці.

Дійшовши до такого етапу своїх пошуків, друзі були змушені сказати собі, що вони перетнули лінію, тож іти далі в тому самому напрямі означало наражатися на смерть. Отже, не слід діяти наосліп. Це вже диво, що вони зайшли так далеко в своєму неспокої, а їх не виявили. Друзі й далі перебували під захистом свого статусу. Аті був ветеран, що пережив сухоти й повернувся зі страхітливого санаторію в районі Сін, а Коа мав відоме ім'я й був випускником незрівнянної ШБС, Школи Божественного Слова.

Друзі розмовляли про свій задум, запитували себе, чекали слушної миті, поліпшували щодня свою техніку маскування, без проблем раз по раз проходили

контрольні пункти, уміли, як ніхто інший, засвідчувати ревну побожність і громадянську дисципліну, мокбі кварталу і судді Моральної Інспекції подавали їх як взірець. Решту часу друзі шукали таємних шляхів, ходили на розвідки, перевіряли гіпотези. Вони дуже багато розуміли, констатували легкість, із якою знаходиш, коли шукаєш ретельно, і як ошуканство та потаємність сприяють розвиткові творчості, принаймні вмінню реагувати. Вони вже дізналися: всі міністерства і великі адміністративні установи зосереджені в гігантському комплексі в історичному центрі міста. Спершу друзі почули про це як про теорію, якій не конче вірять. Там був Абіур, осередок уряду Абі, в центрі якого височіла Кіїба, велична піраміда заввишки принаймні сто двадцять сікк і з площею основи десять гектарів, обкладена іскристим зеленим гранітом із червоними прожилками, ієратична від низу до верху, а на чотирьох схилах піраміди було зображене око Абі, що дбало про місто і всякчас обмацувало світ своїм телепатичним промінням. То був осідок Справедливого Братства. Навіть сто тисяч бомб не змусили б його похитнутись. В основі задуму такої конструкції лежали міркування про безпеку, а ще й про ефективність, чом би й ні, але передусім мета полягала в демонстрації сили Системи і непроникної таємниці, що становила її суть; абсолютистський устрій саме так і формується: навколо незбагненого й колосального тотема і вождя, обдарованого надприродними здібностями; іншими словами, на основі ідеї, що світ і його частини існують і тримаються вкупі тільки тому, що обертаються навколо них.

В Абіурі працювало кількадесят тисяч урядовців, сім днів на тиждень, удень і вночі, і кожного божого дня десятки тисяч відвідувачів, урядовців і купців, що приходили з шістдесятьох провінцій, тиснулися коло входу до різних адміністрацій, щоб подати прохання, записатися в списки, отримати розрахунки і атестації. Справи надходили в надра гігантської машини для довгої подорожі, яка тривала кілька місяців, а то й років, потім їх передавали в підземелля урядового містечка, де вони

азнавали особливого опрацювання, ніхто не знав, якого саме. Наші друзі чули, що ті підземелля відкриваються в інший, справді незбагненний світ і що один потаємний тунель, який тягнеться дуже глибоко під землею, ключ від якого має тільки Великий Командор і по якому в разі народної революції мали б утекти Почесні, веде звідти до... гетто! Справді, коли не знають, вигадують казна-що. Правда полягала в тому, що ймовірність революції була мізерна, а ще менш вірогідною була гіпотеза, мовляв, Почесним властива вульгарна ідея закопуватись у гетто, в таборі спадкового ворога, тоді як вони — господарі світу, мають гелікоптери та літаки, щоб летіти до байдуже якої точки планети, і летючі фортеці, які ненастанно промацують небо і здатні знищити все живе на землі. Деякі повідомлення нічого не варті, тільки розпорошують увагу. Тунель, найімовірніше, служив для зв'язку з аеропортом або палацом Абі, що міг за часів, коли Ворог був всемогутнім і щодня скидав на Абістан атомні бомби, правити за притулок Почесним та їхнім шляхетним родинам.

В одному давньому випуску журналу теологічних наук Аті й Коа знайшли фотографію, яка зображувала Почесного Дюка, Великого Командора Справедливого Братства, серед ареопагу багатьох Почесних, зокрема й украй могутнього Гока, начальника Департаменту Протоколу, Церемоній і Вшанувань, усі вони були вбрані в грубі зелені *бурні*, гаптовані золотими нитками, і червоні капелюхи, які свідчили про їхній статус; Почесні відкривали нову адміністративну службу — Бюро місячних астрономічних таблиць, яке в статті охарактеризували як неоціненний набуток для доброго дотримання ритуалів Сіаму, священного тижня Абсолютного Утримання. В статті містилась і завуальована погроза: «Великий Командор висловив переконаність, що нарешті побачить, як припиняться майже споконвічні суперечки Великих *Мокбі* провінцій із приводу годин початку і кінця священного тижня Сіаму». То була марна погроза, бо сама Книга Абі дуже туманно висвітлювала

цю тему, а до того ж приписувала провадити візуальні спостереження місяця, тобто метод, що за своєю природою улягає помилкам, та ще й даний у руки превелебним мокбі, не менш підсліпим до денного світла, ніж глухим до всяких доведень. Цим ми не стверджуємо, що мокбі вперті, мов каменяки, бо ж прагнемо бути шанобливі, а тільки кажемо, що каменякам властива більша розважливість. На задньому плані фотографії поставали контури величного урядового комплексу, гібридний конгломерат, що складався з античної військової фортеці і нового спустошеного міста, його башти тягнулись аж до перших хмар, а флігелі й допоміжні будівлі наповзали одна на одну так, що на гадку спадали маккіавелівські наміри. Неважко було уявити собі, що внутрішні простори тих споруд рясніють таємницями й муками, а в серці того циклопічного реактора зосереджена й діє енергія, що не піддається ніяким обрахункам.

А ще далі на задньому тлі видніла частина історичного міста, покручені, похилі вулички, вузькі будівлі, які підпирали одна одну, давні облуплені мури, люди, що видавались інкрустованими в краєвид із часів античності, очевидні свідчення злиденного життя. Саме в тому безкінечному лабіринті жили урядовці різних установ. Його називали Діфу, дім функціонерів. Немов мурахи, віддані своїй матці, вони тілом і душею належали Системі. Урядовці ходили на роботу кількома тьмяно освітленими тунелями, які в осередку Абіуру розгалужувались на не менш складну мережу сходів, яка розподіляла їх по поверхах, тож урядовці бачили тільки нутрощі, ребра та альвеоли свого світу. Всім тим конструкціям був притаманний ще й аспект роботизованого військового заводу, який виробляв страх, зате забезпечував пунктуальність. Завдяки одному колезі з дорожньої служби, чий двоюрідний дід служив у Міністерстві Чесноти і Гріха, а потім унаслідок однієї кепсько запровадженої реформи опинився на стадіоні разом із сотнею інших колег на чолі з самим міністром власною особою і всією його родиною, Аті й Коа знали,

що кожна установа має свій житловий сектор. Урядовці Міністерства Архівів, Святих Книг і Священних Спогадів займали сектор М-32. Отже, саме там жив і Нас.

Друзі дізналися ще й те, що Велика Мокба, в якій Почесні по черзі правили службу під час Моління в Четвер, стоїть в одному з розгалужень Абіуру і здатна вмістити до десятих тисяч вірних. Щотижня один Почесний, призначений своїми колегами згідно з надто складним протоколом, щоб його могла зрозуміти людська дрібнота, читав молитву, а потім коментував кілька віршів *Габулу* в зв'язку з актуальними подіями, зокрема з ходом або поточної Священної війни, або тієї, до якої потай готувалися. Вірні відзначали його фрази могутніми і мужніми вигуками: «Йолах великий!», «Габул — це шлях!», «Абі переможе!», «Проклін Балісу!», «Смерть Ворогу!», «Смерть ренегатам!», «Смерть зрадникам!» Після цього, омившись від гріхів, паства жваво йшла на великий стадіон, що міг вмістити стільки людей, скільки прийде.

Коа знав ті місця, але вже не дуже пам'ятав їх. Як онук авторитетного мокбі, ректора Великої Мокби, і син блискучого квестора однієї священицької ложі, належної Почесному Гоку, він жив в анклаві Почесних. Там мають очі пана, тож людей уже не бачать і не чують, а світу не знають. У Школі Божественного Слова, суміжної з Кіібою, поблизу від Бога і святих, Коа зрештою забув, що він живе на землі, бо насправді ніколи й не знав її, ніхто не казав йому, що простолюд — теж люди. Але одного дня, дивовижнішого за решту, сталося так, що йому відкрилися очі й він побачив, як ті бідолахи корчаться від болю під його ногами. Відтоді гарячка бунту ніколи не покидала Коа.

Після тривалих і напружених роздумів наші друзі дійшли висновку: те, що спрацювало один раз, має шанси спрацювати і вдруге. Тому й вигадали якусь повістку, щоб піти зі спеціальним завданням до Абіуру. І ось вони вже готові вибігти на вулицю, наче сумлінні й

чесні працівники, щасливі тим, що йдуть вбивати себе на роботі.

Але непередбачене вже чекало наших друзів. Коли їхні клунки були готові й попереду стелився майже відкритий шлях, Коа викликали до окружного трибуналу. Посланець мав блискучі очі і шморгав носом, справа була важлива: Коа викликав до трибуналу сам його світлість старший секретар. У трибуналі старий величний пацюк із сивою бородою і в заяложеному бурні повідомив Коа, що АНВК, Асамблея Найкращих Вірних Кварталу, одностайно від ім'я Йолаха і Абі обрала його для виконання ролі Колуна в процесі над однією волоцюжкою, звинуваченою в блюзнірстві третього ступеня, і цю пропозицію одразу схвалили на високих щаблях. Потім Коа змусили підписом засвідчити згоду і передали йому копію судової справи. То була видатна подія, останній відьомський процес відбувався дуже давно, вже ніхто не сподівався, що коли-небудь доведеться дати настанови, як провадити його, але ж релігія зубожіє і втратить свою злобу, якщо ніщо не ставатиме їй на заваді. На стадіоні та бойовищі її дух підтримують не меншою мірою, ніж смиренним навчанням у мокбі. Під час сварки з сусідками одна ображена молода, п'ятнадцятирічна жінка посміла сказати, хряпнувши дверима, що Йолах справедливий тяжко схибив, давши їй таких лихих сусідок. То був немов грім серед ясно-го неба. Мегери в один голос свідчили проти жінки, і громадівці, примчавши щодуху, теж не шкодували слів для звинувачень. Справа не лишала жодного сумніву, вистачило б п'яťох хвилин, щоб дійти до вироку, але питання затягували тільки задля насолоди побачити, як та тварюка зачочує очі і всцикається. Мимохідь прихопили й чоловіка і їхніх п'яťох дітей, згодом їх вислухає комітет Морального Здоров'я, вони теж мали свідчити і вдатись до самокритики перед прийняттям справи до розгляду, в крайньому разі перед Радою Поправи. Для такого процесу годилося, щоб звинувачення вивергав хтось із чудовим ореолом, найкращий, саме тому й

призначили Коа. Його ім'я, а передусім ім'я його діда світило, мов маяк, над його головою і здалеку повідомляло про нього. Для трибуналу периферійного кварталу урядовець із таким символічним ім'ям був почесною відзнакою. Публіка збереться численна, справа стане справжньою подією, закон тріумфуватиме, як ніколи раніше, а віра буде стократ помножена, це помітять із самої Кіїби. Блюзнірка принесла щастя, в лавах судовиків відбудуться блискавичні просування.

«Що діяти?» — таким було запитання. Друзі розмовляли про це годинами, Коа відмовлявся брати участь у тому, про що вже оголосили як про людську пожертву. Аті щиро схвалював його. Він вважав, що Коа повинен утекти в гетто або в одне з тих сплюндрованих передмість, де він колись учителював. Правду кажучи, Коа вагався, він думав, що є ще змога unikнути виклику до трибуналу, десь якийсь указ Справедливого Братства визначав, що Колун має бути чоловіком канонічного віку, який принаймні п'ять років працював у якійсь відомій асамблеї заслужених вірних, або брав участь у Священній війні, або мав послужний список, якому можна позаздрити: працював як мокбі, репетитор, псаломщик або заклинач, а Коа не задовольняв цих вимог, бо мав лише тридцять безславних років, ніколи не належав до фанатиків, ніколи не навчав релігії й не піднімав зброї ані проти друзів, ані проти ворогів. Хіба що над цим усім брав гору інший аргумент: відмова допомогти правосуддю означала б схвалення блюзнірства, Коа скінчив би на стадіоні разом із засудженою. «Що діяти?» — це було справді тяжке запитання. Аті запропонував скористатися їхньою майбутньою зустріччю з Насом, щоб попросити його заступитися за Коа. Оскільки Нас відкрив найзнаменитіше святе місце Абістану, він, безперечно, має вдячне вухо свого міністра, з його наказу Коа могли б узяти на роботу в міністерство, а на тому стратосферному рівні людина вільна від усяких обов'язків і нехтує весь підпорядкований світ. Коа був скептичний. Нас, може, й має вухо міністра, але це не

означає, що міністр слухає, цілком може бути, що він чує протилежне.

Коа форкнув і вигукнув:

— Вони хочуть мене? Гаразд, я дам їм, чого вони хочуть, і колотиму там, де їм заболить!

Аті аж затремтів, Коа мав гнів у серці.

Колун був головною постаттю у відьомському процесі. Він не перебував у залі суду, щоб представляти ту або ту сторону — обвинуваченого, суспільство, громадського позивача, — бо його вустами гучно промовляв гнів Йолаха і Абі. Хто краще за нащадка вогню Великого Мокбі Кодсабада і колишнього учня дивовижної Школи Божественного Слова вмітиме знайти слова і акценти, щоб висловити лють Незмірно Високого і його Делегата?

Невідомо звідки походить слово «колун», бо офіційний титул — «Свідок Йолаха», хоча скептики перекрутили його на «Безумець Йолаха». Слово «колун» походить, безперечно, від того, що колись, за тих темних часів, коли панували Ворог і орди Баліса, Свідки Йолаха раз по раз застосовували до безвірників палю, що справді розколювала катованого, як клин лісоруба розколює стовбур. Завсідники судової зали, спираючись на їхні прокльони, дали їм інше, більш люб'язне ім'я: Батько Лихо або Дядько Лихо, бо ж їхні виступи завжди починалися словами «Лихо вам, хто!..», «Лихо тим, хто!..», «Лихо отим, хто!..» І справді, вони промовляли точнісінько так, як мокбі, коли ті закликали до Священної війни. Видатних Колунів — а дехто з них розчулював навіть самого звинуваченого — проголошували друзями Йолаха і Абі, і цей титул означав право на кращі привілеї. Завдяки своєму ім'ю, своїм знанням і своїй енергії Коа безперечно мав тріумфально увійти до того пантеону, заробити багато грошей і поваги, таж ось, він вирішив бути бідним і бунтівливим, одне слово, жити в неспокої.

Зустрівшись, друзі вирішили дотримуватися своєї першої думки: піти на пошуки Наса і заручитися його допомогою. В разі невдачі вони вживуть інших заходів, Коа зникне в гетто, розчиниться в якомусь сплюндрованому передмісті або... спіткається з долею, і тоді розколють його серце.

Час підганяв, слухання було призначене на одинадцятий день наступного місяця. Випадало не дуже добре, того дня люди були несамовиті, святкували щорічний ДНВ, День Небесної Винагороди, і розчарованих було набагато більше, ніж обраних, приміщення трибуналу заповнить юрба, дорога на стадіон просто кишітиме людом, каменування нахаби анітрохи не буде чистим, її потовчуть на гамуз ще до середини шляху. Втручаючись там або там, судді вочевидь прагнутимуть збільшити безладдя й нещастя з метою отримати з того розгардіяшу найбільшу вигоду, і кожен знав яку: щоб їх помітив хтось із Почесних, а може, й сам Великий Командор, чом би й не Абі, і коли-небудь підніс до гідного титулу «Друга Йолаха і Абі», першого етапу ушляхетнення. До того ж тоді можна буде мати право володіти феоDOM, мати двір і ополчення, а також надзвичайний привілей брати слово в мокбі під час великого Моління в Четвер і промовляти перед громадою.

Тож отак, за два тижні до доленосної дати, рановранці, коли ще тільки-но прокидався оповісник мокбі, друзі з клунками і щедро проштемпельованими різними печатями документами, які перетворювали їх у сумлінних службовців, що йдуть із конфіденційним дорученням до Міністерства Архівів, Святих Книг і Священних Спогадів, Аті й Коа перетнули зовнішню межу свого кварталу і з серцем, що аж заходилося, рушили в путь просто до Абіуру. Вони навіть мали план, його намалював їм старий Гог, архіваріус, якому здавалося, ніби він пригадує, як одного дня, незадовго до третьої Священної війни або одразу після неї, коли він служив особистим посильним *omgi*, його світлості Окружного Судді, він супроводив його до Абіуру і бачив там дива,

разючі споруди, наче гранітні гори з нескінченними коридорами і галереями, що губилися в підземній ночі, машини, які годі описати, одні гуркотливі, як катаклізми, а інші страхітливо-тривожні, що тільки блимали й клацали, немов провадили безкінечний зворотний відлік; там були й автоматичні сортувальники справ і мережі пневматичних труб, складніші за людський мозок, промислові друкарні, які випускали Святий *Габул* і плакат Абі в мільйонах екземплярів; усюди, поодинці й гуртами, багато вкрай зосереджених людей: випростані та штивні в лискучих *бурні*, вони вочевидь належали до якогось трансцендентного виду. Їм була властива холодна розважливність, але, напевне, то було тільки згасле безумство, попіл після вогню. Вони не розмовляли, не дивились ані праворуч, ані ліворуч, кожен робив точнісінько те, що мав робити. Життя в них було холодне, відсутнє, в щонайкращому разі залишкове, в усякому разі вкрай елементарне, замість нього утвердилася звичка і створила дуже точну систему машинальних взаємодій. Саме ті автомати забезпечували функціонування Абістану, проте не конче знали його, вони не мали нюху, щоб відчувати речі, й ніколи не виходили на світло дня, релігійні обов'язки і регламент Системи забороняли їм. Поміж працею і молитвами їм лишався тільки час, щоб зайти в тунелі, які вели до їхніх осель. Сирена на контрольному пункті звучала тільки раз і конвой не чекав. За межами своїх рутинних обов'язків, від яких ті люди ніколи не відходили, вони були незграбні та сліпі. Якщо вони десь зашпортувались або збивалися на манівці, їх усували зі служби і відкидали до покидьків або брухту. Адже не здатні здійснювати владу, вони бентежили своїх колег, сусідів і ближніх, що й собі ставали нездатними. З огляду на такий метод запобігання зараженню лави урядовців рідшали з величезною швидкістю, збентеженість і незграбність самі по собі були як пошесть. Тож таким і був Абістан, він мав свою долю й вірив у Йолаха та Абі так віддано й невідступно, що ця вірність спонукала його вірити ще сильніше, щоразу з дедалі більшим засліпленням.

Дуже швидко, за день чи два, друзі набули твердої впевненості, переходили з вулиці на вулицю, наче перед ними не поставав жоден кордон, ніяка заборона, ніяка норма добросусідства. Вони з подивом помічали, що люди геть в усьому подібні до жителів їхнього кварталу С-21, хіба що за винятком акценту: в одному місці він був співучий, гортанний і уривчастий, в іншому — носовий, свистячий чи придиховий, і це розкривало велику таємницю: за видимою однорідністю речей та істот люди насправді дуже різні і тому в себе вдома, в родині, поміж друзів розмовляли іншими мовами, ніж *абімовою*, достоту, як і в С-21. Людей виказував акцент, а ще їхній запах, погляд і спосіб одягати національні *бурні*, але визначені законом контролери — громадівці, комітети добровільних борців, ополченці, дружинники, підпорядковані поліції, і вільні чауші — не чули тих фальшивих нот, бо й самі були місцеві і залучені до роботи в тій самій зоні. Могли б почути V: адже в них купа здібностей, але чи існують вони насправді?

Накази про виконання доручення, забезпечені надто вже офіційними печатями, захищали друзів, але все-таки — розважливість, розважливість — Аті й Коа намагались якомога наслідувати акцент і манери тієї або тієї місцевості, або вдавали хворих, які не мали сили розмовляти, або простаків, що недочувають.

Та, коли придивитись пильніше, головна заслуга насправді належала вулиці, що була живим хаосом, де годі було впізнати рідного брата. Шарпані з усіх боків, контролери виснажувались на своїй роботі, гасали то туди, то сюди, кидали одну здобич, щоб зловити другу, і зрештою додавали кошмар до плутанини.

За межами свого кварталу Аті й Коа приваблювали погляди, як магніт притягує цвяхи. Ось до них знову причепився якийсь гурт контролерів. Збіглася юрба і оточила їх. Люди не пропускали ані дрібки розмови й не вагалася підказувати контролерам слушні запитання. Але з усіма додатками допит був дуже традиційний, Аті й Коа знали його напам'ять.

— Агов!.. Гей, ви, чужинці... таж ви... Підійдіть сюди!

— Добридень, брати й шановні контролери!

— Ім'ям Йолаха, Абі і Великого Командора, не забуваючи й про Почесного нашого феода, нехай буде їм спасіння, хто ви, звідки йдете і куди ви йдете отак?

— Нехай будуть благословенні Йолах, Абі і наш Великий Командор, не забуваючи про вашого Почесного, ми урядовці, які виконують конфіденційне доручення, йдемо з С-21 і прямуємо до Абіуру.

— С-21?.. Що це?

— Це наш квартал.

— Ваш квартал?.. І де ж він стоїть?

— Отам, на південь, за три дні ходу... Але, можливо, лише за годину пташиного лету.

— Птахи, як я знаю, не мають кварталу. А квартал у святому Кодсабаді є тільки один, і це наш квартал Г-43. Отже, ви йдете з іншого міста. Що ви маєте робити в Абіурі?

— Ми несемо туди особливі справи, призначені Міністерству Архівів, Святих Книг і Священних Спогадів.

— А що таке Абіур?

— Це уряд, Справедливе Братство і все інше...

Юрба була пильна і втручалася слухної миті:

— Гей! Контролере, запитай їхні документи і обшукай їх, у ці дні в кварталі сталося багато крадіжок

Контролери знову брали все під свою руку:

— Покажіть ваші документи, наказ про відрядження, Книжечку Чесноти і картку запису до мокбі.

— Ось, сміливі та невтомні контролери... Наша картка була вивчена у вашій мокбі, де ми прочитали ранкову молитву і де проведемо ніч у медитації та посту.

— Бачу, що у вас високі бали і що ви займаєте перші ряди на молитвах, це добре.

Юрба знову рушала в наступ:

— Увага, це ошуканці, попроси їх переказати святий *Габул*... і обшукай їх, в ім'я Йолаха!

— Перевірмо таке: перекажіть мені 76-й вірш 42-го розділу частини сьомої Святого *Габулу*.

— Дуже легко, там сказано наступне: «Я, Абі, Делегат ласкою Йолаха, наказую, щоб ви чесно, щиро і

цілковито корилися контролерам — чи то зі Справедливого Братства, чи то з Апарату, Адміністрації, чи то з вільної ініціативи моїх відданих вірних. Мій гнів буде великий проти тих, хто прикидається, ховається або маскується. Нехай буде так».

— Гаразд-гаразд... Ви добрі й чесні вірні... Чи не маєте ви трошки грошей, щоб дати нам, перше ніж ми поставимо штамп на вашому наказі про відрядження і дозволимо вам іти далі вашою дорогою? Ми приймаємо і реліквії, якщо їх можна продати.

— Ми урядовці з невисокою платнею й можемо дати вам лише десять *gigi* і талісман із району Сін, він захищає від сухот і холоду, за нього, безперечно, можна буде купити медовий млинчик або карамельку.

Тож отаким був перехід через Кодсабад, під час якого з огляду на незмірність цього багатомільйонного міста і його статус тисячу разів святого друзям насправді навряд чи траплялося щось добре: раз по раз зіткнення з юрбою, що цькувала і приставала; обов'язкові відвідини всіх *мокб*, які траплялися по дорозі, контроль на всіх перехрестях, низки побожних церемоній, імпровізовані збори кандидатів на прощу, іноді видовищні сутички і арешти: ренегатів, божевільних, злочинців, оголошених у розшук; крім того, гнітючі спектаклі: засуджені, яких вели на стадіон, конвої в'язнів дорогою до таборів і каторг; а також обов'язкові зупинки перед *нагирами* (якщо як виняток на екрані з'являвся Великий Командор). Перед плакатами Абі, і їх були тисячі, звичай зобов'язував прочитати якийсь віршик *Габулу* і відійти задкуючи; не слід забувати й про жебраків, друзі виснажились, намагаючись уникнути їх, бо жебраками аж кишіло, а закон зобов'язував давати кожному якусь дрібничку: *gigi*, шматок хліба, трохи солі або реліквію, яку можна продати; в крайньому разі якийсь предмет, який можна обміняти чи продати.

Аті й Коа радше пощастило, їхні фальшиві документи були кращі за справжні. Юрба паплюжила їх, але це не заважало їм переконувати представників держав-

ної влади. Якщо деякі громадивці були прискіпливіші за решту, то тільки внаслідок невігластва, ті бідолахи заслуговували, щоб їх добили, вони не вмiли ані читати, ані розуміти, доводилось пояснювати, жестикулювати, повторювати і через кожні дві фрази вітати їх за притаманну їм добру і щасливу побожність. Маючи наказ про відрядження, який приписував добутися до Абіуру задля Державної справи, Аті й Коа мали право ставитися до них зверхньо і вимагати від них промітати вулицю перед ними, але вони стереглися такої легкості, ситуація завжди може змінитись на протилежну, помста була б страхітлива.

Для друзів було головним іти точно на північ, просто до Абіуру, славетна лискуча Кіїба якого видніла з усіх боків, наче сонце, що сходить. До неї ще було три дні ходу.

Простуючи вперед, друзі відкривали місто, не втрачали ані дрібки дорожніх вражень. Місто, власне, було тільки повторенням до безмежності їхнього злиденного кварталу, але поєднані отак, таким перервним способом, і то в атмосфері початку або кінця світу, всі частини міста справляли враження далекої чужини. «В нашому кварталі краще, тут ми знаємо одне одного, маємо обов'язки, тут завжди знайдеться хто-небудь, щоб поховати тебе. А там хто тебе підбере, хто віджене собак?..» — казав був, здригаючись старий Гог.

Кодсабад був містом, яке годі собі уявити, така собі розчухрана безмірність, над якою панував незмінний порядок, який нічого не полишав випадкові. Внаслідок такого парадоксального поєднання виникало враження остаточної світової катастрофи, перетвореної безумством речей в обіцянку небесного раю, де вірні знайдуть точне відтворення свого життя на землі. Отже, Священна війна точитиметься в усіх світах, і Тут, і у Вишніх сферах, а щастя завжди буде для людей нездійсненною надією, байдуже, вони янголи чи демони. Віра в Йолаха за таких обставин була більше ніж дивом, знадобилась сила фантастичної реклами, щоб мрія і ре-

альність злилися і стали єдині. Але, якщо вже жив у тій фантазмагорії, Кодсабад був таким самим містом, як і решта, сьогодні там можна було почуватися нещасним, мов пацюк, а завтра — щасливим, мов сонце, і отак минало життя, не розчаровуючи остаточно, кожен мав один шанс із двох померти задоволеним.

Обидва приятелі досить вирізнялися з-поміж решти, протягом усієї дороги цікаві підбігали до них і наседали з запитаннями, завжди тими самими, абсолютно банальними: «Хто ви, хай йому грець, звідки ви прийшли, куди йдете?» Люди не розуміли, як можна відійти від свого вогнища, від своєї *мокби* і цвинтаря, де поховані родичі й друзі, хіба щоб іти на Священну війну або прощу, вони ніколи не чули ані про квартал С-21, ані про знаменитих Сімох Сестер Скорботи, які перебували з кварталом і відокремлювали його від гетто, про лиху славу якого багато хто чув. Люди жили в кварталах М-60, Г-42 або Т-16... про які Аті й Коа ніколи не чули і думали, що тільки їхній квартал становить увесь святий Кодсабад. Гетто не дуже непокоїло тих людей, бо ж вони не знали, де воно ховається, а от тероризували їх Баліс і клятні ренегати, які вночі викрадали дітей вірних, щоб чаклувати з їхньою кров'ю. Проте всім людям була властива така добра абістанська риса, як гостинність, тож вони цілком природно пропонували подорожнім піти й помолитися з ними в їхній *мокбі* та взяти участь у волонтерській діяльності, щоб збільшити їхнє число позитивних балів напередодні наступного Видня. Люди пропонували ще їсти та пити, а гроші, які вони вимагали взамін, були просто чемністю, поверненням позики, щедрістю як подякою за щедрість. Але внаслідок військових хитрощів чи людської слабкості перед представниками державної влади вони забували про добрі схильності свого серця і від щирої душі вимотували чужинців.

Що ближче було до Абіуру, то повніше розкривала свою фантастичну і дивну велич піраміда Кіїби. Після кожного кроку в її бік вона приростала на дві сікки на кожен сажень, і невдовзі її верхівка зникла в полум'яній глибині небес. На такій відстані треба було нахилити голову горизонтально, щоб бачити вершину.

Нарешті друзі дійшли до мети, їм лишилося перетнути лише один квартал, А-19, неможливий хаос на кшталт тих, які існували навколо середньовічних сеньйорій, зіжмакані істоти жили там воружками купами у вузьких загіджених халупах, з яких повтікали б і прокажені. Причину цього слід шукати в історії бідонвілів, якщо така існує. Люди селилися на периферії якогось міста, щоб іти в найми до багатих сеньйорів, будували їхні гарні палаци, споруджували задля їхньої безпеки вали і донжони, а скінчивши працю, опинялися ззовні, простаками в пастці, як і давніше. Раб без господаря — найгірше, що може бути. Куди тоді податись? Родина збільшилась, утворилися зв'язки з сусідами по злиднях, «піти — це загинути», а тоді настає безробіття, дрібне заробітчанство й різноманітна незаконна торгівля, людина надовго утверджується в тимчасовому, додає один лист бляхи до другого, дошки до дощок, замащує шпари глиною з соломою, щоб почуватися таки вдома, і готує дітей ступити на той самий шлях. А-19 був кварталом на примітивній стадії розвитку, коли-небудь там стоятимуть міцні будинки, проляжуть вулиці з риштаками і водозливами, з'являться площі для ринків і церемоній, притулки для волоцюг і безладні контролери.

Друзі перетнули цей квартал по прямій лінії, дивуючись, що можуть іти і їх не зупиняють і не скеровують убік кожен три кроки.

Коли вони проминули останні халупи, урядове містечко, або Місто Бога, постало перед ними у своєму фараонівському гігантизмі. Ніщо не мало людського виміру, тут працювали для Бога, — а Йолах був наймогутнішим поміж богів, — для вічності та безмежності.

Від однієї несподіванки друзям аж дух забило: Місто Бога було оточене муром заввишки в гору і завгрубшки в кількадесят сікк! Хай йому грець, як подолати його? Гог не казав про мур ані слова. Його пам'ять мала прогалини, типова річ для архіваріуса, а ця прогалина була таки величенька. Інше пояснення полягало в тому, що мур спорудили згодом. Під час свого візиту до Абіуру Гог, тоді малий посильний окружного судді, мав років п'ятнадцять, бігав швидше за свою тінь і не бачив усього, а тепер це старе луб'я, майже безвладне над своєю пам'яттю. Відтоді минуло багато подій, були інтервенції і Священні війни, і одна з них, атомна, призвела в світі до найбільшого за всю людську історію розмноження бандитів і мутантів, відбулися грандіозні революції й титанічні репресії, породивши мільйони божевільних і волоцюг, не один голод і не одну планетарну пощесть, що зруйнували цілі регіони і погнали перед собою мільйони знедолених, сталася кліматична зміна такого масштабу, що доконала решту, цілковито змінилася вся географія планети, нічого не лишилось на своєму місці, моря, землі, гори й пустелі схитнулися так, наче ніколи не знали ніяких геологічних періодів, — і це все протягом одного людського життя. Йолаха всемогутнього виявилось не досить, для захисту Справедливого Братства і його фанатичних прихильників довелося спорудити отакий циклопічний мур. Відколи Гог відвідав Абіур, радіючи новим враженням, живим лишився тільки Абі, але ж він Делегат, безсмертний і незмінний. І лишився Гог, незначущий смертний, близький до свого кінця.

Таж отак, проблема лишається проблемою, аж поки її вирішать. Інколи того вирішення навіть не треба шукати, воно постає само собою або ж зникає, немов чарами, сама проблема. Саме це й сталося: дивлячись, як двоє друзів стогнуть у відчаї коло підніжжя колосального муру, один перехожий із ношею на плечах озвався до них:

— Якщо ви шукаєте вхід, він отам, на півдні, десь за три *шабіри*, але там стоїть численна сторожа, а

контролери сікаються до всього й непідкупні. Ми не раз намагалися... А якщо спішите або маєте що ховати, можна зайти через мишачу нору, вона десь за сотню сікк праворуч від вас і виводить до осель службовців. Ми користуємося нею, щоб продавати їм наші овочі й контрабанду і купувати в них документи та дозволи, які перепродуємо тут або там в усьому Абістані. Якщо вам треба до якогось міністерства або до Кіїби, потрібна повістка або наказ про відрядження. Їх можна купити в Тоза, ви знайдете його в крамничці коло мокби. Скажіть, що це я, носій Гу, послав вас, і він подбає про вас. А якщо вам потрібне щось інше, то в нього можна знайти що завгодно. Тут, в А-19, можна ходити, не ховаючись, тут немає контролерів, вони сумирні, зате є багато шпигунів, стережіться. Нехай щастить і нехай береже вас Йолах.

Друзі як оком змигнути пробігли двадцять сікк праворуч, і там справді видніла мишача нора. Але миша була чималенька або згодом її нору розширили, бо там проїздили і тачки, і ваговози, оті допотопні монстри, що виригали вогонь, їх лишилося кілька штук, і покоління затятих контрабандистів якимсь дивом спромагалися підтримувати їхнє життя.

Місто Бога було архітектурним ансамблем, який годі собі уявити: несказаним лабіринтом і хаосом, інакше й не скажеш. Але справляло разюче враження: адже між тими мурами зосереджувалася вся влада Абістану, натомість Абістан — уся планета. На думку Коа, що трохи знав давню історію, Кіїба Справедливого Братства була копією великої піраміди двадцять другої провінції, краю Великої Білої річки. Книга Абі навчала вірних, що її будівництво було дивом, яке здійснив Йолах, коли за тих давніх часів його ще називали тільки Ра або Раб. Прийшовши переконувати людей річки перестати вклонятися кумирам і любити тільки його, Йолах був змушений здійснити кілька див, щоб довести свої слова. Так він і вчинив. Пам'ятка була

споруджена за одну ніч, і не чулося стукоту, не клубочилась курява. Наслідок був негайний, і пани, і раби простерлися на землі й повторювали фразу, якої навчив їх Йолах: «Немає бога, крім Ра, і ми раби його», і ця фраза обернула їх у вірних, наділених свободою, вони одразу заходилися розбивати статуї своїх давніх богів і кайдани, в яких їх тримали жерці. Щоб надовго прив'язати людей і запевнити їх у майбутньому їхнього потомства, Йолах пообіцяв якомога швидше прислати до них делегата, що навчатиме їхніх дітей відомого і невідомого й допомагатиме їм жити в радості покори.

Міністерства й великі установи з часом страшенно розрослися, вгору і вшир, та й сам Абістан без упину розповзався на всі боки аж до найдальших меж планети. Аж раптом помітили, впершись плечима в мур, що в усьому містечку Абіуру не лишилося й п'яді вільного місця для під'їзних шляхів і осель урядовців. Та це нікого не стримало, навколишні села реквізували, інтегрували до Міста Бога й віддали урядовцям, набраним з-поміж найкращих суворо вихованих вірних Абістану, а шляхи комунікації проклали під землею. Систему безпеки збудували, як у мурашниках, тобто в основі лежав принцип лабіринту, поворотів, глухих кутів, тамбурів, вузлів і задушливих звужень. Без провідника, забезпеченого належними дозволами, не можна було ані зайти туди, ані вийти звідти, і тому була створена система транспортування персоналу, яка легко доставляла урядовців від осель до кабінетів завдяки тунелям і ліфтам, що піднімали їх безпосередньо в коридори адміністративних установ. Хтось, мабуть, не хто інший, як Абі або Великий Командор Дюк, вважав, що персоналу вже не треба виходити з Міста Бога, він тут буде захищений від нужди, ба навіть від зовнішніх впливів. Ситуація розвивалася завдяки звичці, необхідності й тропізму, урядовці ставали троглодитами і мало-помалу трансформувалися в мурах. Одягнені в чорні люмінесцентні бурні і приведені в рух одним імпульсом, що йшов

із єдиного центру, вони мали б чим дорікнути навіть справжнім мурахам.

Гог своїми непевними архаїчними словами пояснював, що та дрібка, яку він бачив, створила в нього враження, ніби Абіур — величезна фабрика таємниць, де навіть сама обслуга не знає, навіщо вона потрібна і як функціонує; урядовці були відрегульовані, щоб виконувати, а не розуміти. Гог ужив якесь слово, невідоме в абімові, таке, що й вимовити годі, сказав, мовляв, Абіур — «абстракція», але виявився нездатним бодай приблизно пояснити, що це. Дуже важко прощати старим, роздратувався Коа, похилі літа повинні все-таки служити навчанню, інакше який сенс старіти. Але ж ось, є культура і культура, культура, яка збільшує пізнання, і, більш поширена, культура, яка збільшує нестатки. Гого віддавна снівся один кошмар, йому ввижалось, як він іде по безкінечних плутаних коридорах, тунелях і сходах, де лунають дивні звуки, його мучило враження, ніби якась тінь переслідує його, йде попереду нього, а інколи він чув на своїй потилиці її огидний віддих. Гог завжди прокидався однієї миті: коли біг, мов несамовитий, по вузькому тунелю, і раптом попереду і позаду нього з пекельним гуркотом падали, мов ножі гільйотини, двоє важких залізних ґрат. Він лякався на смерть. Відчайдушно скрикував і... підскакував та прокидався, обливаючись потом! Від самого спогаду про це йому забивало дух.

Аті й Коа сміливо пройшли під муром крізь мишачу нору.

По той бік муру товклася симпатична юрба, був базарний день, урядовці купували свіжі овочі, які тхнули забрудненою землею і застоєю водою: тонесеньку моркву, сумовиту цибулю, побиту картоплю і якісь мутантні гарбузи, всуціль укриті наростами. Товар чудовий і смачний, продавці галасували, наче справжні зубодери. Базар займав вузенький, захаращений сміттям кінця будівельних робіт прохід між двома сліпими спорудами. В галасливій юрбі Аті й Коа мали змогу як слід роздивитися ринок. Білі, як крейда, обличчя уря-

довців і відсутність контролерів у цьому закутку спонукали припустити приховане: сам Апарат організував цю торгівлю на периферії або заохочував її, бо вона давала змогу урядовцям дихнути повітрям і поліпшити своє харчування: адже ощадливі та бездушні харчі, які давав їм уряд, полягали лише в сіруватому борошні, змеленому невідомо з чого, і в масному червонуватому напої, виготовленому бозна з чого. Коли їх змішували, виходила рожевувата каша, яка тхнула підліском після бурі та отруйними грибами. Аті знав її, то було, день у день, ранкове, обіднє та вечірнє меню в санаторії. Каша була не така невинна, якою видавалась, бо містила таємні речовини, бром, пом'якшувальні, седативні, галюциногенні та інші засоби, які виробляли любов до смиренності й покори.

Отже, *gip*, каша, якою живили народ п'ять разів на день, була бідна на поживні речовини, зате багата на смаки і запахи, цього ефекту досягали, поливаючи ледь підсмажене борошно зеленою рідиною: водою, в якій замочували різні трави і розчиняли дві чи три речовини, близькі до отрут та інших наркотиків. Байдуже, люди аж нетямилась від тієї каші, а це головне.

Інколи траплялося, що продавці привозили продукти, невідомі в Абістані: шоколад, каву, перець. Урядовці звикли до цих наркотиків і платили за них важливими адміністративними документами. В декого справді сформувалася наркотична залежність від перцю або кави, і такі люди з утіхою жували та ковтали ці продукти. Їх продавали з-під поли аж до двадцятьох *gigi* за грам.

Нагода була слухна, і приятелі схопилися за неї: скориставшись чуттям щастя, яке відчували урядовці, споглядаючи овочі й дихаючи п'янким для них вільним повітрям, вони підступили до одного, що видавався жвавішим за своїх колег:

— Ми б дуже хотіли привітати одного з наших друзів, відомого чоловіка, що працює в Міністерстві Ар-

хівів, Святих Книг і Священних Спогадів... Може, ви знаєте його, його звать Нас...

Чесний урядовець підскочив, почервонів і промимрив:

— Я... е... ні... я... не знаю його.

Озирнувся через плече і втік, не чекаючи здачі. Інші урядовці реагували десь так само: підскакували й тікали. Розмовляти не так просто для людей, яким або відтяли язик, або вирізали ділянку мозку, що відповідає за мовлення і мислення. Останній урядовець, до якого звернулися друзі, ухилився від відповіді й сам собі суперечив:

— Я... е... ніколи не чув... я... не знав його... Він зник... його родина теж... Ми нічого не знаємо, лишіть нас! — і зник сам, навіть не озирнувшись.

Аті й Коа були мов прибиті, величезний ризик, на який вони пішли, і їхній незвичайний похід по Кодсабаду звелися нанівець. Вони тяжко порушили закон, як повернуться, їх чекає стадіон, вони будуть головним номером видовища: судді покладали багато надій на ім'я Коа, тож відчують смертельне приниження і якнайкраще помстяться: посадять їх на палю або виляють на них казан киплячої олії. Отже, повертатися до рідних стін небажано.

Друзі знай повторювали то вголос, то пошепки: «Зник!..» «Зник?» Вони не розуміли цього клятого слова, воно було страхітливе: «Зник». Що це означає: Нас мертвий, його арештували, стратили, викрали чи він утік? Чому? Які ще можуть бути варіанти? Чи означає це, що його шукали, вели слідство над ним? Чому? А його родина, де вона: у в'язниці, в трупарні, десь заховалася? «Зникла!..» Невже «зникла»?

Перед друзями знову постало нагальне запитання: «Що діяти?» Не дуже знаючи, куди йти, вони опинилися в мокбі, про яку казав Гу. Вона була малесенька, симпатична, сільська, з долівкою, встеленою соломою;

під час молитви там, виникало враження, ніби ти їси пашу в стайні. Друзі нараз відчували втому, нагромаджену під час переходу через Кодсабад, і мали потребу в спокої та свіжості, щоб поміркувати. Ситуація була відчайдушна: неможливо відступити і нема як іти вперед.

Мокбі підійшов до друзів і зрозумів, що ці нові вірні мають клопіт:

— Гу заходив і розповів мені про вас, бачу, що ви схвильовані й вам нема куди йти. Можна переночувати тут цієї ночі, але завтра вдосвіта треба вийти. Я не хочу мороки, шпигуни є повсюди. Вони не люблять чужинців... Було б найкраще піти до Тоза, він знатиме, як допомогти вам... Скажіть йому, що вас послав *мокбі* Рог, Тоз подбає про вас.

Але хто той Тоз, до якого радять звернутись геть усі? Завтра вони підуть до нього, перевірять, чи він існує і чи справді може вирішити все.

Друзі провели ніч у роздумах. У *мокбі* звідусіль чулося сопіння, в кожному кутку лежала загорнута в *бурні* якась тінь і спала, як мертва: подорожні без грошей, усякі злидарі, безпритульні, можливо, особи, які перебували в розшуку. Нічліжники справляли вкрай гнітюче враження: в повітрі висів липкий і болючий страх, бо майбутнє було непевним, могла статись якась трагедія, крім того, гнітив нищівний тягар таємниці, який тут, коло підніжжя монументальної Кіїби Справедливого Братства, друзі відчували повною мірою. Вони ніколи не намагалися дізнатися, що це, чи це справді корисна установа, а чи просто незмірна таємниця в чотирьох стінах, хоча, правду кажучи, ніхто й не переймався тим, удовольнившись запопадливою покорою, людям треба було терпіти свої повсякденні злидні. Звичка спонукає не помічати щось несусвітнє. Друзі збагнули, що Справедливе Братство панує над Абістаном дивним тотальним і боягузливим способом, всюдисущим і далеким; крім абсолютної влади над людьми воно, здавалося,

мало ще іншу владу, таємничу й невідому, поширену невідомо на який вищий і паралельний світ. Почесні були людьми, але, як і Абі, вочевидь меншою мірою, бо були ще й безсмертні, всемогутні, всевідучі. Одне слово, напівбоги. Таж як по-іншому пояснити ступінь їхньої влади на землі? Але тут крився й прихований парадокс: якщо вони боги або напівбоги, що вони роблять серед людей, незначущих істот, завошвлених і заклопотаних? Хіба люди змішуються коли-небудь із блощицями, хробаччям та іншою живою дрібнотою? Ні, вони чавлять їх і йдуть своєю дорогою. Порівняння не завжди доречні, це правда, а життя — щоразу запитання, і ніколи немає відповіді.

Перше ніж зануритись у сон, друзі вирішили одразу піти й побачити славетного Тоза. Якщо він знає все, може все і такий послужливий, як кажуть, тоді він допоможе їм з'ясувати, що сталося з Насом, зустрінися з ним, якщо він живий, або з його родиною, якщо він мертвий або у в'язниці. Вони ще попросять Тоза знайти їм притулок, а це, мабуть, не так уже й важко в А-19, де порядок, здається, не панував ніколи. Коа мав одну річ, дорожчу за золото, й жоден вірний не зміг би не пожертвувати всім, щоб придбати її: листа, якого сам Абі послав його дідові, привітавши з активним виступом на користь Священної війни.

Тоз був хамелеон, це ставало очевидним із першого погляду, він мав здатність надавати своєму обличчю виразу, який пасував до обставин. Аті й Коа він прийняв як друг, що переживає за своїх ближніх.

— Заходьте, заходьте, брат Гу і мокбі Рог розповіли мені про ваш клопіт, будьте, як удома, тут ви в безпеці, — промовляв він із плавними жестами. Довіра аж затопила друзів.

Але здивувало їх не тільки це. Тоз не мав на собі національного бурні, і в цьому не було нічого непристой-

ного, це була єдина людина, яку вони бачили в такому вигляді. *Бурні* в Абістані був не тільки одягом, а й мундиром вірного, вірний носив його, наче віру, як ніколи не скидають *бурні*, так ніколи й не зрікаються віри. Треба трохи розповісти про це. *Бурні* придумав сам Абі і виготовив його на початку своєї кар'єри Делегата. Він мав вирізнитися з-поміж маси завошивлених невігласів і проповідувати велично і впевнено. За легендою, Абі, прагнучи дати відповідь невдячній юрбі, що вимагала пояснень про нового бога, до якого він прихилив її, накинув собі на плечі шматок зеленої тканини, що трапився йому під руку, і вийшов отак переконувати галасливих маловірів. Коли він постав перед ними, величний зі своєю довгою вогненною бородою і накидкою, що майоріла на вітрі, юрба заціпеніла, нараз переродилася і вже без вагань визнала його за пророка. Коли другого дня він знову постав перед народом, щоб навчати його, люди загукали: «О Абі, де твій плащ? Одягни його, щоб ми слухали, як ти навчаєш нас істини». Звідти все й пішло, народ з'ясував, що сутана робить ченця, а віра — вірного. Та імпровізована мантія, яку зав'язували на шиї шнурком і яка розширилася аж до литок, невдовзі стала мундиром Почесних, потім *мокбі*, потім урядовців, і отак мало-помалу стала обов'язковою для всього народу: чоловіків, жінок і дітей. Щоб упізнати, де хто, нижній край накидки прикрашали трьома паралельними смужками різних кольорів: перша смужка свідчила про стать (біла для чоловіків, чорна для жінок), друга повідомляла про виконувані функції (рожева для урядовців, жовта для комерсантів, сіра для контролерів, червона для духовних осіб), третя розкривала соціальний статус, належність до нижньої проміжної або верхньої верстви. З часом цей кольоровий код розвинувся, щоб брати до уваги розмаїття ситуацій, до смужок додали зірки, потім півмісяці, потім додали чепчик, нашійну хустку, шапчину, феску, тюбетейку і ковпак, згодом сандалі, ще пізніше бороду з усіма її різновидами. Якось унаслідок пропасниці, яка спустошила кілька регіонів, жіночі *бурні* подовжили аж до підшов,

зміцнили їх системою пов'язок, які стискали м'ясисті та опуклі частини тіла, і завершили одяг каптуром із пришитими шорами, який тісно облягав голову; цей одяг назвали *бурні каб*, тобто жіночий *бурні*, звідси й пішло слово *бурнікаб*; він був чорний із зеленою смужкою для одружених жінок, білою для дівчат і сірою для вдів. *Бурні* і *бурнікаби* виготовляли з невибіленої вовняної тканини. Але панам усяка честь, тож *бурні* Почесних, названі *бурні шик*, були з оксамиту, оздоблені накидкою, гаптовані золотом, блискучі, з шовковою підкладкою та золотими позументами, в комплекті йшла ще горностаєва шапочка й сандалі, пошиті срібними нитками зі шкури одноденного козеняти. А на додачу було ще й монарше берло з руків'ям, інкрустованим самоцвітами. Писарі та охоронці Почесних теж були рясно прикрашені. Отже, тільки глянувши, кожен знав, із ким має справу. Адже в основі принципу покори лежав принцип однорідності та маркування. Але реальність була трохи інша, люди були не такі дисципліновані, біднота не дуже любила кольори, надто переливчасті, їм вистачало їхніх однакових сірих і брудних *бурні*, де видніла латка на латці. Абістан був авторитарним світом, але справді застосовували дуже мало законів.

Тоз, здавалося, почувався дуже невимушено у своєму незвичайному одязі. Таких одяганок в Абістані не існувало, Тоз називав їх словами, які вигадав або знайшов невідомо де: низ його тіла від пояса був вбраний у *штани*, а верх аж до шиї — в *сорочку* та *піджак*, ноги були взуті в закриті *черевики*, все було застебнуте, скріплене, зав'язане, підперезане. Достеменний блазень. Але, виходячи на вулицю, Тоз повертався до норми, роззувався, підкочував холоші штанів до середини литок, узував добрі сандалі для погоди і для негоди, накидав на плечі *бурні* заможного комерсанта і ставав отак невидимим в анонімній юрбі.

Кімнату за крамничкою, куди Тоз мерщій завів обох друзів, вщерть заповнювали цікавинки з іншої планети. Тоз не бурчав, а знаходив ім'я для кожного

предмета і знав, для чого він служить. Під час розмови, яка завдяки йому була жвавою, він показував їх своїм гостям, пояснював, що вони сидять на *стільцях*, навколо *столу*, що розмальовані дошки, почеплені на стінах, — картини, а отам, на *комогах* і одноногих *столиках*, оті невеличкі предмети, що тішать око, — *гармовиси*. Тоз розповідав отак далі, ні разу не завагавшись і не помилившись, називав кожную річ своїм ім'ям. Як запам'ятати стільки назв невідомих предметів, і то мовою, якої не знаєш? Таємниця, друзі просто не намагалися зрозуміти її.

Підбадьорений прихильним подивом, Тоз зичливо пояснював:

— Я бачу, ці предмети дивують вас, але, якби ви знали, то зрозуміли б, що тут ідеться про дуже банальні речі, отак жили за отих давно зниклих часів, про які вам ніколи не розповідали. Я зміг, маючи терпіння й подолавши численні труднощі, відтворити в своїй крамниці та своєму помешканні трохи того світу, за яким відчуваю ностальгію, дарма що не знав його, хіба що... але, можливо, ви не знаєте, що це: з книжок... Я покажу вам їх, у моєму помешканні нагорі є багато... Я покажу вам ще *каталоги*, *проспекти*, вони кольорові, тож промовлятимуть до вас без труднощів... Я показую їх тільки друзям... і, по правді, я не маю їх у цьому районі... Справжня насолода егоїстична... Коли я продаю їх, я передаю свою насолоду клієнтові і шукаю інших насолод.

Аті й Коа були зачаровані, Тоз був справді дивовижний, вони були ладні слухати його цілісінький святий день. Друзі не уявляли собі, що на землі ще можуть існувати такі люди, як він. Вони були щасливі та улещені, Тоз довіряв їм не менше, ніж вони йому, казав їм усе... наче розгорнута книжка.

Потім Тоз перейшов до мети візиту наших друзів. Двома фразами він довів їм, що знає все і здогадується

про решту, не було ніякої потреби гаяти час на пояснення.

— Я знаю, ви шукаєте одного зі своїх друзів, Наса на ім'я, археолога з Міністерства Архівів, Святих Книг і Священних Спогадів. Блискучий хлопець, якому доручили обстежити Маб, село, де на нашого дивовижного Делегата, нехай буде йому спасіння, зійшло одкровення про Святий *Габул*. На чорному ринку мишачої нори ви своїми запитаннями стривожили кількох чесних урядовців, які, звичайно, повідомили про ваші дії своїх начальників і суддів Морального Здоров'я. Їх тяжко покарали за те, що вони опинилися там і слухали ваші запитання, біда, та й годі... А вже звідти інформація поширювалася від вуст до вух і дійшла до мене. Авжеж, до мене зрештою доходить усе, я приятель геть усім. Гаразд, а тепер скажіть мені, як ви познайомилися з ним і розкажіть про себе. Якщо хочете, щоб я допоміг вам, треба все розповісти.

Аті й Коа не вагалися ані секунди. Аті розповів про свою зустріч із Насом десь по дорозі назад із санаторію в районі Сін до Кодсабада та їхні довгі розмови про загадкове село, яке відкрили прочани. Нас непокоївся, він розповідав дивні речі, що їх Аті був нездатний навіть зрозуміти як слід: мовляв, це відкриття означає мало не заперечення Абістану і його віри. Потім заговорив Коа і розповів про себе, свій бунт проти своєї геноцидної родини, свої перші втечі в спустошені передмістя й пропащі села, розповів про їхній похід у гетто Баліса і перехід через Кодсабад, який лишив у них стійке враження, що Абістану не існує, що Кодсабад — лише артефакт, театральна декорація, яка приховує цвинтар; ба навіть гірше, цей перехід породив у їхніх головах страхітливу думку, що життя давно вже вмерло, а люди такі занапащені своєю непотрібністю, що не бачать: вони — тільки туманні залишки життя, тяжкі спогади, які блукають в утраченому часі.

Насамкінець друзі розповіли про страхітливу причину, яка змусила їх покинути свій квартал, щоб попросити допомоги в Наса: призначення Коа Колуном на про-

цесі молодій жінки, матері п'яťох дітей, звинуваченої в блюзнірстві, тож їй, звичайно, судився стадіон.

Більшу частину дня всі троє розмовляли про ці речі, але простої розмови не досить, щоб сказати те, що виходить за межі розуміння, в такому разі переходять до філософувань про життя взагалі, а це поглинає час і посилює апетит. Тоз запропонував друзям оригінальну трапезу, продукти, яких вони не знали: *білий хліб, паштет, сир, шоколад* і гіркий, пекучий напій, який він називав *кавою*. Наприкінці Тоз дістав із *буфета* кошачок фруктів: бананів, помаранч, інжиру та фініків. Аті й Коа підскачили аж до стелі, вони думали, що ці плоди зникли з землі ще до їхнього народження і що останні врожаї берегли для Почесних. Потім Тоз дістав із кишені невеличкий прилад і з його допомогою виготовив білий стрижень завдовжки чотири пальці, заповнений сухою травою, поклав його між губів, підпалив вільний кінець і почав робити дим. Страхітливий запах не відлякував його, він насолоджувався ним. Тоз говорив про *сигарету й тютюн* і казав, що це його невеличкий гріх. Страшно було признатися в гріху у світі, де за гріх карали смертю.

Висновок був очевидний: Тоз жив у своєму світі, який не мав нічого спільного з Абістаном. А чи був він абістанцем? Звідки він прийшов, звідки походить його влада, що він робить у такому пересічному кварталі, який живе й виживає тільки завдяки крихтам, що їх Абіур кидає з висоти своїх бастіонів? Сам Тоз був непоказний, невисокий, кремезний, згорблений, із довгою шиєю, сміховинно маленькими ручками і, обрізаний та сивий, мав років п'ятдесят. Він був блискучий тільки завдяки своїм очам, культурі, розуму, харизмі й аурі таємниці, яка повивала його. Як з'явилися в нього ці риси: чи він народився генієм, що йде в світ уже озброєний своєю магичною лампою, а чи набув їх протягом життя? Хай там як, саме ці риси зробили його тим, ким він був: королем кварталу.

Тоз довго мовчав, за цей час він спалив дві сигарети й випив дві кави, потім обернувся до друзів і твердо проказав:

— Ось що ми зробимо: я відведу вас у безпечне місце, в один мій склад за два кроки звідси, а сам тим часом дізнаюся про вашого друга. Далі побачимо.

Потім додав, усміхнувшись самими очима:

— А що ви дасте мені за мої труди?

Коа дістав із потаємної кишені свого *бурні* ганчірку, розгорнув її, дістав папір, що там був, і подав Тозу. Той прочитав його, глянув на друзів і розреготався. Сунув аркуш у шухляду столу й мовив:

— Дякую, це неоціненний подарунок, він доповнить мою колекцію чудових реліквій. Гаразд, тепер мені треба вийти, я маю побачити клієнта... Ходімо, я лишу вас нагорі... Будь ласка, сидіть тихо і не підходьте до вікон... Я повернуся надвечір... А коли споночіє, відведу вас на склад.

Сказавши, Тоз узув сандалі, накинув *бурні* і зник у вуличній куряві. В його жестах проступало щось приховане, тож можна було уявити собі всяке, а водночас усе в ньому свідчило про витонченість та делікатність і стирало ті витвори уяви.

Лишившись на самоті, друзі вирішили скористатися часом і дослідити помешкання загадкового й симпатичного Тоза. Вони були приголомшені, все, що бачили їхні очі, теж походило з іншої планети. Як назвати ті предмети і якою мовою? Як і в кімнаті позаду крамнички, тут був *стіл*, *стільці*, *комог*, *картини* і чимало дуже цікавих *гармовисів*. А також інші справді дивні предмети. Якщо в Кодсабаді й існували такі помешкання, вони належали найбагатшим достойникам, кому ж іще, а ці найбагатші достойники неминуче знали свого постачальника — Тоза, іншого такого не було в усьому Абістані, він сам сказав про це. Закон зобов'язував усіх до однаковості, а Тоз становив дивовижний виняток, що підтверджував той закон. Це, звичайно, була таємниця, яка робила чоловіка унікальним серед ком-

пактної маси. Натомість народ нічого не знав про ці незвичайні речі, він жив серед своїх злигоднів, у тьмяному світі, зруйнованих кварталах, розбитих будинках, утомлених оселях, хитких бараках, в одній або двох кімнатах, голий, з туалетним кутком у кімнаті, все робили на долівці: куховарили, їли, спали, кожен мав свій єдиний *бурні* й пристосував його до безмежності, і то до останнього дня, коли він ставав саваном, і пару сандалів, до яких пришивали нову підошву якомога більшу кількість разів. Відбувався лихий процес, неначе люди не вміли лагодити старе новим, тож лагодили старим, належним до тієї самої доби, і отак самі підтримували зло, яке намагались усунути. Так, але де знайти нові ідеї в старому світі?

Тоз повернувся надвечір, теж ніби криючись. Був виснажений і замислений. Упав на стілець, випив дві кави й викурив дві сигарети, щоб збадьоритись. Потім, заскочивши друзів зненацька, поки вони зачаровано споглядали, як він випускає дим через ніс, ковтнувши його ротом, поставив їм дивне запитання:

— Ви чули коли-небудь розмови про такого собі Демока?

— Д...дімука? Це що?

— Примара... таємна організація... ніхто не знає. Люди, здається, інколи розмовляють про неї, — відповів він із певною втомою, що межувала з нудьгою і невірою.

Аті й Коа не розуміли. Здивовано, майже перелякано презирнулися, збагнули, що відкривати світ — це бачити його складність і відчувати, що світ — чорна діра, звідки йдуть таємниця і смертельна небезпека; це з'ясувати, що й самій істині притаманна складність, а світ видимий і простота — лише камуфляж для неї. Отже, зрозуміти неможливо, складність завжди вміме знайти найпривабливіше спрощення, щоб завадити розумінню.

На Аті немов найшло натхнення... Спогади ожили в голові... санаторій... холод, самотність, голод... і марен-

ня уві сні... Так, він пригадує... Каравани, які зникали вгорі, коло небес, у плетиві піків і перевалів, за невідомо чим, насправді... за кордоном... уявною лінією... катовані й понівечені солдати... мовчання людей... які не розмовляють, бо ніколи не розмовляли, бо нічого не знали і не мали ніякого способу дізнатися... А проте за тими зникненнями і вбивствами, тією атмосферою, насиченою погрозами, неминуче стояло щось... хтось... якась тінь... примара... чиясь воля... якась таємна організація... Може, це воно... ця постать... Демок... Дімух? Аті був певен, що чув це слово, або щось схоже на нього... Але то були вигадки хворого... Хтось говорив про де... демо... демок... демона?... Той хворий ще казав про тортури... але не знав, що означає це слово...

Коли настала ніч, Тоз повів друзів до складу, що був не за два кроки від крамниці, як казав він, а на другому краї кварталу, і вони йшли туди плутаними стежками, не корячись ніякій розумній людській логіці. Адже справжній лабіринт відтворює великий розум його творця, а тут — ні, шлях мінявся, як вітер, кидався на всі боки... Пітьма тісно обступала всіх трьох на безлюдних вулицях, де лише вряди-годи ковзали якісь тіні. Тоз вів друзів, керуючись інстинктом. Ось, прийшли. Та похмура споруда, велика темна маса й була складом: кубом, бетонним підмурком, над яким здіймалися листи іржавої бляхи. Годі було щось побачити, крім де-не-де засіяного зорями безмісячного неба, яке давало змогу бодай трохи помічати щось навколо: примарні оселі праворуч і ліворуч, що здушили закурену вулицю, де тинялися котячі й собачі родини, виснажені голодом, золотухою і копняками, як і всі собаки та коти Кодсабада. В тому гнітючому ніщо вчувалося десь далеко чи збоку щось магічне, здавалося, плакала дитина і жінка співала колискову. Тоз відчинив двері, що рипнули з металевим відлунням. Запалив сірника: з ночі вискочили гігантські тіні й несамовито затанцювали на стінах. Затхле повітря вдарило їм в обличчя, здивувавши складністю запаху: гнилі, іржі, бродіння, дохлятини,

цвілі, яка знищує все. Тоз черкнув ще одним сірником і запалив свічку у важкому канделябрі. Загорілося тьмяне світло, жовте й чорне серед розгойданого мороку. Меблі тут і там, скрині, мішки, бочки, глечики, машини, статуї, ящики, напхані дармовисами. В глибині металеві сходи, а вгорі одна за одною дві кімнати з низькою стелею. В другій кімнаті кошик із посудом, під стіною скриня, лава і, складені на етажерці, ковдри, в одному кутку повне відро води, збоку нічний горщик. На зовнішній стіні віконечко, яке Тоз поквапився прикрити старою ганчіркою.

— Мій прикажчик, його звати Му, носитиме вам їсти, коли споночіє. Ніхто не помітить його пересувань, він уміє бути невидимим. Він кластиме кошичок у кутку, як зайти до складу. Не розмовляйте з ним, він глухий і трохи простакуватий. Сидіть тихо, не виходьте, нікому не відчиняйте, шпигуни аж падають з ніг, бо такі хочуть заробити грошенят на вашій шкурі... Хтось підняв їх, який-небудь муаф Апарату, комісар округу... або якесь велике цабе, — сказав Тоз, розмістивши друзів.

Перше ніж піти, додав:

— Будьте терплячі... Я мушу бути розважливим, справа делікатна... дуже делікатна.

Друзі досліджували свій притулок мало не навпомацки, в пільмі вони бачили лише свої руки.

Склад справляв сумне враження, протягом свого існування він вочевидь зазнав не одного лиха, всюди хитався і скреготав. Старий мотлох, що лежав у ньому, тільки посилював враження спустошення. Але Тоз пес-тив його, наче скарби, в його очах тільки щось давне мало цінність, і то пропорційно до кількості минулих літ. Якщо Тоз збирав так багато мотлоху, то тільки на продаж, а якщо продавав, це означало, що є покупці, — ось іще одна таємниця. Слово «таємниця» якраз найчастіше й спадало друзям на думку.

Тієї ночі друзі спали, як мертві. Забагато втоми, напруги, чекання і так багато загадок у повітрі.

Інколи серед ночі, коли Аті пригадував пору повільної смерті, прожиту в санаторії, йому знову вчувалися далекі голоси: плач дитини і теплий голос жінки, яка співала колискову. Життя ще не зовсім померло, казав він собі крізь дрімоту.

Чекання ставало безкінечним. Цілісінький нескінченний тиждень друзі провели в довершеній порожнечі. Страшенно переживали й щомиті запитували себе, чи Тоз не забув їх і чи його розслідування не захрясло де-небудь. Друзі заспокоювалися, коли ввечері, десь коло сьомої молитви святого дня, чули, як вірний Му крадькома заходить у склад, кладе кошик та каністру води і мовчки зникає. Їхній господар не забув про них, принаймні про їхній хліб щоденний. Уже скуштувавши суворих радощів Кодсабада, вони легко уявляли собі, яким подвигом було б саме проникнення в Абіур. Запитувати машини, які ніколи не знали, що можуть розмовляти, якщо захочуть, і підходити до начальників, без сумніву, невидимих і страхітливих, щоб витягти з них таємниці, — це все видавалося просто неможливим. Але Тоз — це Тоз, для нього не існувало неможливого.

Дуже швидко, за день чи два, друзі навчилися жити по-давньому: сідати на стільці й не відчувати запаморочення, з гідністю сідати за стіл, їсти з окремих тарілок харчі, які вони не знали, як назвати, і не знали, чи вони безневинні або вбивчі, дозволені або недозволені; пити каву, що не давала їм, наче совам, заснути цілісіньку ніч. І все-таки їм почало страшенно не вистачати *гіру*, національної каші. Інколи, коли вітер дув у потрібному напрямі, властивий їй запах горілих прянощів піднімався з вулички й лоскотав їм ніздрі. Тоді друзі прочиняли віконечко, щоб повніше вдихнути його, і чхали від насолоди. Димок курився з хатини навпроти, звідки інколи, коли нічна тиша посилювала звуки, до них долинав плач дитини і лагідний спів, що вірно супроводив його.

Одного ранку, що яскрів світлом і легкістю, друзі побачили й ту невидиму жінку з таким мелодійним го-

лосом, вона була на своєму подвір'ї, на десятиох забетонуваних квадратних сікках, із купою сміття в одному кутку, діжкою води в другому, балією посередині, казаном збоку на тринозі над вогнищем і сухим деревом із розвішаною на ньому білизною під стіною. Матрона мала об'єм і опуклості на всю родину, пишні сліпуче білі груди, здатні жити цілий виводок малих ненажер, тож дитина не переживала за своє харчування та затишок і міцно спала в колисці, підвішеній до низького гілля. Щаслива мати схилилася над балією, показуючи надто вже пишній зад, і хлюпотілась у мильній воді зі справжнім щастям. Авжеж, вона прала пелюшки та слинявчики і наспівувала романтичну пісеньку, рефрен якої звучав десь приблизно так: «Твоє життя — моє життя, а моє життя — твоє життя, і любов буде нам за кров». В абімові рима багата, життя — це *ві*, любов — *віі*, а кров — *ві*. Загалом це давало: «*Тіві іс міві, і міві іс тіві, і віі сії ніві*». Не слід помилитися, це освідчення в любові було звернене до Абі, ці чудові рядки походили зі Святого *Габулу*, частини шостої, 68-го розділу, 412-го вірша, але глибинне почуття було в даному випадку іншим. Віддана мати мала забагато роботи, щоб марнувати час на релігію, її життя і щастя полягало в дитині, а та дитина була непоправним плаксієм і вміла вимагати всього, чого потребувала. Був ще й чоловік: друзі якось помітили потаємну тінь, що майнула в *бурні* волоцюги. Він повертався пізно ввечері, а те, як він кашляв і душився, не лишало сумніву, що незабаром він помре. Та хатинка правила за образ родинного життя, симпатичного і трагічного.

Іншого разу друзі почули постріли. Приблизно визначили, що стріляють десь за два *шабіри* від них, певне, коло монументального входу до Абіуру. Потім пролунав вибух (ракети, бомби, гранати?), від якого склад аж здригнувся. Мати, що замітала подвір'я й наспівувала, не вагалася ані чверті секунди, заховала дитину між своїх протиударних грудей і, нахиливши голову, забігла ховатися в халупу, яку буревій міг би підняти в повітря,

навіть не помітивши. Друзі подумали про ренегатів, які намагались проникнути в Абіур, або, — чом би й ні? — про можливе повернення Ворога. Але одразу й забули про цю подію, тривоги в Кодсабаді були звичайною реччю, після них ніколи нічого не відбувалося, люди вже знали, навіщо вони, мета тих попереджень полягала в полоханні маловірів і нагадуванні їм про обов'язки. В царстві *Габулу* віра починалася зі страху й міцніла в покорі, отара мала бути згуртована і йти просто до світла, сумлінні аж ніяк не мали платити за несумлінних.

Нудьга вже гнітила, і не було нічого, щоб полегшити біль. Речі на складі, хоч які були дивні, недовго цікавили наших друзів, чий дух прагнув дій і справжньої істини. Протягом останніх місяців Аті й Коа не бракувало пригод, митей відчаю і приголомшливих запитань, але цей вимушений відпочинок в ізоляції та пітьмі знесилював їх більше, ніж будь-що інше. На них уже чатував синдром відлюдника. Реагувати — авжеж, але як?

На дев'ятий день сидіння взаперті друзям, коли вони засмучено готували собі їсти, свінула серед мороку ідея і так захопила їх, що вони одразу перейнялися нею, пославши під три чорти всі ризики і розважливість: вони вийдуть подихати повітрям, ба навіть краще, підуть аж до головної брами Міста Бога, щоб побачити трохи ближче разючий Абіур, святу і дуже незвичайну Кіїбу, загадкову й привабливу своїми чотирма поверхнями: там нагорі, коло неба Йолаха, магічне око Бігая без упину оглядає світ і душі, які населяють його. Вони побачать ще й гарну та елегантну Велику Мокбу, де три десятиріччя поспіль правив *мокбі* Кхо, дід Коа. Це там його магічний голос, посилений потужними гучномовцями, надихав юрби, кількадесят тисяч людей, зібраних навколо, вводив їх у транс і без церемоній спроваджував гинути за Йолаха. Більша частина військ трьох останніх Священних війн вирушила звідти з вухами, повними героїчних закликів *мокбі* Кхо.

Друзі казали собі, що не можна подолати такий тяжкий шлях, зіткнутися з масою дивних безумств і не ді-

йти до мети, а вона ж ось тут, під рукою, за два чи за три *шабіри*. Отак переконуючи себе, вони пригадали припис у формі катрену, вивчений у габулічній школі, і звучав він так:

*Щира молитва коло підніжжя Кіїби
І віра й присяга у вірності Абі
Викупають, як смерть прийде, великі та малі гріхи
І з легкою душею ти йдеш до Йолаха.*

Коа заодно пригадав, що учні, з якими він учився в Школі Божественного Слова, всі сини шляхетних воядерів та багатющих купців і страшенні любителі пародій, переробили той віршик на веслу пісеньку, яка згодом, зрештою, забезпечила їм тисячу справедливо розподілених ударів шовкового батога:

*Щиро дістань з-під поли свій лінгам
І з вірою ревно дай волю рукам,
Совай обойму – зникнуть великі та малі муки,
І полегшений хвіст готуй для нової науки.*

І друзі реготали, а чого ж іще? Адже в цих жвавих рядках не було ані блюзнірства, ані брехні.

Друзі, наче тіні, ковзнули в пільму. Десь люто гавкотів собака, певне, обіцяв смерть своєму вірному маленькому ворогові, який, безперечно, вмовився на безпечній висоті і вряди-годи відповідав йому коротким невинним нявканням.

Друзі підійшли до хатинки, що чарувала їх плачем і піснею про любов, і зупинилися там, немов уві сні, дослухаючись до муркоту домашнього життя, відчуваючи його добру теплоту, вдихаючи запахи і парфуми лагідного лігва.

Заціпеніння було небезпечним. Друзі схаменулися й пішли далі.

Трохи далі, під накриттям коло безладної споруди, що здавалося, була *мідрою* або соку, залогом для зборів, друзі помітили гурт чоловіків, які розмовляли зі стримуваним запалом, мали в руках хто торбину чи валізу, хто клунок чи ящик і швидко обмінювалися ними, передаючи з рук до рук. Кроків за десять від них, поспиравшись на стіни, де-не-де бовваніли тіні: горлорізи, що стояли на сторожі й відповідали за безпеку всіляких цабе. Нема сумніву, там був чорний ринок, відбувалася зустріч досвідчених професіоналів, комерсантів, скупників краденого, контрабандистів. Серед них і ренегати, вони були всюди, і то всякого покрою, забезпечували головний оборот і завжди били по руках раніше від решти: гетто жило в оточенні, тож незаконна торгівля була його єдиним ресурсом і ремесло там передавали від батька до сина. Але як вони спробували прийти з такої далечі, і ніхто не зловив їх? Властивий їм запах і погляд нічних птахів одразу виказував їх.

Друзі пішли далі, вони нічого не мали на продаж і нічого не купували, та й не хотіли зайвого клопоту.

Несподіванка чекала їх за поворотом, за *шабір* попереду. Грандіозна, приголомшлива картина: ось нарешті унікальне, незрівняне Місто Бога, Кіїба, Велика Мокба і Абіур, усемогутній уряд вірних на землі. Яка розчуленість! Тут був центр світу і всесвіту, точка, звідки все вирушало і куди все прибувало, серце святості і влади, магнетичний полюс, до якого обертались народи та індивіди, щоб хвалити свого Творця і благодати його представників.

У тому місці атмосфера була така надивовижу містична, що палкий атеїст у ній одразу б утратив розум, віра запанувала б над ним, позбавила б його всяких марних претензій і жбурнула б його навколішки, лобом до землі, і отакий, заплаканий і тремтячий, він би визнав віру, яка перетворить його у вірного серед найревніших вірних: «*Немає Бога, крім Йолаха, і Абі його Делегат*». Про людину, щасливого вірного чи нещасного зомбі, в цій формулі не йшлося, вона нічого не важила

в обгороді між Йолахом і Абі, то була приватна справа. Йолах створив Абі, і Абі визнав Йолаха, або навпаки, на цьому все й зупинялося.

Аті й Коа почувалися розчавлені величчю, все було колосальним, незмірним, понад усі людські виміри. Коло підніжжя фортеці простиралася безмежна, яскраво освітлена площа, яку ніхто не міг окинути одним поглядом, площа була вимощена прозорими кахлями, забарвленими в усі відтінки зеленого, й мала понад тисячу квадратних *гектосікк*; назвали її високим ім'ям: площею Верховної Віри. Вхід у Місто був позначений циклопічною аркою, названою Великою Аркою Першого дня, замок тієї арки зникав у хмарах. Не менш разючі були й опори, що мали шістдесят *сікк* завширшки, відстань між ними сягала трьохсот *сікк*, сама арка становила частину фараонівського муру, що оточував Місто Бога — казкову скриньку Кііби, Абіуру і Великої Мокби, — а також казарми престижної абіурської гвардії, а ще далі, захovanі у власному хаосі й пов'язані з містом невидимими тунелями, громадилися оселі урядовців. Тут перебувала вся сутність світу, зосереджена між непохитними бастіонами: вічність, могутність, велич і таємниця. А десь-інде був світ людей, коли-небудь він, може, існуватиме.

Ще одна несподіванка: площа була чорна від люду, обидва приятелі ще ніколи не бачили стільки, навіть у сновиддях. Площа справді була така велелюдна, день і ніч, цілий рік, споконвіку. Люди прибували з шістдесятьох провінцій Абістану цілими стадами, пішки, в потягах, на ваговозах, а на вході їх належним чином контролювали, рахували, розміщали. Юрбу розподіляли на три окремі масиви коридорами, позначеними металевими бар'єрами, по коридорах походжали, наче царики у своїх володіннях, чауші, озброєні батогами і ковами, ручними кулеметами, виробленими ще до Одкровення. До першого масиву належали прочани (кількадесят тисяч), які збиралися коло підніжжя Кііби, перше ніж

піти на далекі прощі; до другого — прохачі, урядовці, комерсанти і прості громадяни (кільканадцять десятків тисяч), обтяжені теками зі справами; вони чекали своєї черги, щоб зайти в Абіур і потрапити до того чи того міністерства або установи; і, нарешті, до третього масиву належали волонтери (кілька тисяч), їх у захваті вітали цікаві та діти, яких стримували на межах площі; одні волонтери просили, щоб їх негайно відправили на фронт, інші хотіли записатися для участі в наступній Священній війні, щоб бути на ній від самого початку й пізнати всі її радощі. І всюди навколо тиснулися, кваплячись і бурмочучи, вкрай винахідливі, щоб дурити чаушів, продавці перекусок та води, спритники, які давали ковдри напрокат, чоловіки-пралі, цілителі, хлопчачки, які продавали місце в черзі або наймалися стерегти його, бо чекання могло тривати тижнями й місяцями. Тут не було ні дня, ні ночі, люд кишів цілісінький рік. Серед лав ходили легенди, — бо ж якось треба збавляти час, — і часто розповідали про одного стариганя, що цілий рік, наковтавшись куряви, простояв у черзі прохачів, а коли дійшов до пропускнуго віконечка, вже не пригадував причини свого приходу. А немає причини — немає вхідного квитка. Чоловік був забудькуватий, але не дурний, і продав своє місце в черзі на аукціоні. Переміг один багатющій купець, що не міг покинути свої справи довше, ніж на день, у нього все горіло під руками. Здобувши багатство, старий забудько купив собі хатину, всьоме взяв законний шлюб із милою дев'ятирічною дівчинкою, яка тільки-но вперше втратила кров, приробив їй семеро чи одинадцяттеро милих діток і жив щасливий аж до кінця. Лежачи на смертному одрі, коли вже ніхто нічого не вимагав від нього, він зненацька пригадав, що колись привело його в чергу прохачів: він хотів дізнатися про наслідки свого прохання про помешкання... або роботу... або термінову допомогу... поданого рік тому... чи, може, десять або тридцять років тому.

Друзі дізналися, що існує ще четвертий масив, утримуваний на один *шабір* далі на схід, у темному та мовчазному місці, багатотисячний масив в'язнів, закутих у кайдани по сотні, вони чекають, щоб їх благословили й послали на фронт. Частина їх була військовополоненими, захопленими у Ворога, вони не захотіли йти в табори смерті, вирішили повернутися до *Габулу* і знову піти на фронт, але цього разу з праведного боку; інші були засудженими на смерть абістанцями: негідниками, бунтівниками, розбійниками, що відмовилися від смерті на стадіоні або в таборах і надумали стати *камікадзе*, їх пошлють на фронт у першій лаві, щоб вони висадили себе в повітря, дійшовши до Ворога. Потрапити до цього масиву було ласкою, яку надавали не всім засудженим на смерть (і ніколи не надавали відступникам), а тільки тим, хто засвідчував щире бажання служити Абістану в ім'я Йолаха і Абі, нехай буде їм спасіння. Аті й Коа розповів про це один старий нероба, він казав, що його рідний син теж уник отак стадіону і зголосився піти волонтером, щоб привітатися з Ворогом. «Він загинув як мученик, а я за це отримав добру пенсію і пріоритет у державних крамницях», — гордо промовив старий і розсміявся.

Аті розчулено подумав про свого друга й дорожнього товариша Наса. Тут він жив у величчї й таємниці, в чорному безумстві й абсолютному рабстві. Що сталося з ним, де він? Аті покладався на Тоза, щоб з'ясувати це і прийти на допомогу Насу.

До друзів підійшов чоловік, якийсь професіонал, що справді скидався на чесного і ефективного спекулянта, бо саме такого вигляду він і прагнув собі надати, тож тут помилилася б навіть рідна мати. Перед тим він приглядався до друзів, і вони помітили його. А тепер озвався до них:

— Якщо хочете добре місце в черзі, я маю для вас чудові пропозиції... Я візьму з вас ціну як із друзів.

— Усе гаразд, брате, ми тільки придивляємось...

— Я можу подбати для вас ще й про документи, зустрічі, дефіцитні харчові продукти і всілякі довідки...

— Стривай... Що ти можеш сказати нам про такого собі Наса? Він працює в Абіурі, в археологічній службі.

Продавець товарів і послуг усміхнувся, наче був ладен розкрити великі таємниці:

— Що, власне, ви хочете дізнатися?

— Усе, що ти можеш розповісти нам про нього.

— А ще?

— Де він живе, наприклад... Ми б хотіли провідати його...

— Дайте мені аванс і приходьте завтра, я все розповім... А за невеликий додаток проведу вас до нього або навіть приведу його сюди.

Наші друзі мерщій припинили грати в гру «хто найхитріший». Була вже пора вертатися до складу, поки не розвидніло, невдовзі всюди знищпорять шпигуни.

Ступивши кроків десять, друзі, попереджені шостим чуттям, яке загострилося під час небезпечної і абсурдної подорожі по Кодсабаду, озирнулися й побачили, як продавець послуг стоїть коло патруля й показує на них пальцем. Тож продавець був ще й шпигуном і зрадником.

Не вагаючись ані секунди, друзі взяли ноги на плечі. Чауші теж не барились, а загорлали й погналися хто куди.

— Розійдімося! — шепнув Аті Коа. — Бери ліворуч, тікай... Зустрінемось у складі... Біжи... мерщій!

Вузкий і темний лабіринт кварталу А-19 сприяв нашим друзям, але перевага переслідувачів полягала в їхній численності, до них одразу приєдналося ще й підкріплення з юрби цікавих.

А втім, уже за першим поворотом ніч поглинула втікачів.

Уряди-годи вони чули постріли, потім... нічого.

Аті мчав якомога швидше, годину, дві. Ноги йому страшенно боліли, а легені колишнього сухотника пала-

ли вогнем. Він забіг у вузьку глуху вулицю й заховався за купу покидьків, яку ревно охороняли кільканадцять надто вже розбишакуватих котів. Вони сичали йому на вуха, виставляли всі ікла та пазурі, але, помітивши, який супротивник жалюгідний, знову лягли на дрімотну варту на вершині своєї комори.

За годину Аті підвівся і, насили дибачучи, крутячись і блукаючи, дійшов до складу тієї миті, коли *мокби* дзвоним почали скликати вірних на першу молитву святого дня. Була четверта година ранку. На іншому краї міста ніч пропустила перший промінь світла. Аті дійшов до свого лігва, загорнувся в ковдру й заснув. Ще встиг сказати собі, що Коа не забариться приєднатись до нього і він зрадіє, побачивши, як приятель, живий і цілий, спить, наче нічого не сталося.

Сонце ще не встигло остаточно вийти з полону ночі, як Тоз уже примчав на склад і безцеремонно розбуркав Аті, витягнувши його з кошмару, в якому той борсався. Аті зіскочив із лежанки так, немов на нього накинулись і душили десять чаушів. Ще й не отямився, як знову поринув у відчай: побачив, що Коа не повернувся, його місце порожнє!

— Прокидайся, хай йому грець, прокидайся! — горлав Тоз.

Тоз не належав до тих, хто втрачає контроль у суперечці, він мав холодну голову. Схопив Аті за комір і щосили струснув його. В його голосі відчувалося досить владності, щоб застерегти цілий гурт бунтівників:

— Сядь і розкажи, що сталося!

— Я... е... ми вийшли подихати повітрям... і дійшли аж до Абіуру...

— І ось результат: квартал у стані облоги, чауші нишпорять усюди, а люди навипередки виказують одне одного... В цьому справді не було ніякої потреби...

— Мені дуже жаль... А Коа... є якісь новини?

— Поки що ніяких... Я поміщу тебе в інше місце, в складі вже небезпечно... Вийти тепер неможливо, ти заховаєшся в комірчині, яку я спорудив унизу за фальшивою стіною, щоб захвати рідкісні предмети... сьогодні ввечері або завтра хтось прийде за тобою й поведе в іншу криївку... Його звать Дер, іди за ним і нічого не запитуй... Гаразд, я йду, мені треба вжити заходів.

— А Коа?

— Я дізнаюся. Якщо чауші арештували або вбили його, я знатиму одразу, якщо ні, доведеться почекати... Або він заховався де-небудь і зрештою покажеться... або він мертвий у якійсь ямі і невдовзі знайдуть його труп.

Аті обхопив голову руками й заривав. Він дорікав собі, він винен в усьому, він збагнув, що справляв поганий вплив на Коа й ніколи навіть не намагався стримати його природний запал. Ба гірше, скористався його наївністю, запалив його своїми промовама сержанта-вербувальника про добро і зло і поборника справедливості в пошуках істини. Як Коа міг опиратися? Він народився бунтівником, йому треба було тільки мати причину.

Аті гарячково крутився по складу. Виявив усі діри та шпарини в обшивці ангару і, почувши найменший шум, бігав від однієї до іншої, намагаючись побачити, що відбувається назовні, готовий захватитися до криївки. Визираючи у віконце, помітив тінь у вікні хатини навпроти, постать огрядної жінки. Аж здригнувся, бо вона дивилась на нього і показала в його бік пальцем комусь позаду себе. Аті відсахнувся. Він зробив усе, щоб заспокоїти себе: то було побіжне враження, оптична ілюзія, казав він собі, та добра матуся — невинність у постаті жінки, вона відпочивала від хатньої праці, і її увагу привернув відблиск на шибці віконця або ж вона показувала щось дитині, щоб розважити її: кумедну хмаринку, ящірку, що бігла по обшивці, голуба, який спокійно перебирав собі пір'їни на ринві ангара.

Аті спустився вниз і замкнувся в комірчині, намагаючись глибоко дихати й заспокоїти серце, що аж заходило, опанувати свій страх. Йому боліла душа, а тіло було живою виразкою. Невдовзі Аті вже й не дихав, поринувши в тяжку летаргію.

Аті провів отак увесь день у стані, проміжному між нервовим сном, глибокою смертю і напівнепритомністю.

Він прокинувся, коли день, закінчуючись, набув сумовитих сутінкових барв, а потріскування ангара стали гучніші й моторошні. Спробував підвестися, але кінцівки не корилися йому, затерпли, а його дух помер, ставши нечутливим від болю.

Минуло багато часу, поки чийсь голос у його черепі невтомно повторював: *«Підведися... підведися... підведися... підве...»* Зрештою той голос пробився крізь пелену глухоти, і Аті розплющив очі, промінь світла осяяв його мозок... Гострий біль пронизав йому тіло, а голос став наполегливим: *«Підводься... Ти живий, хай йому біс... Будь готовий...»*

Зусиллям волі Аті підвівся і став накульгувати від краю до краю ангара, прагнучи розім'яти затерплі кінцівки й провітрити голову.

Проковтнувши одним духом цілий глечик кави, що лишався відучора, Аті довів себе до крайнього збудження мозку. Йому треба було поміркувати, щось не клеїлось. Ба навіть не одне.

Аті перебрав у своїй голові всю послідовність подій. Передусім збагнув, якою мірою він і Коа були недбалі. Звичайно, це стало очевидним уже опісля, площа Верховної Віри перебувала під пильним наглядом із відеокамерами повсюди та легіонами чаушів і шпигунів із десятима очима, інакше й бути не могло, те місце вкрай важливе. З другого боку, Аті й Коа вже звикли жити за межами закону та релігії у світі, зануреному в тиранію і найархаїчнішу побожність, тож у їхньому зовнішньому вигляді й голосі неминуче було щось не зовсім нормальне, і люди це помічали, чули, це бентежило їх, — і саме

через те обидва приятелі були найтяжчими еретиками, які найменше поважали закон. А коли на додачу ще й цікавилися таким чоловіком, як Нас, якого спеціальні закони проголосили одним з перших ворогів Абістану, то неминуче породили підозри, самі стали великими ворогами Абістану. Тож проблема така: продавець послуг звернув на них увагу й повідомив патруль — про всяк випадок, як можна було б сказати — тільки тому, що вони мали екзотичний вигляд, а чи виказав їх тому, що вони цікавилися Насом? У такому разі постає наступне тяжке запитання: як той злидар, що жив коштом дрібної незаконної торгівлі з отими несвітськими овечими отарами, які товклися на підступах до Міста Бога, міг знати про існування Наса? Археолог не гасє по вулицях, Нас — лише один урядовець з-поміж ста п'ятдесятьох тисяч агентів Абіуру. Ще дивніша річ: як той спекулянт міг знати, що Нас причетний до однієї з найпотаємніших Державних справ, тож його через те, можливо, арештували, вбили, депортували? Чи, може, той дрібний торгівець — насправді високий поліцай або якийсь начальник, скажімо, того чи того спеціалізованого управління Апарату, контори, пов'язаної з якимсь кланом Справедливого Братства? Чи давав той паскуда наказ патрульним, показавши пальцем на Аті й Коа, а чи тільки прислужився, щоб отримати якусь ласку від них? А може, він уже давно стежив за ними... Таж так, безперечно... відколи вони покинули склад... ба навіть раніше, коли прийшли до Тоза... або розпитували про Наса на ринку мишачої нори... а перед тим стежили ще й інші, тіні, які під час їхнього походу по Кодсабаду передавали естафету від кварталу до кварталу і аж до нього... Навіть раніше... віддавна... після їхнього візиту в гетто, коли їх виказав який-небудь помічник Гільдії або ренегат, що в даному випадку працював на антиренегатів... Або, коли йдеться про Аті, ще раніше, відколи він вийшов із санаторію й прибув у Кодсабад... коли його незбагненим чином обдарували прихильністю, дали посаду дрібного службовця і квартиру в годящому будинку... Аті добре пригадував, що внизу його випис-

ного листа лікар написав «Тримати під наглядом», двічі підкресливши це речення. Але завжди поставало ще й справжнє питання: чому, ким був Аті в їхніх очах, щоб заслужити такий нагляд?

Ну, а Коа, напевне, перебував під наглядом, відколи покинув лоно родини, його ім'я перетворювало його в ікону, колекційну річ. Він був дитям Системи, а Система дбає про своїх. Янголи-охоронці дбали про нього тим ревніше, що знали про його буремну вдачу і протести проти родини, яка процвітала завдяки славі знаменитого *мокбі* Кхо.

Усе ставало очевидним, якщо розплющити очі, все вкладалося в одну схему.

І раптом постало ще тривожніше запитання: як Тоз дізнався так швидко про те, що сталося на підступах до Міста Бога: адже тієї пори там були тільки учасники подій, тобто Аті й Коа, дрібний спекулянт, що виказав їх, і патруль, що погнався за ними? Хто ж поінформував його? Виказчик чи патруль? І як, навіщо? А якщо метою було арештувати чи вбити їх, чому чекали так довго? І чому тепер?

Усе фактично зводилося до одного запитання: *ким насправді був Тоз?*

Запрацювавши, машина сумніву вже не зупинялася. Небагато минуло й часу, як на Аті з усіх боків полинули тисячі несподіваних запитань. Раптом він відчув, як йому морозом сипонуло поза шкурою, бо ж усвідомив, що зумовлюють ці запитання: він повинен ухвалити важливі постанови, але не знав які і не знав, чи матиме силу та сміливість, щоб утілити їх у життя. Без Коа він пропащий, ось уже кілька місяців, як вони все складали до купи, свій клопіт і знання, міркували і діяли разом, наче нерозлучні близнюки. А самотній він тяжкий ка-ліка, нездатний розуміти і рухатися.

Раптом Аті знову охопив цілком несподіваний сумнів, довівши, що для нього немає нічого святого, немає ані привілеїв, ані винятків, але такого він навіть не міг собі уявити, це було недозволене, Аті хотілося блювати,

кричати, битися головою об мур... Лихий і підступний голосок говорив про... Коа... брата, друга, товариша, спільника! Аті чув його бурмотіння: «Ніщо не заперечує, що цьому блискучому молодика дали завдання здобути твою дружбу, і це в нього вийшло напрочуд добре...» Але, хай йому біс, із якою метою? Я ніщо, я Аті, бідолаха, якому тяжко жити в цьому світі, надто досконалому для нього... Чим я заслужив, що держава або що там іще присвячують стільки часу і засобів, щоб стежити за мною?.. Ну, ти нічого не кажеш?... «Ох, любий Аті, ти страшенно забудькуватий... Але ж ти знаєш, бо довго міркував про це в санаторії, там, на покрівлі світу... Минули незліченні роки, як на землі зник дух судження і бунту, його викоренили, над тванню боліт ширяє тільки гнила душа покори та інтриги... Люди — поснули барани, і мають бути такими, не слід колошкати їх... І ось у цій розпеченій пустелі, яка й становить Абістан, відкрили невеличкий паросток свободи, що на превелику силу проростав у паленій гарячкою голові сухотника, паросток чинив опір холоду, самотності, незглибимому страху вершин і за мить вигадував тисячі нечестивих запитань. Зауваж, саме це й має значення: буйна природа сумніву і додатку до нього, тобто запитань і критичного ставлення; якраз ті запитання, які ти ставив навколо себе, і то у формі натяків або мовчки, чудово чули ті, хто ніколи не ставив запитань і чиї незаймані вуха надчутливі, а ти запитував без упину, твої слова і очі з запитанням у погляді чули й бачили хворі, санітари, прочани, караванники і решта слухачів, потім доповідали про них, а бюро прослухань ретельно записувало їх... не забуваючи про те, що V нищпорили в твоєму мозку день і ніч... Але такий бур'ян не виривають одразу, навпаки, милуються ним, хочуть дізнатись, який він, звідки походить і аж до чого може дорости... Ті, хто вбив свободу, не знають, що таке свобода, насправді вони менш вільні, ніж люди, яким вони затикають рота і спроваджують їх на смерть... Але принаймні вони збагнули, що розуміють свободу тільки тоді, якщо дадуть тобі змогу вільно діяти, що дізнаються про

свободу, тільки дивлячись, як ти сам дізнаєшся про неї... Збагни, друже, що ти кролик у незвичайному лабораторному експерименті: велика тиранія навчається від тебе, малого, незначущого чоловіка, що таке свобода!.. Божевілля!.. Тебе, звичайно, зрештою вб'ють, свобода — це шлях смерті в їхньому світі, вона муляє, непокоїть, є блюзнірством. Але для тих, хто має абсолютну владу, повернутися назад неможливо, вони в'язні Системи і міфів, які самі й вигадали, щоб панувати над світом, ці міфи обернули їх у ревних охоронців догми і запопадливих слуг тоталітарної машини.

Найдивніше в цій ситуації те, що коли-небудь, десь у серці Апарату, хто-небудь, неодмінно який-небудь високий функціонер, прочитавши якийсь рапорт, узятий навмання з маси незначущих рапортів, які ненастанно отримує машина і про всяк випадок архівує їх тоннами, скаже собі: «Стривай, стривай... Тут щось незвичайне!» Вивчивши коментар, складений рукою писаря, який живе в поросі та нудззі, і звелівши провести невеличке екстрене розслідування, він дійде висновку, що приголомшить його, відкриє вільний електрон — річ, про яку годі подумати в космосі Абістану: «Цей чоловік — божевільний нового типу або мутант, він носій духу суперечності, який давно вже зник, треба придивитися до цього пильніше». Оскільки не заборонено прагнути собі добра і ревниво ставитись до своїх знахідок, йому може заманутися назвати ім'ям Аті нову душевну хворобу, щоб їй присвятили кілька рядків у книжках про Історію Абістану. Він міг би придумати щось на кшталт «ересь Аті» або «ухил Сін», бо саме цього найдужче боїться Апарат: ересі та ухилів.

Цей бунтівний мутант, якому загрожує божевілля і який є потенційним носієм нової хвороби — це ти, любий Аті, і я готовий битись об заклад, що твою справу підняли дуже високо в ієрархії Апарату, — чом би й не Справедливого Братства? На тих рівнях не бракує знань, там є їх навіть забагато, але ті знання приспані, там завжди ремигали тільки давнє, згіркле та запилюжене, а от збадьорить і надихне їх щось нове, і про цей

свідчить украй особливе значення, якого одразу надали відкриттю революційного села, здатного знищити основоположні істини Абістану. Сама твоя зустріч із Насом була просто невірогідна... Які шанси мала така незначуща людина, як ти, зустрітися з таким провідним археологом, як він, і почути від нього такі небезпечні звиряння? Ще більше дивує, що та зустріч була випадкова, а це означає, що вона була вписана в глибоку динаміку життя, яке хоче, щоб схоже йшло до схожого, а протилежне — до протилежного; коли-небудь крапля води таки доходить до моря, а порошок — до пороху; іншими словами, то була вибухова зустріч Свободи та Істини. Такого ніколи не ставалося, відколи Абі вдосконалив світ принципом покори і обоження. Те, чого завжди боялося Справедливе Братство, хоч і не могло назвати його, було вже тут, на зародковій стадії, і його несли хворий, схований у найдальшій глушині Абістану, і урядовець, надто тямущий у своїй справі.

Але думати про щось не означає вірити тим думкам. Аті глузував зі своїх розважань, то були ідеї хворого, безпідставні гіпотези, химерні міркування, надто невірогідні, щоб бути бодай можливими. Диктатура не має ніякої потреби вчитися, вона від природи знає все, що повинна знати, і не має ніякої потреби в мотиві, щоб лютувати, вона б'є навмання, саме в цьому й полягає її сила, що максимізує страх, який вона навіває, і пошану, яку приймає. Диктатури завжди тільки опісля повідомляють про свої судові процеси, коли засуджений наперед зізнається в скоєному злочині й засвідчує вдячність своєму катові. В даному випадку довго не шукатимуть: Аті й Коа оголосять *макуфами*, безвірниками, пов'язаними з ганебною сектою Баліса. Той, хто йде на стадіон, — злочинець, бо народ знає, що Бог ніколи не скривдить невинного, Йолах справедливий і могутній.

Година була пізня. Дер, агент Тоза, не прийшов. Аті проковтнув рештки вчорашньої вечері й заліз під ковдру. Він не мав віри вірних. але молився всією душею

Богові жертв, якщо той існує, щоб він урятував його
любого брата Коа.

День минув у нудзі та смутку. Ще один. Аті знову і знову перебирав у голові позавчорашні події, і щоразу знаходив якусь зернинку, щоб молоти. Це нічого не давало, але що діяти, треба чимсь зайняти думки, Аті страшенно бракувало Коа, і лихі передчуття ятрили йому серце.

Дер прийшов під час сьомої молитви. Квартальні *мокби* голосом і звуком рога повідомляли про збір вірних. Навіть думки не було баритись, ця молитва мала сенс, бо позначала кінець дня і початок ночі, то був справжній символ.

Дер аж ніяк не був балакучий. Його попередник Му теж розмовляв не більше. Тільки-но зайшовши, Дер заходився збирати все, що могло створити враження, ніби хтось жив у складі. Він замітав сліди, немов після злочину. Зібрав повний мішок доказів, міцно зав'язав його, закинув на плечі, а потім, востаннє озирнувши склад, із байдужісіньким виглядом сказав Аті йти за ним, тримаючись на відстані п'ятнадцятьох-двадцятьох *сікк* позаду.

Вони йшли швидко і довго, уникаючи майданчиків перед *мокбами*, де завжди товклися нероби, страх які охочі закликати перехожих узяти участь у їхніх милых балачках. Дер по дорозі викинув мішок на одну з куп покидьків, які захаращували місто в найнесподіваніших місцях. Дійшовши до проїжджої вулиці, Дер і Аті заховалися під брамою й мовчки чекали. Ліворуч нявчали коти, праворуч гавкали собаки. Вгорі тьмяно світив місяць, очі бачили, нічого не помічаючи. З будинків, заповонивши вулиці, поширювався запах *гіру* і гарячих млинців. Щасливі люди.

Десь за годину ніч на обрії пронизали дві фари. Під'їхавши ближче, автомобіль заблимав фарами, Дер

відповів йому широким помахом рук, ставши посередині шосе. Автомобіль зупинився просто перед ним. Мовчазний, просторий, величний, то був офіційний автомобіль зеленого кольору зі значками на крилах спереду, які зображували герб котрогось Почесного. Та ще й владний: хто б наважився перекрити шлях такій машині? Водій відчинив дверцята і сказав Аті сісти. Яка честь, яка незбагненна честь! Місія Дера скінчилася, він розвернувся й пішов у ніч, не мовивши й слова. Автомобіль стиха зашурхотів шинами і набрав швидкість. Аті вперше в житті сидів у легковому, і цей був із найкращого гаража. Аті гордо всміхнувся, у своєму незглибимому нещасті він досяг більш ніж досконалого щастя великих привілеїв, зокрема привілею їздити в автомобілі, але дуже скоро закликав себе до спокою і смирення. Такими дивами володіли тільки урядовці найвищого рівня ієрархії і незмірно багаті комерсанти, чії зв'язки з колективним урядом були добре відомі. Ніхто ніколи не знав, звідки з'являються ці машини, мов мрії, хто їх виробляв, хто продавав, — то була непорушна таємниця. За браком знань подекували, мовляв, вони з іншого світу, існує таємний шлях, знову говорили про невидимі кордони. Двигун хурчав так тихенько, сидіння були такі зручні, в кабіні так приємно пахло і машина так добре амортизувала дорожні ритвини, що Аті невдовзі задрімав. Він якомога опирався, але недовго і занурився у щасливий сон, незважаючи на тривогу, яка міцно тримала його. Куди його везуть, який кінець чекає його зрештою? Тоз не менш потаємний, ніж дивний.

Коли Аті прокинувся, трохи здивований тим, що летить у стані невагомості, автомобіль, мов стріла Амура, і далі лагідно й солодко розтинав повітря. Якщо прикинути, він, мабуть, проїхав уже сотню *шабірів*.

Удалині Аті побачив вогні, справжній гейзер, що сягав до хмар і запалював їх, відверте марнотратство, нечуване для Кодсабада. Електроенергію дозували, і вона була така дорога, що тільки високі урядовці та багаті

купці мали доступ до неї: урядовці не платили за неї, а купці змушували платити своїх клієнтів. Повітря було вологе й мало липкий запах, суміш солі і ще чогось свіжого. З глибини ночі долинав могутній хлюпіт води, що билася об мури чи скелі. Чи це таки море, чи існує воно насправді, чи доходить аж сюди, чи правда, що можна підійти до нього, а воно не забере тебе й не поглине? Дорога далеко не вела. Автомобіль пірнув у велетенський портик, який стерегло ціле військо, й заїхав у широкий парк із величними деревами, романтичними галями, масивами чарівних квітів, замріяними альтанками, моріжками і ставками, скільки око сягає. Дивовижні освітлювальні стовпи вздовж дороги, височіючи на однаковій відстані один від одного, м'яко осявали навколишні тіні. Колеса шурхотіли по жорстві (вдень Аті побачив, що вона рожева). Дім, освітлений яскравими і вправно розміщеними прожекторами, був гігантський і тягнувся, здається, від краю до краю обр'ю. Він, власне, складався з центральної споруди — королівського палацу, що випромінював симетрію та гармонію — і розкиданих у різних місцях, проте на шанобливій відстані, численних допоміжних будівель, малих і великих, високих і низьких, круглих і квадратних. Серед них — чудова *мокба*, прикрашена зеленим мармуром і різьбленою гіпсовою штукатуркою під мармур. Усюди — в парку, на терасах, покрівлях і вгорі на вишках — стояла важко озброєна охорона: цивільні, вбрані в *бурні* клерків, прикриті кольчугами, і військові в металевих обладунках. Поводирі водили страхітливих собацюр невідомої породи, наполовину догів, наполовину левів. Удалині на пагорбі за колючим дротом височіла щогла заввишки десь тридцять *сікк*, на ній висіли разючі металеві конструкції, якісь своєрідні барабани й параболі, повернуті в усі боки, і величезна металева структура, що крутилася навколо власної осі.

А далі видніло те, що Аті, як і десять абістанців із десятиох, завжди мріяв побачити зблизька: летючі машини. Перед величезним ангаром стояли гарненько вирівняні літаки (один великий, середні й малі), а також чи-

мало гелікоптерів різної форми та розмірів. Аті бачив їх тільки дуже далеко в небі, цятки, які пролітали з гулом, і, як і багато людей, зрештою вже не знав, що думати. Що то: машини, птахи, магія, голограми? Друзі чи вороги? Чи завжди справжнє те, що бачиш, і як розуміти ті невідомі звуки? Був ще й другий, скромніший ангар і дивовижний, ретельно розставлений автомобільний парк: легковики, седани, ваговози, спеціальні машини. Звідки беруть ці машини, з якого світу, по якому підпільному каналу?

Аті бракувало очей, щоб роздивитися геть усе. Територія була незмірна, а машина їхала швидко, водій безперечно знав, куди їхати. Машина зупинилася далеко від центру, в зоні, де стояло кількадесят будиночків, одні гарніші за інші, серед гарненько підстрижених дерев. Водій попросив Аті вийти і йти за ним до білого будиночка під номером 15. У будинку був вестибюль, що виходив у велику центральну залу, кухня, ванна і три кімнати, до яких можна було пройти по непомітному коридору, все було розкішно устатковане і обставлене такими меблями, картинами і дармовисами, які з величезною любов'ю і ностальгією колекціонував Тоз. Ані не уявляв собі ані того, що такі помешкання можуть існувати, ані того, що там можна жити й почуватися добре. Такого й близько не було в Кодсабаді, люди в такому домі почувалися б скуто, були б, може, навіть нещасні, бо любили відчувати землю під ногами і не мати ніяких перешкод перед очима, а надто любили жити разом в одній кімнаті й поділяти хліб та *gip*, ощадити тепло, молитися й базікати одним голосом.

Водій повідомив, що Аті житиме в цьому будиночку аж до нового наказу. В кухні стояли, виструнчившись, двоє чоловіків, одягнені в білі *бурні* прямого покрою. Їх можна було легко розрізнити: один був чорний, дебелий, із плескатим носом і звався Анк, другий — малий, блідий, із вузькими очима, і звали його Кро. Водій — білий, елегантний, розумний і Гек на ім'я — недбало представив їх як слуг. У кожному будиночку, пояснив він, є двоє чи троє слуг, які перебувають у розпоря-

дженні гостей Його Ясновельможності. Анк і Кро підтвердили, привітавши Аті головою.

— Його Ясновельможність — це хто? — несміливо запитав він.

— Його Ясновельможність, — самовдоволено відповів водій, — це Його найсвітліша Ясновельможність Почесний Брі!

Щось поївши, Аті ліг у ліжко і провів решту ночі, перебираючи думки і борючись зі страхом. Він почувся в пастці й передбачав найгірше. Втома здолала Аті тоді, коли сонце почало підніматися над обрієм. І майже одразу він прокинувся, пробуджений різком *мокби*, закликком на першу молитву. Аті ще намагався остаточно прийти до тями, як Анк повідомив, що під дверима його вже чекає молодий клерк, щоб провести до *мокби*. Тож вони й пішли. В *мокбі* було повно люду. Кожному своє місце: достойники в перших лавах, за ними високі урядовці і так далі аж до останнього секретаря; слуги і чорнороби молилися на своїх робочих місцях, а сторожа в казармах. Усі переймалися тим, щоб не пропустити молитви, бо нагляд не припинявся ніколи, а покарання було одне для всіх: сто ударів палицею по попереку і більше в разі рецидиву. Аті помістили в крилі запрошених. Досвітня молитва була важлива, люди бігли, щоб не запізнитись, ця молитва позначала кінець ночі й початок дня, була справжнім символом.

Згодом Аті дізнався, що Його найсвітліша Ясновельможність має власну *мокбу* у своєму палаці, поряд із тронною залою. Тамтешній *мокбі* був камергером Його Ясновельможності, а його помічники виконували функції сторожа, оповісника, репетитора, закликача, кантора і псаломщика. Святого Четверга Його Ясновельможність, коли не були втомлені, ходили до табірної *мокби* й самі провадили молитву. То була велика честь для населення його феоду. Приходили геть усі. А коли наставала черга Його Ясновельможності керувати великим Четверговим Молінням у Великій Мокбі Кодсабада, яку

в розмовах називали Мокбою Кхо, вони їхали туди з великим кортежем, удавшись до надзвичайних заходів безпеки, і полишали свою територію в стані крайньої безнадії. Зате його повернення пополудні ставало ще більшим святом. А коли Його Ясновельможність були відсутні кілька днів, зокрема щоб сидіти в Кіїбі, де на кількох поверхах містилися його офіційний кабінет, двір і численні служби, табір впадав у сплячку і оплакував день і ніч відсутність господаря.

Після молитви клерк повів Аті до величезної будівлі поряд із королівським палацом. «Це осідок уряду фео-ду, яким керує Віз, Його Світлість Великий Камергер Його Ясновельможності... Тебе чекає Рам, керівник його кабінету і радник, до якого дуже дослухаються». Слово «дослухаються» молодий клерк — його звали Біо — вимовив із притиском, який видавався неадекватним, але, можливо, він мав на увазі, що до Рама його начальник не просто дослухається, Рамові досить розтулити рота, щоб його вже слухали. Аті й клерк зайшли крізь службові двері, проминули довгий підземний коридор і опинилися серед лабіринту сходів, коридорів і кабінетів, де напрочуд схожі між собою клерки побожно опікувалися справами, а в кінці лабіринту починався широкий, пишно оздоблений і дуже тихий коридор, що вів до кабінету Камергера. Аті, чие чуття спостережливості загострилось завдяки досвіду небезпеки, помітив, що всі написи в цьому приміщенні написано невідомою мовою, вишукано вирізьбленим, повним прикрас і витончених орнаментів письмом, що дуже відрізнялося від *абімови*, яка внаслідок свого штучного походження була мовою військовою, задуманою, щоб накидати суворість, точність, послух і любов до смерті. Справді, скільки всяких див є на вершинах Абістану! Яке ж тоді має бути все в Його найсвітлішої і найвищої Ясновельможності, у Великого Командора? Аті навіть думати не смів про Делегата Абі, бо ж у нього геть усе — незрівнянні таємниці й дива.

Аті завели в кімнату з простим умеблюванням: фотель, стілець, низенький стіл. Біо виконав своє завдання і, ледь усміхнувшись, вийшов.

Тож можна розслабитись. Аті сів у фотель і випростав ноги. Чекання було довгим. Він уже звик до таких тортур, останнім часом йому не шкодували їх. У санаторії він досяг Гімалаїв терпіння. Аті навчився чекати, він поринав у думки й намагався розшифрувати їх, результатом був біль у голові і страх у грудях.

Тортири скінчилися, до кімнати зайшов невисокий витончений чоловік із приємним виразом обличчя й непевного віку, певне, років тридцять із гаком. Аті миттю підвівся. Чоловік став перед ним, опустивши руки на стегна, трохи задерикувато довго дивився йому у вічі, потім раптом усміхнувся і мовив:

— Отже, це ти, Аті! — І додав, полпескавши себе по грудях: — А я Рам!

У глибині очей він мав щось інше, приховане добрими манерами: холод, може, жорстокість або просто порожнечу, яка надає поглядові тривожного полиску.

— Гаразд, сідай і слухай мене, не уриваючи! — наказав він і присунув стілець до фотеля; сів на стілець, розставив ноги і, впершись ліктями в коліна, нахилився до Аті, немов хотів звіритись у чомусь важливому.

— Для початку я скажу тобі без церемоній, що твої друзі Нас і Коа загинули, сумно, але це так. Саме тому, щоб їхня смерть була не марною, я й прийшов просити тебе допомогти нам у наших діях... Я поясню згодом, спершу я повинен розповісти тобі багато речей і дати тобі час на роздуми. Нас наклав на себе руки, це офіційний висновок, відкриття Маба, здається, врай приголомшило його. Ми приховали його смерть, щоб не тривожити його колег, Абіур для виконання своєї важкої місії має потребу в спокої. Це була помилка, люди уявляли собі найгірше. Ми до ладу не знаємо, чому він наклав на себе руки. Він лишив листа дружині, але без точних формулювань, лише сказав, що йому не дає спокою сумнів у своїй вірі і що він не може жити в непевності та нещирості. Нас був дуже чесний чоловік,

тож і відреагував отак. Одного дня він зник, лишивши свою родину, сусідів і колег у тривозі. Почали шукати, але марно. Його дружина Шрі і сестра Ето були дуже відважні, воювали, щоб з'ясувати, але ця драма дуже швидко стала Державною справою найвищого рівня, справою Справедливого Братства, тут домішалась таємниця. Ми ніколи не дізнаємось, що відбулось у голові Наса, одного дня він невідомо чому раптом повернувся в «своє» село: щось перевірити, завершити пошуки, знищити якісь докази, — принаймні саме там, в одній хаті, його тіло знайшли робітники, які прийшли опряджати місце до приходу перших прочан... Нас повісився... на ньому знайшли лист, адресований дружині.

У зіпертій на численні докази доповіді, яку Нас, повернувшись після досліджень села, підготував для свого міністра, він висунув гіпотезу, що Маб не був абістанським селом, а належав до якоїсь попередньої цивілізації, набагато вищої за нашу й керованої абсолютно протилежними принципами, ніж ті, які заснували *Габул*, Святу Покору. Ба гірше, Нас знайшов свідчення, які спонукали думати, що *Габул*, наш *Габул* існував ще за тих часів, тобто до народження Абі, нашого Абі, Делегата, чого не може бути, і *Габул* ще тоді всі викривали як тяжко вироджену форму однієї блискучої релігії, яку, проте, Історія та злигодні вивели на лихий шлях, і він розкрив та посилив усе, що в тій релігії могло бути потенційно небезпечним. Здається, та цивілізація мала з боку *Габулу* таке погане ставлення до себе, що й загинула через те. На планеті запанували нелад і насильство, але тріумф *Габулу* однаково не утвердив миру на землі. Якщо бодай одне слово з цієї доповіді правда, тоді це смерть Абістану, кінець світу, це означало б, що ми спадкоємці й наступники світу безумства і невігластва. Нас засвідчив своєю доповіддю, що його розум тяжко заплутався, він перевернув усе догори ногами, бо ж сумнівне не Одкровення Абі, а колишня віра, яку прийшла спростувати наука Абі... Справа набула найбільшої ваги, Великий Командор, звичайно, роздав копії доповіді всім Почесним, щоб почути їхню думку...

Це спровокувало в Кіїбі справжню бурю. Хотіли стерти з лиця землі те кляте село, закрити Міністерство Архівів, Святих Книг і Священних спогадів, розпорошити його персонал, арештувати всіх, хто міг знати про цю знахідку... і ти був на чолі списку, бо найдовше спілкувався з Насом, коли він повертався після своїх досліджень із головою, повною дивних ідей, і, безперечно, бажанням звіритися кому-небудь. Вогонь загасило особисте втручання Абі, він пригадав, що жив у тому селі й саме там йому явилось одкровення про *Габул* і *абімову*. Полеміці поклали край, але не конфлікту інтересів.

Згідно з приписами нашої святої релігії останки Наса спалили, а його прах розвіяли над морем... Оскільки Нас сумнівався в нашій релігії й наклав на себе руки, його не можна було ховати в землі Абістану, освяченій *Габулом* і кров'ю мільйонів мучеників. Пересвідчившись, що дружина Шрі і сестра Ето не заражені сумнівами свого чоловіка і брата, ми видали їх заміж за добрих і чесних вірних: урядовця з Абіуру і комерсанта. Я кажу «ми», бо вирішував Великий Командор від ім'я Справедливого Братства. Сьогодні, коли вже минуло горе, вони живуть здоровим і щасливим життям. Побачимо, що тут можна зробити, ти міг би провідати їх, якщо хочеш, якщо вони самі та їхні чоловіки будуть згодні, а вони безперечно погодяться, бо ти був другом Наса... Ето живе в урядовому містечку Міста Бога, а Шрі — в Н-46, спокійному кварталі, суміжному з А-19.

Рам зробив паузу, щоб дати Аті час оговтатись, а потім завдати ще одного удару

— Усе гаразд? — запитав він, поплескавши Аті по плечу.

— Гм...

— Тож я розповідатиму далі... Щодо Коа, то, сумно казати, він помер найогиднішою смертю... Тікаючи, він упав у яму і наткнувся на кілок, який роздер йому бік... Він стік кров'ю у своєрідному барлогу, де заховався. Діти знайшли його труп за два дні. Собаки, цей бич Кодсабада, вже пожирали його. На знак визнання заслуг Великого *Мокбі Кхо*, любого приятеля Його Ясно-

вельможності, ми поховали його тут, у феоді. Ти зможеш провідати його могилу.

Тоз розповів нам про вашу присутність в А-19, тільки-но ви навідались до нього. Це видатний член нашого клану. Він трохи оригінальний, воліє жити в бруді А-19, а не тут, серед своєї рівні і друзів. Розслідування триває, але, здається, ми не єдині, хто цікавиться долею Наса і вашою, Коа і твоєю. Багато Почесних бояться за своє становище або хотіли б мати якусь вигоду від цієї справи. Почесний Діа, що йому надали спадкову концесію на прощу до Маба, не міг припустити жодного сумніву в святості якого-небудь місця прощі, а ще менше — того, де народилося Одкровення. Він одержує від цієї прощі колосальні прибутки, такі величезні, що це загрожує рівновазі в лоні Справедливого Братства, його зарозумілість не має меж. Він спромігся отримати від Командора Дюка і самого Абі наказ вилучити з обігу всі копії доповіді Наса і спалити їх. На його вимогу була організована Абі-Джирга в білому закритому одязі. Ти не знаєш, що це, це врочиста зустріч усіх Почесних, зокрема й Великого Командора, в самого Абі, під час зустрічі кожен на святому *Габулі* присягає перед ним у своїй абсолютній покорі, в даному випадку, що він цілковито, повною мірою й точно виконав наказ знищити доповідь і стерти всі її сліди, а це, як ти здогадуєшся, мало прикрі наслідки для тих, хто міг брати її до рук. Як на мене, це втрата і помилка, замовчувати, ховати, знищувати — ніколи не було виходом. Думаю, Нас зрозумів, що нагорі щось відбувається і він дуже ризикує, до його розгубленості додався страх. Можливо, Діа натиснув на свого міністра, що теж помер за обставин, скажімо, дивних, і на Наса, щоб той змінив свої висновки.

Оце що стосується Діа, але він змовлявся не сам. Дехто з наших великих Почесних, зокрема страхітливий і дуже честолюбний Гок, начальник Департаменту Протоколу, Церемоній і Вшанувань, були б задоволені, побачивши, як Його Ясновельможності Брі, Почесному, що відповідає за Милості та Канонізації, а ще й очолює

список порядку наступності після Великого Командора, чие кволе здоров'я підупадає день у день, зашкодила ця пригода, що сталася в його феоді, та ще й у кварталі А-19, де стоїть Місто Бога, тож унаслідок цього він виконує там обов'язки губернатора і префекта поліції. Наше розслідування, яке провадили наші найкращі нишпорки і шпигуни, доводить, що існувала змова, чоловік, який виказав вас отим начебто чаушам, працює на організацію, пов'язану з тим псом Діа, а також із Гоком і його сином Кілем. Скориставшись однією з наших найпотаємніших організацій, ми викрали його, щоб навіть у крайньому випадку ніяка тінь не впала на Його Ясновельможність. Після вправного допиту він в усьому признався. Ми зміцнили свої мережі і збільшили кількість запобіжників, які попередили б нас про все, що задумують проти нашого клану. Ми тримаємо того типа під рукою в таємному місці, переконуємо працювати на нас і повільно й терпляче готуємо відповідь, яку Почесний Діа і його друзі довго пам'ятатимуть.

А втім, це все внутрішні проблеми Справедливого Братства, яких тобі не треба знати.

Ти останній, хто вижив, твої друзі мертві, я розумію твій біль і страшенну самотність, у якій ти опинився. Треба допомогти нам знищити наших ворогів, як ми допомогли тобі втекти від них, і підготувати осяйне майбутнє, яке матиме — і що швидше, то краще — Абістан, коли з допомогою Йолаха і Абі, нехай буде їм спасіння, Його Ясновельможність стануть Великим Командором Справедливого Братства. З Його Ясновельможністю святий *Габул* справді буде єдиним справжнім світлом світу, і ми нікому не дозволимо зазіхати на нього нісенітницями і мріями. Тож нехай буде так.

— Як я можу допомогти вам?... Я ніщо... бідний утікач на ласці першого вбивці... Якщо ви проженете мене, я не знатиму, куди йти... Я навіть дому не маю.

Рам набув виразу водночас загадкового, зверхнього і дружнього:

— Ми тобі скажемо про це слушного часу і в слушному місці. Сходи на могилу свого друга Коа, поїдь про-

відай Шрі та Ето і вислови їм свої співчуття (зустріч ми організуємо), погуляй по парку і помилуйся морем, до нього п'ять *шабірів*, два, якщо йти через парк. Відпочинь і заспокой свій дух, тут ти в безпеці, в радіусі трьохсот *шабірів* ти в нашому феоді, сюди пташка не залетить без мого дозволу. Біо, молодий клерк, що привів тебе, проведе тебе всюди, де дозволено... запитуй у нього, якщо чогось хочеш, він зробить. Бувай!

Дійшовши до дверей, Рам обернувся:

— Сказане в цій кімнаті не звучало ніколи... І ти, і я не проживемо й дня, якщо бодай одне слово нашої розмови вийде навіть у коридор. Не забувай про це. Нехай береже тебе Йолах!

Книга 4

У якій Аті дізнається, що одна змова може ховати в собі другу, а правда, як і брехня, існує тільки тоді, якщо ми віримо в неї. Крім того, з'ясовує, що знання одних людей не надолужує невігластва інших і що людство завжди рівняється на свого найбільшого невігласа. В царстві Габулу Велику Працю закінчено: невігластво опанувало світ і прийшло на стадіон, де воно знає все, може все і хоче всього.

Край столу на кухні під уважним поглядом Анка й Кро Аті склав собі програму, що складалася аж із шістьох пунктів: 1) піти на могилу Коа; 2) зайти в літак або гелікоптер; 3) відвідати палац Його Ясновельможності; 4) побачити море й занурити в нього бодай палець; 5) зустрітися зі Шрі та Ето і сказати їм, як він любив Наса й захоплювався ним; 6) серйозно поговорити з Тозом і запитати його мимохідь, чому він розсміявся, коли, дякуючи за його послуги і гостинність, Коа дав йому листа з привітаннями, якого Абі написав його діду, мокбі Кхо з Великої Мокби Кодсабада.

Другого дня Біо повернувся з програмою, яку переглянув і скоротив Рам. Він пояснив, що аеропорт і палац — надзвичайно важливі об'єкти, до них не підходять, не слід навіть мріяти про це, там, тільки-но помітивши, стріляють, якщо бодай палець устроиш крізь ґрати огорожі. Про решту можна не турбуватись. Проте організація зустрічі зі Шрі та Ето потребує певного часу, проблема складна: якщо попросити в чоловіків до-

зволу провідати їхніх дружин, вони розгніваються на них і розпитуватимуть, хоча ті ніколи не виходять із помешкання свого пана й господаря; жінки опиняться в небезпеці, бо будуть змушені відповідати і пояснювати, як і чому якийсь незнайомец, що видає себе за приятеля покійного чоловіка і брата, захотів побачити їх і висловити свої співчуття, тоді як жалоба давно минула, а вдова і сестра поєднані законними шлюбами. Але не слід переживати, Рам має найневинніший план. Нема клопоту і з тим потаємним Тозом, щочетверга він приїздить у табір обідати з родиною, його старший брат — не хто інший, як Брі, Його найсвітліша Ясновельможність, його брат-близнюк — не хто інший, як Віз, Великий Камергер, а його небіж — не хто інший, як Рам, син Дро, брата, що загинув загадково, і то давно, під час одного з найтяжчих епізодів війни між кланами. Полеглих в усьому Абістані нараховують мільйонами, але про них ніхто ніколи не зберігав спогадів, а Історія нічого не записала. Одного дня настав мир, а мир має неминучу властивість стирати спогади і ставити лічильники на нуль.

Аті з проводирем пішли на цвинтар, що теж був важливим об'єктом, бо ж там містилися, добре розмежовані й під надійною охороною, ділянка мучеників, ділянка урядовців і, на завітчаному пагорбі, ділянка панівної родини, куди Його Ясновельможність ходили сумувати раз на місяць. До народної частини доступ був вільний. Цвинтар був напрочуд доглянутий, і це добре свідчило про цінності, яких дотримувались у феоді, але, якщо казати правду, в таборі все видавалось досконалим, то справді був образ раю, який плакав у душі Аті. Бракувало лише двох чи трьох речей зі сфери дозвілля, фривольності та інших розваг, заборонених у цьому житті святим *Габулом*, хоча він належно пояснював і обіцяв їх в іншому житті.

Могила Коа була на ділянці, яка містилася трохи поодаль, там ховали небіжчиків, не належних до клану. Відповідно до поховальної традиції в цьому райо-

ні Абістану могила була дуже скромна: горбик землі з пласким каменем зверху, де стояло ім'я небіжчика, в даному випадку «КОА».

Аті розчулився... і сповнився сумнівів, запитував себе, хто насправді лежить у цій могилі, ім'я — ще не ідентичність, а могила — не доказ. Розповідь Рама мала стільки акцентів правди і простоти, що Аті не міг знайти відповіді. Де в цьому всьому реальність? Те, що доповідь Наса спровокувала брижі в лоні Справедливого Братства, — річ зрозуміла, з гіпотезою про блискучу цивілізацію, яка перевершувала вічну досконалість Абістану, не так легко змиритися, вірним кортить думати, що вони найкращі. Крім того, гаразд, нехай існують інтереси, ворожість, амбіції, пороки — одне слово, все, що обертає людину в істоту примітивну й негідну, але блискучий Рам усе-таки дуже багато знає і має завелику владу, щоб бути янголом-спасителем, яким він прагне видаватися. Фактично він має всі риси досконалого змовника, який уміє нагромаджувати інтриги і вправно розплутувати їх, щоб, не вийшовши зі свого кабінету, завдати одним каменем кілька ударів. Його прагнення в даному випадку, якщо Аті зрозумів як слід, просто титанічні, він сподівається водночас повалити Діа, зменшити вплив Гока, знищити його сина Кіля, придавити старого патріарха Дюка отруйним клопотом, щоб доконати його і прискорити наступність на користь свого дядька Брі, а наступного дня утвердитись уже й собі і, не марнуючи час на відпочинок, викоренити все, що становить загрозу, навіть далеку й периферійну, досконалому порядку *Габулу*. Якщо існують виняткові честолюбці, які мають до того ж у руці всі чотири тузи в безкінечній грі інтриг та смерті: знання, владу, розум і безумство, то Рам, безперечно, найкращий поміж них.

Аті здригнувся, щоб прогнати з голови думки, навіяні обставинами, потім став навколішки, потер руки об землю, щоб вони вкрилися порохом, і схрестив їх над смиренно похиленою головою, як роблять під час великого Моління в святий Четвер, і забурмотів:

— О небіжчику, хоч хто тут лежить у цій могилі, я вітаю тебе і бажаю тобі всього, що Той світ може запропонувати найкращого людям доброї волі. Якщо ти не Коа, як я думаю, пробач мені, що набридаю тобі своїми словами... але я повинен сповідатися й полегшити свій біль, тож дозволь мені, нещасному, повернутися до тебе так, наче ти Коа... А якщо, як ми віримо, небіжчики на Тому світі об'єднані, я б хотів, щоб ти був такий ласкавий передати йому моє послання.

Любий Коа, мені бракує тебе, я тяжко сумую. Я ставлю собі багато запитань щодо тебе, мені важко повірити, що ти помер унаслідок падіння в яму, як стверджує балакучий Рам, це не схоже на тебе, ти мав не менш проворне тіло, ніж розум... і тобі ніколи не бракувало сміливості, навіть тяжко поранений, ти б знайшов у собі силу дійти до складу, і я б зробив там усе, щоб урятувати тебе... А було б ще простіше, якби ти постукав до першого-ліпшого дому й попросив допомоги... Люди не відмовили б тобі, ще не все вмерло в них під небом Абістану... Поки люди народжують дітей, живуть у своїх оселях і розпалюють вогонь, щоб зігрітися, це означає, що в них ще є життя, а отже, й інстинкт берегти його... Любий Коа, я тяжко дорікаю собі, це мені спало на думку під час утечі розбігтися, бо я думав, що отак ми вдвічі збільшимо наші шанси врятуватися, а насправді я поділив їх навпіл і лишив тобі гіршу частину, це я мав побігти ліворуч і пустити тебе праворуч... Із того боку не було ніяких перешкод, крім кількох псів, які обнюхали мені литки... Дійшовши до складу й не побачивши тебе, я мав би одразу піти на пошуки... А що зробив я... лихо мені, загорнувся в ковдру і спав!.. Мені соромно, Коа, мені соромно, я боягуз... Я покинув тебе, мій брате, і саме через це ти помер у тій собачій норі або ж тебе вбили професійні вбивці... Я не намагаюся зменшити свою провину, але, не знаю чому, зберігаю в глибинах душі надію, що ти є десь живий, можливо, у в'язниці, але це надія, позбавлена ілюзій, бо тепер я вже знаю трохи, хто такі ті Почесні, що керують нашим бідолашним світом... Я

дизнався, що Нас, із яким я так хотів познайомити тебе, теж загинув... Він наклав на себе руки в тому загадковому селі, яке не мало нічого спільного з нашою священною землею Абістану... Я не вірив у самогубство ані секунди, Нас був ученим, холодною головою, яка прагнула вивчати і знати, а не віддаватися мріям та ілюзіям... Його вбили ті, кого стривожило його відкриття... І він знав, що все так і станеться, він казав мені про це якось коло багаття. Щодо мене, то я наче зболена душа, мертва й заблукана... Нещастя бодай для чогось добре... тут, де я тепер, на ласці клану Почесного Брі, я маю невеличку можливість дізнатися трохи про твою смерть і смерть Наса... Вони хочуть використати мене для невідомо якого плану, але неминуче будуть змушені втаємничити мене... Вони зроблять це без вагань, бо знають, який кінець спіткає мене... Але що важить моя доля, цей світ тяжко засмучує мене, я не маю ніякої любові до нього і не хочу мати її ні за яку ціну... Любий Коа, невдовзі я приєднаюся до тебе і на Тому світі ми тоді, сподіваюсь, цілком безкарно знову скуштуємо пригод і поновимо наш неможливий пошук істини. Обіймаю тебе і до скорого побачення.

Згідно зі звичаєм Аті простерся чотири рази, потім обтрусився, щоб символічно повернути прах до праху, й підійшов до Біо, що чекав на відстані, зіпершись на дерево, й безтурботно жував стеблинку маргаритки...

— Дякую, любий Біо, що чекав мене так терпляче... А тепер ходімо, повернімося до світу живих, бо ж ми впевнені, що вони живі, я сказав своєму другові Коа те, що мав сказати йому, тепер він обміркує мої слова. Оскільки наш начальник Рам згоден з моїм наміром, ти поведеш мене до моря... Я завжди думав, що воно існує, проте не міг уявити його собі... Це важко, повір мені, коли навколо себе ти ніколи не бачив нічого, крім піску, пороху і хирних джерел. Я запитую себе, як ви досягаєте такого у вашому просторому феоді, прісна вода тече у вас день і ніч, і ви марнуєте її, наче вона падає з неба і нічого не коштує.

— Дуже легко, — відповів Біо з широкою лукавою усмішкою, — ми розвернули річку, тепер вона тече тільки для нас, і ми маємо велетенські цистерни, де запасемо воду, бензин і багато всякої всячини. Тут життя ніколи не зупиниться, бо йому нічого не бракує.

— Оце й заспокоює мене, любий Біо! Тоді ходімо одразу до моря і поквапмося, бо ніколи не знаєш, воно може й не дочекатися нас!

Аті й Біо пішли через табір, цей шлях був коротший. У швидкій прогулянці в два *шабіри* по завітчаній луці та в затінку дерев абсолютно не було нічого страшного.

Море починалося на обрії, здавалося, ніби саме на небі його джерело і звідти воно спускається на землю. Це було перше, що відзначив Аті, а що ближче він підступав до моря, то більшою мірою невиразна й тремка ефірна лінія обрію матеріалізувалася, ширшала і стала колосальною масою водою, що вібрувала й заповнила увесь простір, потім вийшла за його межі й накопилася на Аті, мов приплив, зупинившись *in extremis*, останньої миті, коло його ніг; він почувався оточеним. Неможливо уникнути зачарування і страху, море було сумою всіх примусів, знадобилося кілька секунд, щоб пересвідчитись у цьому, і тоді з'явилося дуже гостре відчуття, що море здатне миттю перекинути геть усе, змішати найкраще з найгіршим, найгарніше з найбридкішим, життя зі смертю.

Цього дня, на честь першого візиту Аті, море було лагідним, як і небо, що накривало його, і вітерець, що грався хвильками. Добрий знак.

Аті сміливо підступив до моря, аж до краю, де воно зникало в піску. Ще один крок — і відбувся дивовижний контакт. Під вагою його тіла вода і пісок пройшли між пальців ніг, створивши враження більш ніж чуттєвих пестоців.

Але що це, все ворухилось, усе хиталося, Аті відчував, як земля тікає з-під його ніг, у голові запаморочилось, у шлунку озвалася нудота, а водночас усе його єство опанувало дивовижне чуття повноти. Він пере-

бував у гармонії з морем, небом і землею, — чого більшого вимагати?

Аті ліг на теплий пісок, заплющив очі, підставив обличчя сонячному промінню, тіло — бризкам морської води й поринув у мрії.

Він пригадав незвичайний гірський хребет Уа, його вершини, запаморочливі провалля й кошмари, які він навівав йому, страх у чистому вигляді, а водночас чуття екзальтації, навіяне неймовірною величчю тих суворих місць, що зберігали на собі відбиток прадавніх часів. Саме там у ньому народилось приголомшливе й доти не знане чуття свободи та сили, і мало-помалу, поки хвороба піддавала його тортурам і винищувала сусідів по палаті, привело його до відкритого бунту проти гнітючого і боягузливого світу Абістану.

Море, напевне, породило б інші глибокі думки, інші бунти. Хтозна-які.

— Любий Біо, повертаймося, я надихався повітрям і сіллю, напахченою зеленими водоростями, на цілий рік, якщо життя ще хоче дати мені такий час. Я почуваюсь наповненим усюди і готовим до всього. Я знав величезний страх, який навівають гори, а тепер пізнав чарівливість моря і палкість сонця на солоній шкірі, я людина вдоволе-на. Це все нагнало на мене голод і сон. Мені не терпиться перейти до наступного етапу моєї програми, зустріти двох жінок, яких я не знаю, але яких любив, відколи чоловік однієї, що є братом другої, розповів мені про них. Я б хотів узяти їх до себе, завжди дбати про них і захищати їх, проте Справедливе Братство у своїй безмежній повазі до життя віддало їх незнайомцям, сумлінному урядовцеві, ув'язненому в урядовому кварталі, і не менш чесному крамареві, ув'язненому у своїй крамниці, бо ж їх обрали ті, хто знає все про чесність і любов.

Що ж, ходімо, любий Біо, і розкажи мені трохи про себе, думаю, ти маєш життя, родину, друзів, можливо, ворогів і, безперечно, мрії, — про те, про що дозволяють мріяти. Я б хотів почути, про що підданий Його Ясновельможності думає день у день.

— Думає про що?

— Байдуже, про що, про те або те... про... свою роботу, наприклад... У чому вона полягає, чи ти щасливий, що ти розкажеш Раму про наш сьогоднішній чудовий день і таке інше?

Пополудні Аті й Біо розповідали один одному про своє життя. В порівнянні з життям Аті, що від краю до краю величезного й загадкового Абістану шукав собі клопоту і вів своїх друзів на смерть, життя Біо було ефірним, не мало ні величини, ні довжини, ні товщини, нічого, за що можна було б вхопитися, здавалося, ніби він народився даремно, і в цьому не було ніякого лиха. Біо сміявся з цього, декламуючи гасло феоуду:

— Обожноу Йолаха. Поважай *Габул*. Шануй Абі. Служи Його Ясновельможності. Допмагай своєму братові. І життя буде чудове.

Рам розпорядився наступним чином: зустріч Аті зі Шрі та Ето відбудеться в найсуворішій таємниці, ніхто ніколи не повинен мати підстав запідозрити, буцім клан Почесного Брі бодай трохи причетний до організації зустрічі. Бо інакше Рамів план був би нічого не вартий, ба гірше, обернувся б проти клану. Друга причина полягала в тому, що Аті шукала вся державна і приватна поліція Абістану, він не ступить і двох кроків на свободі, як його арештує одна або вб'є друга. Факт, що Аті подорожував по всій країні від дуже далеких гір Уа, ходив у гетто, нелегально перетнув тридцять кварталів Кодсабада і намагався проникнути в Місто Бога, а також його здатність зникати в одному місці і з'являтися в другому яскравими фарбами розмалювали його образ збоченого страховиська. Він був ворогом держави номер один, і всі поліції хотіли схопити його як трофей, навіть не знаючи чому, а якщо й знали, то тільки частину правди, але це пусте: адже їм дали наказ.

Люди, немов полонені в таборі, мають крайню чутливість, найтихіша чутка приголомшує їх. Якщо вони почують, що забракне *гіру* або ж він коштуватиме на один *gigi* дорожче, — ось уже вся країна охоплена полум'ям, оголошують кінець світу й не вагаються до-рікати Йолаху за те, що він покинув своїх дітей.

У кварталі А-19 та в Місті Бога атмосфера була більш ніж хвороблива, чутки та інші чутки, які спростовували їх, не вщухали. Шпигуни, пропагандисти й любителі ловити рибку в каламутній воді посилювали тиск, народ уже не міг терпіти, запитував, що діється. Великий Командор, вельмишановний Дюк, не казав нічого, його вже не бачили на *надирах*. Він живий чи помер? Що робить Справедливе Братство? І де він, той уряд? У замурованому суспільстві повітря зіпсуते, люди труяться власними міазмами. Під час усіх розмов згадували Ворога і Баліса, зрештою вже не знали, хто з них хто. Був випущений гнів, могутній, нескутий, невситимий, агенти Рама, ретельні й бездоганно керовані, працювали напрочуд добре, впорскуючи отруту слухної миті, в підходящих місцях, належно дозовану, і наслідки були разючі, тварина реагувала точнісінько так, як і під час дослідів у лабораторії. Говорили й про інших негідників, Почесних і міністрів, вони були присутні в усіх натяках, не пропускали ані Діа, ані Гока, їхня репутація промовляла замість них, ані отих жалюгідних Нама, Зука і Гу, які грабували народ і ганебно шахрували щодо ваги і складу *гіру* щоденного; не щадили й марнославного Тока і отих несамовитих трьох Г: Гу, Гукса і Ганка, Почесних Прихильників Тотальної Війни, які знай розводились про битви, батальйони і бомбардування: не забули й Зіра і Моса, які безкінечно зміцнювали свої ополчення, збільшували кількість таборів підготовки й не відмовлялися від жодної провокації, переконані, що війну завжди виграє той, хто провокує її. Зір написав психоделічний трактат про бліцкриг і мріяв реалізувати його у великому масштабі, йому не давало спокою гетто Кодсабада, думка, що існують ренегати, заважала йому жити, він мав план знищення того ку-

бла за три дні: один день — щоб заскочити перелякане населення; другий день — щоб усе розтроцити; третій день — щоб добити пораних і забрати трофеї, на- томість Мос в не менш блискучій дисертації захищав ідею, що тільки перманентна і тотальна війна — без перемир'я, відпочинку, стриманості — відповідає духу *Габулу*, стан миру не гідний народу, що є носієм такої могутньої віри. Адже немає потреби мати мотив, щоб бити. Хіба Йолах мав потребу у виправданні, щоб будувати і руйнувати? Коли він убиває, то вбиває, рука в нього тяжкенька, кожен удар остаточний, а передусім жорстокий, зрештою він не щадить нікого. Абі сказав про це в своїй книзі (частині восьмій, 42-му розділі, 210-му і 211-му віршах): *«Стережіться заплющити очі і приспати себе, саме цього чекає Ворог. Ведіть проти нього тотальну війну, не щадіть ані своєї сили, ані сили своїх дітей, щоб він ніколи не знав ні перепочинку, ні радості, ні надії повернутися додому живим»*. Абі ка- зав ще й наступні слова, які підтримували в Моса його войовничий апетит: *«Якщо ви думаєте, ніби не маєте ворогів, це тому, що ворог розчавив вас і зробив рабом, який радіє своєму ярму. Ви вчините краще, шукаючи ворогів, а не потураючи своїй вірі в мир із сусідами»* (частина восьма, 42-й розділ, 223-й і 224-й вірші).

Це все було нудним, а до того ж дуже звичайним, але той, хто мав натреноване вухо і пильне око, вчував у цьому концерті чуток і їхніх спростувань щось нове. А нове таки справді було новим. Адже зійшли з битого шляху і перейшли до гігантського й неможливого, до того, чого несила уявити собі. Браво, Раме, що більша маса, то краще б'є. Вперше заговорили про якусь мі- фічну істоту, яка вийшла невідомо з якого світу і не є ані богом, як Йолах, ані антибогом, як Баліс, а є со- нячним створінням, яке збиває з пантелику, складається лише зі світла та розуму, раціональності й мудрості і навчатиме в країні Святої Покори чогось абсолютно незнаного: революції в гармонії та свободі. Революція відкине гегемонічну брутальність Йолаха і згубну під-

ступність Баліса й протиставить їм силу зичливості та дружби. Що це все означало і хто це казав? Якесь ім'я літало від юрби до юрби, але його недочували: Демок... Дімурк... Дмок.

Розповідали також про чоловіка, абістанця, одного з найсмирненіших, що йшов поміж найсмирненіших і певною мірою був провісником сонячної істоти: він оголосив Повернення. «Повернення, яке повернення?» — запитувала вулиця. Повернення до колишніх часів, коли інші боги панували на землі й інші люди населяли її. Життя, звичайно, було тяжким, людям із богами важко уживатись, бо ж вони їм не рівня, але ніщо, ніщо ніколи протягом тих тисячоріч страждань і нудьги не змогло знищити надію, і саме надія була тим, що дало змогу і богам, і людям чинити опір своєму запереченню і спромагатись інколи на щось гарне й чудове: тут диво, там революцію, ще десь подвиг, і це все, зрештою, забезпечило, що життя й далі було варте муки бути пережитим. За тих часів люди, дійшовши до важкого відчаю, казали: «Надія спонукає жити». Отже, Повернення було б поверненням надії? Скажімо, поверненням ідеї, що надія існує і, можливо, здатна допомогти нам жити: адже ми тільки люди, прості смертні, не слід забагато вимагати від життя. Казали, що посланця звать Іта Абістанець і він уже має першого апостола на ім'я Ока Бунтівник. У світі, народженому з релігії, кожен посланець — пророк, кожен супутник — апостол, що повертається здалеку, а той, хто запитує і дискутує, — еретик.

У цьому дивовижному безладді невтомний Рам був у своїй стихії. Це був його світ, і його мрія, його план полягав у контролі над ним від краю до краю. Елементи мозаїки давно вже лежали наготові для останньої атаки, але бракувало невеличкого пускового механізму, що дав би змогу почати операції і впевнено виграти. Зустріч Аті зі Шрі та Ето якраз і мала забезпечити цей механізм. Якщо одна піщинка здатна заблокувати найдосконалішу машину, усунування тієї піщинки дає змогу

знову найефективніше запустити її. То був принцип методу Рама: додати те, що заклинює, потім усунути ту перешкоду, і план отак буде втілюватись.

Кабінет Рама працював над цим планом із ревністю та докладністю, відколи Аті й Коа прибули в А-19. Те, що Рам знав про цих двох феноменальних мандрівців, було дріб'язком: кілька туманних міркувань, які походили з так званого всемогутнього Міністерства Морального Здоров'я і його дурнувятих підкомітетів, кілька сигналів тривоги, які надійшли від одного з сотень і тисяч начебто несхибних осередків громадського нагляду, підпорядкованих Апарату, — збіговиська невідомих бюрократів, що внаслідок реєстрації абсолютно всього призводили до нескazanного хаосу, — кілька натяків, видобутих із тонн нотаток під побожним соусом, що їх неймовірна Загальна Інспекція мокб, ця поліція ритуалу, складала про стан побожності вірних, а також два чи три свідчення, виловлені в повені записок, які походили невідомо з яких спеціалізованих із невідь-чого підвідділів, й т. ін. Але кожен клан мав власні, добре сфокусовані й напрочуд корисні інструменти. Клан Брі мав для таких потреб чудовий арсенал, і Рам особисто дбав про досконале функціонування машинерії. Ніяких випадковостей, ніяких піщинок. На відміну від інших кланів, які вкладали свої колосальні багатства в брутальну силу і апарат, клан Брі інвестував свої кошти в аналіз і перспективу, в організацію та ефективність, у лабораторні дослідження і перевірки в реальному житті. Саме завдяки цьому клан дуже рано добачив свій інтерес у стеженні за двома сповненими завзяття диваками і спрямуванні їх у слушному напрямі. Бодай для чогось вони таки стануть у пригоді. Саме отак друзі опинилися в Тоза, куди їх направив не такий уже анонімний перехожий, бо ж він сказав, що його звати Гу, і мокбі Рог, що, як добре придивитись, більше скидався на переводчика таємних емігрантів, ніж на святого чоловіка, який сумлінно справляє релігійні відправи. Друзів чекали, а далі їхній маршрут був уже виписаний у формі долі, якої прагнув Бог.

Кінець першого етапу. Клятий Тоз навдивовижу добре ошукав приятелів, ув'язнив їх у складі, запевняючи, мовляв, допомагає їм утекти, а вони повірили йому й дякували. Чудово.

Цікавим було те, що обидва диваки не належали до жодного клану, дотримувались поглядів, цілком протилежних Єдиній Думці, а до того ж діяли з власної волі, були відважні та наївні, наче великі діти. Крім того, кожен мав важливого козиря: один знав Наса і чув розповіді про існування загадкового села, другий був онуком незмірно авторитетної постаті, яка позначила Історію та уяву Абістану: мокбі Кхо. Тож приятелі додали б до плану тло у формі містично-релігійного страху, що опанував би і народ, і суддів. Із такими акторами кабінет Рама міг збудувати годинниковий механізм, здатний визначити кожному точну годину його смерті.

Мініплан, який давав змогу організувати зустріч Аті і Шрі на очах в обраних свідків, і то без побічних негативних наслідків для клану Брі, потребував утручання третьої особи, особливої постаті, яка мала відповідати кільком делікатним умовам: бути відома як по-тай пов'язана з кланами Діа і Гока; ніколи не мати ані найменшого контакту з кланом Брі; знати Наса, Аті й Коа, принаймні бодай колись підходити до них і знати досить про них; і, нарешті, бути талановитим актором. Такого чоловіка, такого рідкісного птаха, Рам уже мав під рукою, то був продавець послуг із площі Верховної Віри, шпигун, що виказав Аті й Коа чаушам Діа, їхнього спільного працедавця. Рамові фахівці психічних маніпуляцій зрештою зробили того шпигуна перекинчиком і активно готували його до першого завдання, матері всіх завдань, якщо вони будуть, на службі клану Брі. Для потреб сценарію його зватимуть Тар, це ім'я таке поширене, що від нього тхнутиме фальшем, і він буде успішним і амбіційним комерсантом, що матиме свою контору і склади в кварталі Н-46. Він матиме дружину, її назвуть Неф, Оре, Ша... чи навіть краще, Міа, це означатиме вперту жінку, жорстоку маніпуляторку.

План, виписаний до останньої коми, полягав у створенні ділових відносин між комерсантом Таром і комерсантом Буком. Цей другий комерсант, що спеціалізувався з виробництва балій і бляшаного посуду для колективних кухонь, був чоловіком Шрі. В день Д Тар прийде до нього й запропонує купити його продукцію наперед за десять наступних років, і то за ціною як для приятеля, бо він сам матиме на цей термін контракт із компанією, яка належить співвласникам Діа і Кілю і продає та дає напрокат устаткування для їдалень і похідних кухонь організаціям, відповідальним за організацію прощ і сходів (усі вони діяли під покровительством Діа або когось із союзного з ним клану, який відповідав за рекламу і найвідомішим комерційним гаслом якого було, якщо пам'ятаєте, таке: «Ані замало, ані не досить»), а також армійським батальйонам, ополченням різних кланів і місцевих ватажків. Приголомшений цією пропозицією, яка впаде йому на тарілку, наче смажений жайворонок, Бук, звичайно, захоче запросити Тара, щоб відзначити їхній союз, і невдовзі вони, безперечно, стануть нерозлучними друзями, як уміють ставати ними ділові люди, коли їх трохи підганяє час. Тар у разі потреби прискорить гру і збільшуватиме кількість нагод для зустрічей. Вони запрошуватимуть один одного родинами, як заведено поміж друзів, і робитимуть подарунки. Ето та її чоловіка теж запросять, і вони прийдуть, якщо зможуть отримати дозвіл вийти з Міста Бога. Міа зі Шрі та Ето буде лагідна і послужлива. На найвищому рівні розвитку ділових і родинних стосунків Тар представить їм свого двоюрідного брата Нора (цю роль призначили Аті), що прийде зі сповненим любові професійним візитом; він пояснить, що його батько — успішний комерсант, пов'язаний із групою Кіля, а інколи і з групою Діа. Під час розмови на самоті, якій посприє Міа, Нор розповість Шрі, що він був другом Наса і знав його, коли той працював у загадковому селі, яке відкрили прочани, і Нас одного разу довірив йому доповідь, попросивши зберігати її аж до нового наказу, але той наказ ніколи не надійшов.

А дізнавшись про його загадкове зникнення, Нор відтоді ненастанно запитував себе, що слід зробити з тим документом, і ось завдяки Тару він випадково дізнався, що дружина його приятеля і партнера Бука — вдова Наса. Який дивний і дивовижний збіг! І тоді станеться те, задля чого так старанно виткали той план: Нор передасть доповідь Шрі, радячи нікому не розповідати про неї, як і прагнув Нас, хіба що, можливо, своїй зовиці Ето. Нор не забуде обіцянку, яку давав: розповість Шрі, як він захоплювався Насом, добрим чоловіком, і саме від нього він перейняв таку чудову рису, що велить казати правду, хоч якою ціною, бо інакше правда видається брехнею, і викривати брехню, хоч який буде ризик, бо інакше вона видається правдою. Але не казатиме Шрі, що вона, на його думку, гарна й чарівлива, такого не кажуть у домі чоловіка.

Кінець вистави і кінець місії для Аті, вона триватиме дві години під час обіду в Бука, з них дві хвилини підуть на розмову на самоті зі Шрі, щоб передати їй доповідь, приховану в рідкісному подарунку — сілі, шовковій тканині з Верхнього Абістану.

Аті не знатиме, що цей сюжет матиме вкрай похмуре продовження і кінець у формі світової війни. Після обіду, передачі доповіді та обміну привітаннями його вивезуть із кварталу Н-46 і доставлять у табір Його Ясновельможності.

У другому епізоді в густій атмосфері таємниці з якоїсь глибокої ущелини пролунає Голос і, тремтячи від святого гніву, розповість світові про несказанну ганьбу, яку скоїли два великі сеньйори Абістану, що їх дбайливо виплекали Абі і Великий Командор. Голос подасть доказ, що ті два змії, Діа і Гок, стоять на чолі неймовірної змови проти Справедливого Братства і — незмірне і страхітливе блюзнірство — проти самих Абі і Йолаха. Ті мерзотники зрадили Абі-Джиргу і зберігали в себе копію доповіді Наса, а потім під впливом свого чорного наміру викрали бідолашного археолога і сфальшували його доповідь, додавши до неї свої висновки, а

потім убили його в селі, де Абі явилось святе Одкровення. Потім вони вбили Коа, гідного нащадка мокбі Кхо. Голос не зупиниться на фактах, він розкриє ще й усі потаємні пружини: Діа і Гок працювали не задля чого іншого, як знищення Абістану наймоторошнішим способом, поставивши під сумнів істину *Габулу*. Це абсолютний доказ, що вони перебували на службі Ворога і Баліса.

Ніщо не врятує Діа і Гока, і ніхто з їхніх кланів не уникне смерті. Їх сотнями поведуть на стадіони і тисячами в найлиховісніші табори, винищувальні табори для ренегатів, які відчують полегкість, побачивши, що не їх найдужче ненавидять у світі, і, мабуть, зрадіють, що матимуть нових товаришів-засланців, як ітимуть в останню путь. Великого Командора Дюка закличуть зробити собі гідно *акірі* на площі Верховної Віри або піти відлюдником у найсухішу пустелю і спокутувати провину, що він так погано захищав Справедливе Братство й дозволив тим двом зміям загиджувати Кіібу й бруднити *Габул*.

Зітхнувши, Голос додасть, що Його Ясновельможність Брі ніколи б не допустили такого, вони знають, що істина — це істина, а порядок, який її підтримує, ніколи не повинен похитнутись, навіть на мить, поки кліпає повіка, бо інакше порядку вже немає і не буде ніколи, запанує безладдя і сутність облуди.

За винятком кількох деталей, усе й справді відбулося так, як передбачав сценарій. Тільки-но Аті повернувся в табір, як лист, відправлений з якоїсь анонімної пошти, повідомив органи влади, що з них деякі вже були насторожі завдяки словам і провідних, і скромних постатей, якими керував Рам, що доповідь Наса циркулює по країні, наче отрута, підступно впорснута в кров народу, і за цим злочиним стоять Почесні Діа і Гок, а кілька інших виступають у ролі їхніх спільників. Другий лист, відправлений з іншої невідомої пошти, дав слідчим елементи, що їх, попри їхню очевидність, самі вони не помітили; лист повідомляв, що доповідь передав Шрі Нор,

спільник Тара, а Тар отримав її від одного підвладного Діа чоловіка, який стверджував, буцім йому доручив це завдання Нас незадовго до свого зникнення. Лист пояснював, що план Діа і Гока полягає в загарбанні влади, щоб проголосити себе Командором і Заступником Командора. Лист додавав із ноткою зневаги, що ті корисні ідіоти – насправді лише пішаки в апокаліптичному плані, який задумали й надихали Ворог і Баліс, збираючись наприкінці замінити Абі Демоком, Справедливе Братство – асамблеєю представників, а в далекій перспективі – обернути абістанців, щирих обожнювачів Йолаха, у вульгарних баліситів, еретиків, вільних людей.

Кабінет Рама тисячу разів репетирував цей сценарій і вдався на місцях до всіх потрібних готувань. Тар був уже вдома й цієї миті вів переговори з Буком про купівлю багатьох тисяч жаровень, казанів, балій та іншого великого начиння. Був затверджений список усіх, хто мав зникнути, і розставлені виконавці для переходу до дій; один з них (Міа?) мав завдання допомогти Тару скоїти самогубство пострілом упритул того самого дня, коли доповідь передали Шрі: перша ланка мала зникнути першою, щоб збереглася остання. То був початок кінця, клани невдовзі вступають у тривалу й нещадну війну.

У цій справі Шрі неминуче мала опинитись у небезпеці. Аті, дорікаючи собі, що кинув помирати свого брата Коа, все-таки ніколи б не зміг звинуватити себе в тому, що скривдив його. Доручивши Аті передати Шрі доповідь Наса, Рам запевняв Аті, що їй буде приємно отримати цей заповіт свого небіжчика чоловіка. Годилося діяти саме таким скромним і водночас зухвалим способом, щоб не розсердити її теперішнього чоловіка, це було логічно. Аті там уже не буде, коли прийдуть допитувати подружжя й покотиться широка хвиля арештів по всьому Абістану, на всіх рівнях, від найвищих панів до найсмирненніших слуг.

Ніколи в людській історії, хіба що, можливо, в колишньому житті, ще не провадили такої грандіозної облоги за такий короткий час. Розігнавшись, машина дійде невдовзі до індустріального масштабу, арештувати і знищити стільки людей — справа не тільки політики, само собою поставало й набувало вирішальної ваги питання логістики.

Аті ніколи не дізнається, що фільм, у якому він з'явився в коротенькому епізоді, матиме продовження і такий колосальний кінець. Наївність, як і глупота, — сталий стан. Аті ніколи не ставив собі запитань, очевидних навіть для дитини, і думав, що хитрощі, до яких удався Рам, — лише спосіб дати йому змогу зустрітись зі Шрі, не стривоживши її чоловіка, і висловити їй співчуття, а заодно передати й доповідь Наса, як хотів Рам. Як та доповідь опинилася в Рама? Може, Почесний і гідний Брі зберіг собі одну копію і збрехав Абіджирзі? Тоді навіщо розставатися з документом, який він так довго ховав і про який Рам казав, що він здатний революційно змінити світ? А чи папери, передані Шрі, — таки справжня доповідь? Які висновки пропонують вони читачеві? Чому обрали Аті, саме його, щоб передати доповідь? Хто насправді той Тар, що привів його до Бука і поведився за столом так, наче він йому двоюрідний брат? А втім, складалося ще й легеньке враження, ніби він уже бачив його, і тому це запитання набувало ще більшої легітимності. Аті здавалося, що за гарним бурні успішного комерсанта ховається жалюгідний пройдисвіт.

Пояснення, напевне, було таке: загибель Коа і Наса знищили оборону Аті, їхня смерть провіщала його смерть, а шлюби Шрі та Ето вбили в ньому потаємну надію присвятити своє життя і сили захистові вдови і сироти.

Анк і Кро пишалися, що служать знаменитості. Після повернення з кварталу Н-46 Аті мав довгу розмову з Рамом, що передав йому вітання Великого Камергера і заохочення Його Ясновельможності. Погодившись передати доповідь Наса його вдові, завдяки чому клан не був безпосередньо причетний до цієї дії, Аті заслужив такі відзнаки.

— Нам дуже набридла ця пригода, — признався Рам, — бо поставила нас у кепську ситуацію щодо Абі-Джирги і Справедливого братства. Його Ясновельможність нічого не знали, Великий Камергер і поготів, вони не переймаються другорядними питаннями, це вже мені судилося вирішувати їх, але насправді ми отримали дві доповіді: офіційну, яку й повернули за наказом Великого Командора, і другу, яку прислав невідомо хто, який-небудь неуважний урядовець або потаємний друг, прагнучи нам добра, тож ми й не знали, що робити з нею... Як пояснити її присутність у нас? Що подумали б про нас наші друзі зі Справедливого Братства, які так довіряють нам?.. Ми могли б її знищити, але чи годилося б так чинити: адже це рідкісний документ, доповідь про археологічне дослідження унікального місця, елемент спадщини, і поготів неоціненний, що був єдиним і останнім примірником, решту спалили в присутності Абі, Великого Командора і всіх Почесних... Тож звідси й народилася цілком природна ідея віддати доповідь удові, це буде заповіт, спогад для неї та нащадків... Зрештою, добре все, що має добрий кінець, на душі тепер спокій.

Рам мав здатність робити все простим і ясним, але його розповідь про другу доповідь, яка впала з неба на парашуті й вийшла вузькими дверима, справді потребує, щоб на неї пролили трохи світла.

Оскільки етикет годі було змінити, Аті як людину, не належну до клану і скромного походження, що не має ані феоду, ані багатства, ані високої посади, не могли приймати на найвищому рівні гідності. Його Ясновельможність і Великий Камергер відчували щирий жаль.

Тут не було ніякої зневаги: адже пристойність має свої правила, Аті, до речі, й не шукав почестей, але б дуже хотів наблизитись до тих театральних персонажів, подивитись, як вони панують над світом, відчути захват перед їхніми гарними палацами, що, як він уявляв собі, наповнені вщерть важкими і пишними прикрасами; а можливо, навпаки, вирізняються витонченою й розкішною простотою.

Аті й Рам довгенько філософували, часи були тяжкі й ходили всілякі чутки, які пригнічували народ, бо він не чув у них нічого радісного для себе. В цьому Аті й Рам дійшли згоди. І справді, в повітрі, більш прогірклому й терпкому, ніж будь-коли давніше, відчувався присмак кінця світу, властивий Абістану від миті його народження. Обидва дійшли згоди, що негаразди не мають поверхового характеру, а зумовлені глибиною природою речей, але чи говорили вони про ті самі речі? Зі справжньою енергією в голосі, спрямованому в майбутнє, Рам просторікував, що країна невдовзі позбудеться своїх давніх лих і зміниться від глибин до вершин, новий Абістан матиме потребу в нових людях, тож у такому разі Аті міг би, захотівши, здобути собі гідне місце в лоні клану, йому притаманне глибоке чуття свободи й гідності, яке створює великих слуг Держави. Аті мовчав. Кивав головою й кусав губи, допомагаючи собі міркувати. Чого він, власне, хоче, на що сподівається? Він запитував своє серце і голову... але ніщо не спадало на думку... якісь відлуння дитинства, вочевидь нездійсненні... Аті підняв руки до неба... Він нічого не знаходив, нічого не хотів... Правду кажучи, він хотів би позбутися того, що міг отримати від Абістану, але чого, він не мав ні роботи, ні дому, ні ідентичності, ні минулого, ні майбутнього, ні релігії, ні звичаїв... справді нічого... крім причіпок із боку адміністрації і погроз різних кланів заподіяти йому смерть... Аті зрештою вдовольнився б дрібкою часу, яку зміг би присвятити насолоді дихати вільним повітрям небес і вдихати п'янкі пахощі моря. Він відчув у собі здатність любити море, і то зі щирою пристрастю, незважаючи

на його примхи і зради. Рам таки оптиміст, якщо думає, ніби Абістан зміниться. Швидше в курей виростуть зуби і вони заспівають *абімовою*. Насправді ніщо і ніхто не змінить Абістан, він перебуває в руках Йолаха, а Йолах — сама незмінність. «Що написано, те написано», — хіба не сказано про це в Книзі Абі, його Делегата?

Рам просив Аті подумати:

— Я побачу тебе згодом, я маю багато роботи, зміни почнуться незабаром, — проказав він, підводячись, і додав, поплескавши Аті по плечах: — Краще не ризикувати й не виходити за межі табору... Тут ти в себе вдома.

Рам жартував, але його око палало яскравим вогнем, а в голосі вчувався войовничий спів.

Якось уранці Анк і Кро обидва зайшли до кімнати Аті й повідомили, що Біо стоїть коло дверей і приніс незвичайну новину:

— Його Світлість Тоз зробили вам честь запросити вас до свого музею, — хором проказали вони.

— Музею?.. А це що таке?

Ті бідолахи не знали... як і Аті, що почув те слово вперше. Це слово походило не з *абімови*, бо згідно з останньою постановою Високого комісаріату з *абімови* і абімовізації, в якому головував Почесний Ара, видатний лінгвіст і затятий противник багатомовності як джерела релятивізму та безбожності, загальні назви, які походили з якоїсь давньої мови, яка ще була в ужитку, повинні були мати в префіксі або суфіксі, це вже залежно від слова, літери *абі* або *аб*, *йол* або *йо*, *Га* або *г*. Усе належало релігії, люди і речі, назви теж, тож годилося й позначати це. Отже, слово «музей» або було винятком, що той едикт передбачав і якийсь час ще терпів, або походило з однієї з давніх мов, заборонених, але ще поширених у деяких анклавах, і для цих слів не існувало ані підручників, ані словника. Крім того, траплялося, що в приватному житті люди розмовляли ще так, як хотіли, незважаючи на ризик, що їх

можуть виказати діти, слуги або сусіди, а фео́д мав усі риси суто приватної сфери, ба навіть суверенної і незалежної.

— І що ж тут незвичайного? Тоза я знаю, я пив каву в його помешканні в кварталі А-19 і жив у його темному складі, який ви не знаєте, бо ж ніколи не виходили за межі фео́ду, — мовив Аті, накидаючи бурні.

— Але... але... він ніколи нікого не запрошував до свого музею... Лише раз, на початку, під час урочистого відкриття, своїх братів Його Ясновельможність і Великого Камергера, а також свого небожа пана Рама, що керує всім, відтоді нікого... ніколи нікого...

Так, тепер це стає цікавим.

Біо перебував ще в більшому збудженні, бідолашний посильний сподівався, що зможе заховатися в тіні Аті і ввійти разом із ним до музею, побачити нарешті, що там діється вже багато років... У таборі завжди бачили, як до музею їздять ваговози, привозять ящики, забирають упаковку, привозять і відвозять найнятих у далеких селах робітників, які всякчас працюють усередині, ніколи й носа не показуючи надвір.

У повітрі справді відчувалися заздрощі. Йдучи до музею, Аті бачив, що люди сповнені лагідної цікавості, їхній погляд казав: «Як пощастило тобі, чужинцю, ти йдеш дивитися на те, чого ми не побачимо ніколи... Чому ти, а не ми, члени клану?..

Біо й Аті йшли сягнистим кроком, цілу годину, тож їхні ноги трохи поважчали, перетнувши широку просторінь, де жили техніки електростанції і гідравлічної станції, як гордо повідомив Біо, потім промислову зону, де не бракувало майстерень, у яких щось двигтіло та стукотіло, потім ішли вздовж непевної місцевості за високим парканом, де військо Його Ясновельможності вправлялось і маневрувало, на тій площі, згідно з математичними обрахунками Біо, могло б розміститися принаймні три села, а потім дійшли нарешті до вели-

чезного зеленого простору, посеред якого височіла дивовижна біла споруда, навколо якої стелився бездоганний моріжок. Аті згодом дізнався від самого Тоза, що вона була зменшеною вп'ятеро копією одного давнього престижного і гігантського музею під назвою Лувр або Луфр, розграбованого і стертого з лиця землі під час Першої Священної війни і анексії Абістаном Лігу, Високих Сполучених Регіонів Півночі. Він дізнався, що єдиною країною, яка чинила опір військам Абістану, бо ж нею керував божевільний диктатор на ймення *Big Brother*, Великий Брат, що застосував під час битви увесь свій ядерний арсенал, була Ангсок... або Ансок, але зрештою впала й вона і її втопили у власній крові.

Тоз був уже коло музею й наполовину сидів, наполовину лежав на кумедному стільці: шматку брезенту, напнутого між чотирма дерев'яними стояками. Аті почув, як Тоз назвав його шезлонгом, казна-що. Невже там зручно сидіти? Треба спробувати. Тоз усміхнувся, в його погляді крилося певне лукавство, яке, мабуть, означало: «Я таки ошукав вас, Коа й тебе, мені дуже шкода, але, як бачиш, намір був не лихий». Та потім обличчя Тоза скривила своєрідна гірка усмішка, і Аті збагнув, що він подумав про бідолашного Коа і певним чином дорікає собі за те, що сталося.

Тоз поплескав Аті по плечу і підштовхнув до входу в споруду:

— Ласкаво прошу до музею Ностальгії!

Потім одним рухом відштовхнув тіль нещасного Біо, що аж скрутився, щоб бодай одним оком зазирнути в прочинені важкі двері. Що він побачив би там? Нічого, тільки просторий білий і порожній вестибюль. Двері зачинилися перед його носом.

— Заходь, любий Аті, заходь... ласкаво прошу... Я запросив тебе в свій потаємний сад, щоб ти простив мені, що я надуживав вашу довіру... а ще тому, признаюся, що ти потрібний мені... Подорож у часі та парадоксі, до якої я запрошую тебе, допоможе мені в моєму власному дослідженні, я дійшов до точки, коли сумніваюся в усьому, починаючи з себе. Сядьмо на хвилину... атож,

тут, на підлогу... Я хочу підготувати тебе до того, що ти побачиш... Ти не знаєш, що таке музей, бо їх в Абістані не існує... Наша країна саме така, вона народилася з абсурдною ідеєю, ніби все, що існувало до появи *Габулу*, було хибним і згубним, тож його треба знищити, стерти, забути, так само як і Іншого, якщо він не скорився *Габулу*. Цей музей — певною мірою спростування того безумства, це мій бунт проти нього. Світ існує з *Габулом* або без нього, заперечувати або руйнувати світ не означає знищити його, навпаки, його відсутність робить спогад про нього ще яскравішим, ще більш присутнім і в далекій перспективі згубним для первісного наміру, бо може спонукати до ідеалізації та освячення минулого... А водночас, і ти, напевне, відчуєш, музей — це парадокс, ошуканство, не менш згубна ілюзія.

Відтворити зниклий світ — це завжди певний спосіб ідеалізувати його і водночас ще й спосіб зруйнувати його вдруте, бо ж ми виймаємо його з властивого йому контексту, і ставимо в інший, і отак фіксуємо його в нерухомості й тиші або ж спонукаємо казати й робити те, чого він, мабуть, не казав і не робив. Відвідувач за таких умов немов розглядає труп людини. Можна розглядати його так довго, як хочеш, допомагати собі прижиттєвими фотографіями тієї людини, читати все, що могло бути написано про неї, але ніколи не відчути життя, яке вона мала в собі й навколо себе. В моєму музеї є багато предметів певної доби, ХХ ст., як називали ту добу її сучасники, розміщених залежно від їхніх функцій та використання, ти побачиш також виготовлені воскові постаті, які приголомшують своєю правдивістю, чоловіків і жінок у їхньому повсякденному житті, відтворені до найтонших деталей, але їм завжди бракуватиме чогось — руху, віддиху, тепла, — а без них картина була й буде лише натюрмортом. Хоч яка велика уява, вона не може надати життя. Скажімо, шезлонг, на якому я щойно сидів або лежав і який здивував тебе. Він належить до свого часу, народився на основі певної концепції життя... Якби я розповідав тобі про відпустки, дозвілля, аматорство і зверхність щодо природи, по-

ставленої на службу людині, якби ти знав, що це, й міг відчути всі речі в їхній колишній глибині, ти б побачив шезлонг таким, яким він був насправді, він був не лише тканиною, напнутою між чотирма шматками дерева, як ти, мабуть, подумав, побачивши його.

Я б хотів, щоб після візиту до музею ти розповів мені, якщо, звісно, захочеш, що ти відчув, до яких роздумів спонукали тебе побачені сцени. Я вже так давно розглядаю їх, що між нами виникла певна відстань, якщо вона коли-небудь могла не існувати... Інколи я маю враження, що відвідую цвинтар, на який натрапив по дорозі, я бачу могили, читаю імена, але нічого не знаю про мерців, про тих живих людей, якими вони були, і нічого про місце та час, де і коли вони жили.

Треба, щоб ти пам'ятав, що це все суворо заборонене нашою релігією та урядом, і це причина, чому я збудував музей тут, у нашому феоді, а не в кварталі А-19, де я живу серед людей... Ось чому я торгую старими речами, а потай ще й антикваріатом, на превеликий смуток моїх братів Брі та Віза, які вважають, що я не дотримуюсь свого статусу, і мого молодого, розумного і дуже амбіційного небожа Рама, що йому я накинув додаткову роботу: він дбає про мою безпеку й полегшує мені мою економічну діяльність, а я вдаю, ніби не помічаю цього, щоб він не докладав ще більших зусиль... Мене вже вважають за хрещеного батька кварталу А-19, тоді як усе навколо мене контролюють поліційні агенти. Завдяки давнім і антикварним речам я маю розраду, вони дають мені змогу уникати Абістану і потай працювати над моїм проектом створення музею ХХ ст. Ходімо, починай свій візит у минуле, безбожність та ілюзію... Я чекатиму тебе на тому краї коло виходу, я не хочу впливати на тебе.

Музей складався з анфілади більш або менш просторих зал, кожна була присвячена одному з епізодів людського життя, що їх, мабуть, за всіх часів люди ототожнювали як самодостатні світи, непроникні й не залежні один від одного, і це спонукало Тоза відокремити зали

дверима, замкненими на ключ, а ключ був захований де-небудь в експозиції зали. Щоб перейти до наступної зали, до наступного епізоду життя, годилося знайти той ключ, причому час був обмежений, життя — це рух, воно не чекає. Створивши ці труднощі, Тоз хотів поставити відвідувача (але кого іншого, як не себе?) в природний стан людини, яка не знає свого майбутнього і завжди похапцем і з труднощами шукає його.

Перша зала розповідала про пологи, народження і раннє дитинство. В те можна було повірити, пологова зала справді була сповнена криків, можна було майже почути крики матері і перший плач дитини. На стендах, на столах чи навіть на підлозі видніли предмети, характерні для цієї фази життя: колиска, нічний горщик, дитяча коляска, ходунок, брязкальця та іграшки... Картини і фотографії на стінах зображували повсякденне життя, дітей, що гралися, їли, спали, купалися, малювали під наглядом батьків-матерів.

Наступні зали були присвячені підлітковому і дорослому віку, і то в зв'язку з різними середовищами, історичними періодами, професіями і обставинами. Одна зала приголомшила Аті, там був макет, який вражав своїм реалізмом, розшарпаного бойовища, брудних траншей, неймовірно переплутаного колючого дроту, рогаток, зморених солдатів, що піднімалися в атаку. Картини і фотографії показували інші аспекти війни: знищені міста, обвуглені тіла, виснажених полонених у таборах-цвинтарях, нестямні юрби втікачів від ворога.

В іншій залі було виставлене обладнання для спорту і дозвілля, а фотографії на стінах показували кінотеатр, ковзанку, політ монгольського парашутиста і парашутиста, цирк і т. ін. Гра, виконавча майстерність, гострі відчуття були медом тієї доби. Ці речі зникли з Абістану після Перемоги і Великої Чистки, Аті запитував себе, де і коли Тоз міг дістати їх. І якою ціною.

Була ще похмура зала, присвячена інструментам тортур і заповдіння смерті, а наступна була присвячена економічній діяльності, торгівлі, промисловості, тран-

спорту. В сусідній залі містилася симпатична інсталяція на кшталт картин, які Аті й Коа часто бачили в гетто відступників: прилавок, зграбний гарсон, що сновигає між столами, люди, які тяжко п'ють, телепні, що пишються своїм татуванням, вусами і дужими руками вантажника, зачіпаючи ними гожих жіночок, а в глибині кімнати видніли навіть вузьенькі сходи, які зникали в сутіні й таємниці. На стіні висів офорт, який вочевидь правив за модель для інсталяції. Табличка, приклеєна до стіни, повідомляла французькою мовою: «Французьке бістро: бешкетники давнього стибу чіпляються до легковажних жінок».

Гравюра була підписана: «Лео де Фоль (1924 р.)». Антикварна річ бель епок.

Передостання зала була присвячена старості і смерті. Смерть одна, але погребові обряди численні та розмаїті. Аті там не затримувався, вигляд домовин, катафалків, крематоріїв, траурних зал і анатомічного скелета, що немов дивувався своїй ситуації, не надихав його.

Аті не помічав, як минає час, він ніколи не був у такій подорожі, минуло ціле сторіччя відкриттів і запитань. Ходячи по музею, він пригадував свої відчуття під час безкінечної подорожі по Абістану, від району Сін до Кодсабада. Живий музей на багатьох тисячах *шабірів*, безкінечна анфілада регіонів, місцевостей, пустель, лісів, руїн, пропавших таборів, відокремлених невидимими кордонами, але символічно не менш герметичними, ніж двері з висячим замком (надто якщо забув поставити штемпель у своїй подорожній). Те велике розмаїття народів, звичаїв, осель, знарядь, робочих інструментів мало-помалу змінило погляд Аті на Абістан і своє життя; прийшовши в Кодсабад, Аті був іншою людиною, нікого не впізнавав, а люди впізнавали його тільки завдяки чуткам, він був сухотником, дивом із Сіну, протеже Йолаха. Чи такого сподіваються від музею? Розповідати про життя, наче книжка, імітувати його задля насолоди, змінювати людей. Предмети,

картини, фотографії, макети — невже вони справді мають силу змінювати погляд людей на життя і на самих себе?

Скінчивши музейну подорож, Аті побачив Тоза у великій порожній залі. Тоз пояснив йому символіку: Аті увійшов у музей через порожню залу і виходить через порожню залу, це образ життя, охопленого двома небуттями: небуттям до створення і небуттям після смерті. Життя перебуває під примусом своїх меж, має лише свій час, одне слово, поділене на частини, які не мають зв'язків між собою, хіба що крім тих, які людина носить у собі від краю до краю свого терміну у формі непевних спогадів про те, що було, і туманних сподівань на те, що буде. Перехід від одного стану до другого не пояснено, це таємниця, раптом одного дня миле немовля, що ніяк не виспитья, зникає, і це нікого не тривожить, а замість нього з'являється непосидюча й цікава до всього дитина, такий собі гномик, і це теж не дивує матір, що знову опиняється з двома важкими непотрібними грудьми. Згодом відбуваються інші, не менш таємні заміни, замість стрункого усміхненого молодика раптом з'являється опасистий заклопотаний добродій, а потім уже невідомо внаслідок яких чарів чоловіча з мігренню й собі поступається згорбленому і мовчазному стариганеві. Дивуються тільки в кінці, коли ще тепла смерть раптом займає місце холодного старого діда, що відмовлявся розмовляти й приріс до свого стільця перед вікном. Це вже зайве перетворення, а втім інколи бажане.

— Життя минає так швидко, що нічого не бачиш, — кажуть люди дорогою на цвинтар.

Пополудні Тоз і Аті філософували зі щирим смутком. Тоз жив у ностальгії за світом, якого він не знав, проте думав, ніби точно відтворив його як натюрморт, що в нього він тепер прагнув удихнути життя. Що це дасть? Тоз і Аті дійшли згоди, кажучи, що це питання не має сенсу, порожнеча була сутністю світу, проте це не за-

важало світу існувати й наповнити себе порожнечею. Це таємниця нуля, вона існує, щоб казати, ніби вона не існує. З огляду на це *Габул* був досконалою відповіддю, на абсолютну непотрібність світу можна відповісти тільки абсолютною натхненною покорою людей порожнечі. Люди становлять порожнечу і лишаються порожнечею, прах повертається до праху. Аті зі свого боку став дивитись на це питання по-іншому, він дійшов висновку, що кінець світу починається під час його народження, перший крик життя — це ще й перший передсмертний хрип. Із плином часу і нагромадженням страждань Аті став переконаний: що довше триває якесь лихо, то швидше настає його кінець і життя раніше починає новий цикл. Ідеться не про чекання з повною запитань головою, а про прискорення процесу, померти, сподіваючись на нове життя, — більш гідно, ніж жити у відчаї, що помреш.

Тоз і Аті дійшли щирої згоди, що великим лихом Абістану є *Габул*: він пропонує людству покору освяченому невігластву як відповідь на насильство, притаманне порожнечі, і, доводячи рабство аж до заперечення людини, її чистого і простого самознищення, *Габул* відмовляє людству в бунті як у способі винайти світ за людською мірою, який принаймні вбереже його від навколишнього безумства. Релігія — таки справді ліки, які вбивають.

Історія *Габулу* якийсь час цікавила Тоза. Він народився в ньому, хоч і не бачив його, *Габул* був повітрям, яким він дихав, водою, яку пив, і він мав його у своїй голові, як мають *бурні* на плечах. Але дуже рано Тоз став почуватися погано, ще в школі він з'ясував, що державна освіта — це лихо, джерело всіх лих, що вона підступна, непоправна і нещадна, як смерть. Освіта перетворювала Тоза, і то зі справжнім захватом із його боку, в нездоланного і озлобленого малого клерикала, що жадібно ковтав моторошні казки і хлопчачі легенди, переказував безглузді вірші, тупі гасла й образливі прокльони, а якщо йдеться про фізичні вправи, то досконало виконував різноманітні погроми та лінчування. Для

решти — факультативних предметів, поезії, музики, гончарства і гімнастики — вже не лишалося ні часу, ні уваги. Як син Почесного, брат Почесного і, можливо, й сам коли-небудь Почесний, Тоз, крім того, сліпо дотримувався ролі головного водія, впевненого в своїх діях і своїй машині. Вивчаючи трохи *Габул*, щоб виправити ходу і перевиховати себе, Тоз утратив і надію, і сподівання, *Габул* існував не для пробудження нещасного, а був баластом, щоб потягти його на дно, і школа тут нічого не могла вдіяти, ця бідолаха навчала того, що їй давали навчати, і робила це радше добре, мало хто виживав. Було надто пізно, *Габул* поширив свій гіпноз у тілах та душах народу і панував над ним як абсолютний господар. Скільки знадобилося б сторіч, щоб позбавити народ чарів, — ось яким було єдине справді слухне запитання.

З удаваною невинністю на обличчі Тоз ступив на заборонений шлях і щиро віддався йому. На ньому була тільки одна істина: та, що піднімалася з глибин часу. Якщо *Габул* колонізував теперішнє на всі майбутні сторіччя, то тільки в минулому, ще до появи *Габулу*, можна уникнути його. Люди до нас аж ніяк не всі були дикими тваринами, обмеженими і сповненими нечистого сумління. Тоз трохи заблукав по дорозі, сама Історія згубила шлях у чагарниках, ніде не було навіть вузенької годящої стежки, всі були перекриті й затерті. Найдосвідченіші історики могли спуститись у глибини часу лише до 2084 року, не далі, не нижче тієї межі. Як без святого невігластва і доведення розуму до стану цілковитої апатії вдалося б переконати бідолашні народи, що до народження Абістану був тільки нестворений і незбагнений світ Йолаха? Найпростішим способом, треба було тільки обрати дату і зупинити час тієї миті, люди тоді одразу стають зануреними в порожнечу мерцями, віритимуть у те, що їм скажуть, і вітатимуть своє відродження 2084 року. Вони матимуть тільки один варіант вибору: жити в календарі *Габулу* або повернутися до своєї початкової порожнечі.

Відкриття минулого мало не вбило Тоза. Хоч який освічений, він не знав ані того, що існував і 2083 рік, ані того, що можна зазирнути в минуле ще глибше. Кругла земля — запаморочлива драма для тих, хто звик її бачити пласкою і обмеженою. Питання «Хто ми?» раптом стало питанням «Ким ми були?», тоді одразу уявляють собі щось зовсім інше, приховане мороком і гидке, бо щось розбилося, — наріжний камінь, на якому тримався світ, і ось бідолашного Тоза жбурнуло в повітря, він живе, мов примара, серед давніх примар. Ніхто не зможе повернути час до його лінійності та послідовності, якщо їх отак розбили. Тоз і досі не міг, він опинився десь між учора і сьогодні.

Після багатьох досліджень і зусиль Тоз спромігся одного дня пробити бар'єр часу і оглянути в зворотному порядку все ХХ ст. То було диво, бо ж вірний за свого життя не здатний уникнути феноменальної привабливості *Габулу*. Тоз заціпенів від зачудування. Він з'ясував те, що, по суті, розуміє як першу істину кожна людина, яка розплющує очі: до світу є світ і після світу знову є світ. Тоз відкрив багатюще сторіччя, якому нічого не бракувало: існували сотні мов, десятки релігій, розмаїття країн, культур, суперечностей, безумств, необмежених свобод і вже нездоланих небезпек, а водночас і численні та поважні надії, випробувані механізми, добровільні спостерігачі, що стежили за збоями, загартовані «відмовники», люди доброї волі, яких зусилля не відлякували, а заохочували. Життя пишне і невситиме, і то і в доброму, і в лихому, і достатньою мірою довело це в ХХ ст. Цьому сторіччю бракувало тільки одного: суто механічного засобу, щоб бігти й заселяти зорі.

Тоз ще помітив передумови, — хоча всі бачили їх дуже рано, — проте мінімізували їх, надавали їм відносного характеру внаслідок інерції, страху, розрахунку, пористості повітря або просто через те, що тим, хто бив на сполох, бракувало сили і голосу, — того, яким буде невдовзі світ, якщо нічого не зроблять, щоб поставити все на місце. Тоз бачив, як настав 2084 рік, сте-

жив за Священними війнами і ядерними голокостами; ба більше, бачив, як народилася абсолютна зброя, яку немає потреби ні купувати, ні виробляти: спалахування цілих народів, наслідком страхітливим насильством. Усе було очевидним для прозірливих, але тих, хто казав «Більше ніколи», і тих, хто повторював «Такого більше ніколи», ніхто не слухав. Як і 1914 року, і 1939-го, і 2014-го, і 2022-го і 2050-го, все почалося спочатку. Цього разу, 2084 року, результат був уже остаточний. Давній світ припинив існувати, а новий, Абістан, почав на планеті своє довічне панування.

Що робити, коли, зазираючи в минуле, бачиш, як насувається небезпека на тих, хто передував нам в Історії? Як попередити їх? Як сказати вже своїм сучасникам, що вчорашні нещастя, пущені так, як пущені, невдовзі наздоженуть їх? Як переконати їх, коли їхня релігія забороняє їм вірити у свою смерть, коли вони переконані, що їхнє місце в раю заброньоване й чекає їх, наче кімната в палаці?

Тоз із подивом відкрив джерела *Габулу*. Не було ніякої спонтанної появи. Все було просто, не сталося ніякого дива, *Габул* не був витвором Абі, навченого настановами Йолаха, як шанобливо й поважно вчили ми після 2084 року, а прийшов здалеку, був наслідком внутрішнього безладдя однієї давньої релігії, яка колись забезпечувала пошесті й щастя кільком численним племенам пустель та рівнин, проте з плином віків її пружини й коліщатка зламалися внаслідок розбрату і насильства, що супроводили її використання, і це лихо стало ще тяжчим унаслідок відсутності тямущих людей, здатних виправити ситуацію, і уважних проводирів. *Габул* народився в результаті цього браку турботи про релігію, що як сума і квінтесенція релігій, які передували їй, прагнула стати майбутнім світу.

Хто хворий, той кволий і перебуває на ласці мерзотників. Об'єднавшись у кліку під назвою «Брати-посланці», авантюристи, відчувши навколо наближення кінця, вирішили створити нову релігію на уламках давньої.

Добра ідея, вони взяли силу, яка ще лишалася в давньої релігії, й додали до нової. Нова релігія приваблювала юрби своїм новаторським дискурсом, тактичною грою, комерційним маркетингом і мілітаристською агресивністю. Наступники тих авантюристів працювали краще, вони переглянули великі символи, вигадали Абі і Йолаха, написали *Габул*, збудували Кіїбу і Місто Бога, заснували Справедливе Братство і дали собі титул *шик*, що означало Почесний (щоб відмежуватися від брутальних «Братів-посланців»). Набувши важливих символів і створивши могутню армію, вони розірвали зв'язки з давньою релігією, яка вже нічому не служила й помирала разом із літніми людьми і кількома замакітряними вченими, які вірили в диво Воскресіння і можливість молодості. Йшлося радше про те, щоб змусити забути це все і переслідувати ностальгійних, бо вони небезпечні й могли мати бажання воскресити мерців.

— Ці думки — безперечно лише робоча гіпотеза, в релігіях і військових стратегіях, що насправді є двома аспектами єдиного прагнення, завжди багато таємниць і отрути... Треба думати далі, — додав Тоз.

Аті відчув у собі щось дивне, його анітрохи не цікавило питання, яке, проте, невпинно крутилося йому в голові. Адже розповідь Тоза про свої дослідження Історії і роздуми про життя сама по собі становила відповідь. Якщо Аті вирішив таки запитати, то тільки тому, що трапилась нагода, яка вже не повернеться.

— Скажи мені, Тозе, ти, безперечно, читав доповідь Наса... Ти можеш розповісти про неї?

— Е... не знаю, що тобі сказати... Це Державні таємниці, я не повинен їх знати, я не займаю ніякої офіційної посади, хіба що є братом Його Ясновельможності... І, правду кажучи, ця справа дуже складна... власне, слухай: ця доповідь не існує... Доповіді Наса не було ніколи, це вигаданий елемент вигаданого плану... і її писали поступово. Повернувшись з експедиції, Нас, розуміючи небезпеку, яку становить відкриття того села, зробив усну доповідь своєму міністру віч-на-віч, і, як

я уявляю собі, міністр наказав йому не казати нікому ані слова. Певне, пояснив, що подумає, побачить, поміркує. Потім Нас зник, і тільки тоді заговорили про якусь доповідь... згодом про певну доповідь... і, як часто трапляється, внаслідок розмов про якусь ідею вона стає реальністю... З'явилася доповідь Наса... Казали *Доповідь Наса*... Навколо неї виникла своєрідна атмосфера, легенда... На тому етапі вже годилось узятися за справу, і з доповіді, якої не існувало, зробили копії й передали їх Почесним напередодні присвяченої їй наради Справедливого Братства... Ця доповідь, яку написав невідомо хто зі Справедливого Братства чи Апарату, розповідала невідь-що... Мовляв, село було передовою базою Ворога, там ховався відомий Демок, еретики там заснували громаду, підпорядковану Балісу, й т. ін. Я їздив у те село з групою експертів, яких послав Великий Командор, щоб з'ясувати цю справу... Брі призначив мене до цієї комісії, бо кожен клан прагнув мати в ній свого представника. Під головуванням Тата, начальника канцелярії Великого Командора, ми склали технічну доповідь, яку одразу отримала гриф абсолютної таємниці і сама стала *Доповіддю Наса*. Анічогісінько не виказавши, я скажу тобі, що в тому селі ми справді виявили тривожні обставини, можна було б стверджувати, що там жила громада, спосіб життя і самоврядування якої був визначений вільним судженням кожного. Це незбагненно для багатьох з-поміж нас, бо люди не розуміють, як можна самоорганізуватися без наявності попередньо сформованої групи навколо якогось вождя, релігії чи армії. Ця знахідка засвідчила всю драму Абістану, ми вигадали такий абсурдний світ, що нам самим треба щодня ставати ще абсурднішими, щоб тільки знову знайти своє вчорашнє місце; одне слово, зрештою вигадали доповідь, щоб сказати про те, що лякає нас і про що ми не хотіли чути. Історія в своєму божевіллі тягне нас за собою. Ще одним драматичним наслідком є те, що ця справа поділила Справедливе Братство і змінила співвідношення сил у його лоні, бо в нас це автоматично призводить до війни.

Після таких тривалих філософувань і коментарів на поточні події, обидва дослідники абістанської душі зрештою поставили собі єдине справді слухне запитання: «А що робити тепер?»

Тоз мав план, вироблений ще давно: він далі провадитиме свої дослідження, переконаний, що коли-небудь вони стануть у пригоді; коли люди доброї волі з'ясують, що вони саме такі, й мобілізуються, то матимуть матеріали, які він зібрав із такими труднощами. Решту часу він допомагатиме своєму небожеві Раму, під його подобою непокаянного змовника, що прагне стати каліфом замість каліфа, криється реформатор, тобто справжній реформатор, а це означає справжній революціонер, який реалізує свої реформи замість тільки розводитися про них. Тоз підтримує їх у багатьох пунктах: ліквідувати Справедливе Братство, розпустити Апарат, відкрити Місто Бога, зробити Кіїбу музеєм тисячоліть, знищити абсурдний міф про Абі, живого і вічного, пробудити людей, створити збори представників і уряд, відповідальний перед ними, — ось де проекти, які збуджують і надихають. Народ, можливо, помре від цього, він тримається за своїх богів і свої нещастя, але лишаться діти, їм властива невинність, вони швидко дізнаються про інший спосіб мріяти і воювати, ми закликаємо їх урятувати планету і відважно воювати з продавцями туману. Небезпека, що Рам стане страхітливим каліфом, існує, і Тоз знає про це, тому й хоче згладити перехід, під час якого постануть затяті та компетентні конкуренти... Його ідея ось яка: якщо всі прагнуть бути каліфами замість каліфа, вони нейтралізують одне одного й будуть змушені порозумітися, щоб і далі мати не менш добрі гешефти, зрештою вони збагнуть, що програти — це аж ніяк не конче загинути від рук убивць, а виграти — це не конче вбити іншого... Не слід перешкоджати їм мріяти, навпаки... Найнебезпечніші ті, хто не мріє, в них крижані душі.

Тоз далі розвивав свої ідеї. Вони була гарні й реалістичні, але нездійсненні, і він знав про це. Він намагався переконати себе. Революція, якої прагнув Рам, скінчиться кривавою купіллю, і нічого не зміниться. Абістан — це Абістан і лишиться Абістаном. Почесні і їхні сини, які вже бачать себе Почесними замість своїх Почесних батьків, теж мріють і змовляються, щоб бути каліфами замість каліфа. Хто погодиться поступитися місцем кращому? Всі не менш кращі, ніж найкращий поміж них, кожен є генієм, якого чекає народ.

І раптом Тоз замовк, він збагнув, що каже так багато тому, що, по суті, не має що сказати, і насправді не вірить жодному своєму слову. І запитав:

— А ти, Аті, що ти хочеш робити?

Аті не треба було й думати, він зрозумів, що знав, чого саме хотів віддавна, вже багато місяців... Після свого перебування в санаторії в районі Сін він ненастанно думав про це. Він знав, що його вибір поганий, нездійснений, непоправний і приведе його до страхітливого розчарування, нелюдських страждань, певної смерті... але пусте, це його вибір, вибір свободи.

Тоз чекав на його відповідь:

— Так, скажи мені... що ти хочеш робити, куди хочеш піти?

— Любий Тозе, як ти думаєш, Рам дозволить мені покинути феод... до того, як скінчиться революція?

— Так, звичайно... Я гарантую.

— Ти віриш, що, коли я попрошу його завезти мене кудись в Абістані, він це зробить?

— Чом би й ні, якщо в твоїх діях немає нічого, що може зашкодити його планам? Тут я теж зроблю все, щоб він погодився...

Аті помовчав, а потім заговорив:

— Тозе, скажи мені ще... Недавно ти запитував нас, Коа й мене, чи знаємо ми Демока... що існував, не існу-

ючи, або навпаки... Я хотів би й тобі поставити схоже запитання...

— Я пригадую... Слухаю тебе.

— А ти чув розмови про... Кордон... Ти знаєш про нього?

— Кордон?.. Який... ах, Кордон... Авжеж, знаю... Про нього говорять так, як-от розповідають про вовка неслухняним дітям, це вигадка, хитрощі, щоб відохотити контрабандистів, нелегалів, волоцюг, які подорожують без дозволу... Їм кажуть, що саме там з'явиться колинебудь Ворог і переріже їм горлянки...

— Є бодай один шанс на тисячу, що цей Кордон існує?

— Жодного на мільйон... На землі є тільки Абістан, ти добре знаєш про це...

— Невже?

— Гаразд... Там або там може існувати, наприклад, якийсь острів, що досі уникає юрисдикції Абістану...

— А є ще різні гетто... Я бачив велике гетто Сімох Сестер Скорботи... Його називають гетто, але це країна... маленька, але все-таки країна, і її народ — це народ живих чоловіків і жінок, а не мутантних кажанів... Тож там таки є Кордон, та ще й під доброю охороною... я вже не кажу про Кордон над кордонами, який герметично відокремлює Місто Бога... ані про ті кордони, які відокремлюють без потреби шістдесят кварталів Кодсабада і шістдесят провінцій Абістану...

— Любий Аті, це все дріб'язок, крапля в морі, анахронізми, дурниці, свідчення некомпетентності Апарату, що внаслідок гри з вогнем отруївся сам і все поділив на дільниці... Щодо відступників, то вони... е... становлять частину Абістану... народ і Система мають потребу в них, такі фантазмагорії потрібні, щоб спрямовувати ненависть та гнів і зміцнити уявлення про вищу, чисту згуртовану расу, якій загрожують паразити. Це все давнє, наче світ... Яка, власне, твоя ідея? Але, боюся, я вже зрозумів її... Це просто божевілля!

— Так, любий Тозе, таки воно... Я б хотів, щоб Рам завіз мене в одне місце на горі Сін гірського хребта

Уа... в місце, де є один шанс на мільйон, що там пролягає той Кордон... Якщо якимсь дивом він існує, я знайду його й перетну... і побачу на власні очі оте ХХ ст., яке ти так точно відтворив...

— Це божевілля... Як ти можеш вірити в таке?

— Я маю тисячу причин вірити і я вірю, бо Абістан живе брехнею, в ньому ніщо не уникнуло фальсифікацій, якщо він змінив Історію, то міг вигадати й нову географію. Людям, які ніколи не виходять зі свого кварталу, можна накинути віру в що завгодно... І я вірю дедалі більше, відколи, Тозе, познайомився з тобою... Ти ж вірив у своє ХХ ст. і відродив його, воно тут, гарне й буйне в твоєму дивовижному музеї... Ти знаєш це сторіччя, ти бачив, що люди, які жили тоді, мали науку і деякі чесноти, які, незважаючи на всю зарозумілість, дали їм змогу зберегти плюралізм і жити з ним навіть серед страждань... До речі, про техніку, в Абістані її не бракує: звідки вона походить, якщо ми не виробляємо її?.. Може, десь є кордон, який дає їй змогу доходити аж до нас?.. Ти ж віриш, любий Тозе, що в Абістані існують люди доброї волі і вони коли-небудь могли б з'ясувати, що вони саме такі, й мобілізуватися для порятунку країни і спасіння своїх душ... Ти теж належиш до тих людей, і багато людей думають так про тебе в тому бідному кварталі А-19, такому близькому і такому далекому від Міста Бога... Тож чому я й сам не можу вірити, що ті люди ХХ ст. не загинули всі під час Священних війн, голокостів, масових ліквідацій і примусових повернень?.. Чому я не можу в собі побачити людину доброї волі, яка з'ясувала, що вона така, і мобілізується, щоб налагодити, відновити зв'язок між нашим світом та іншим світом?.. Авжеж, чом би й ні, любий Тозе, чом би й ні?.. Я знаю, бо дізнався на місці, в санаторії на горі Сін, що інколи цілі каравани зникають за тим... Кордоном... Якби вони заблукали, то зрештою знайшли б шлях і повернулися, правда?.. А якщо цю розповідь про Кордон вигадали, щоб лякати дітей і контрабандистів, то, мабуть, тому, що знали, що він існував? І, можливо, від нього ще лишається

невеличкий шматочок у крижаних краях Уа... Я хочу спробувати здійснити цю авантюру: дійшовши до свого теперішнього стану, я маю тільки цей єдиний вибір, який можу зробити... Життя в цьому світі скінчилося для мене, я хочу, я сподіваюся почати інше життя по той бік Кордону.

Тоз мовчав. А коли відповів Аті, вуста йому тремтіли:

— Я запитаю Рама... Атож, запитаю і зроблю все, щоб переконати його. А коли будеш по той бік, ти як-небудь повідомиш мене і допоможеш мені доповнити мій музей... коли-небудь, можливо, я вдихну в нього життя.

Настала довга, дуже довга тиша, яку зненацька урвав Аті:

— Любий Тозе, тільки на те, щоб не померти ідіотом, скажи мені швидко три речі. Передусім чому ти розреготався, коли Коа дав тобі листа Абі, адресованого мокбі Кхо, щоб привітати його з тим, що він послав на смерть стільки молоді?

— Мокбі Кхо був другом нашої родини, ми всі знали його непомірковану любов до слави. Він заповонив країну цим листом, якого сам написав і дав Великому Командору, щоб той попросив Абі підписатися. На підставі його заслуг і з огляду на таке визнання Брі як Почесний, що відповідає за Милості й Канонізації, запропонував надати Кхо статус блаженного, і він, безперечно, коли-небудь отримає його, такі процедури дуже повільні. Що там іще?

— Як ти так швидко дізнався, що на нас напали чауші на площі Верховної Віри? Це питання не дає мені спокою.

— Як я тобі казав, Рам збудував навколо мене цілий механізм безпеки, всіх, хто наближався до мене, вивчали і в разі сумніву жорстко відпихали. Ви були моїми протеже, якщо можна так висловитись, отже, за вами наглядали... хто, я не знаю... ваша сусідка, її чоловік, мій фактотум Му, хто ж іще? Це мій агент Дер роз-

будив мене й розповів про халепу, в яку ви бездумно вскочили.

— А що це за мова з дуже різьбленими літерами, якою написані таблички коло кабінетів Великого Камергера?

— Тож ти помітив?.. Браво... Це мова, якою була написана свята книга, що передувала *Габулу*... мова дуже гарна, багата, образна... Оскільки вона схиляє до поезії та риторики, її викинули з Абістану, віддавши перевагу *абімові*, що спонукає до обов'язку і суворого послуху. Джерелом натхнення для абімови стала новомова Ангсока. Коли ми окупували ту країну, наші тодішні керівники з'ясували, що її незвичайна політична система спирається не тільки на зброю, а й на феноменальну могутність тамтешньої мови: створеної в лабораторії новомови, яка мала здатність знищувати в мовця волю й цікавість. Наші тодішні керівники взяли за основу своєї філософії три принципи, які визначали створення політичної системи Ангсоку: «Війна — це мир», «Свобода — це рабство», «Невігластво — це сила», — і додали до них три принципи власного виробництва: «Смерть — це життя», «Брехня — це істина», «Логіка — це абсурд». Оце і є Абістан, справжнє божевілля.

Брі і Віз дорікають мені моєю ностальгією за ХХ ст., а самі сумують за цією мовою і її чарами... Інколи вони навіть писали нею вірші й читали їх у колі родини... але стривай, це Державна таємниця, вона не повинна вийти за межі феоду... Ти задоволений?

— Не зовсім, але треба лишити деякі таємниці для іншого життя, якщо воно існує і якщо там дозволено висловлювати свої думки.

Епілог

Де ми дізнаємось останні новини про Абістан. Їх зібрано з різних джерел: «Голосу Кіїби», радіостанції Кодсабада «Надир-1», газети «ФН», газети КДБ під назвою «Герой», «Голосу Мокб», «Братерства громадивців», «Військового огляду» й т. ін. Ці новини треба сприймати з якнайбільшою обережністю, абістанські засоби масової інформації є передусім інструментами психічної маніпуляції на службі кланів.

Інформацію спершу подала газета «Голос Кіїби». Насправді вона тільки повторила комюніке Раса з бюро пресидії Справедливого Братства:

«Сьогодні вранці кабінет святої Кіїби повідомив, що Його Ексцеленція найсвітліший Почесний Дюк, Великий Командор вірних, голова Справедливого Братства, винятковий господар своїх сеньйорій, розміщених у шістдесятьох провінціях Абістану, трошки занедужав, тому якийсь час буде відсутній.

Протягом його відсутності посаду Командора Справедливого Братства тимчасово обійматиме Його Ясновельможність Почесний Брі. За спеціальним наказом Делегата Абі, нехай буде йому спасіння, і Справедливого Братства, що зібралось в повному складі, всіх, народ і установи, закликають вірно коритися йому й робити все, щоб полегшити йому його завдання.

Підписано: за Справедливе Братство, що зібралось на надзвичайне засідання, і за дорученням тимча-

сового Командора вірних, Почесний Брі, начальник кабінету, Підпочесний Тат».

За тиждень радіостанція Кодсабада «Надир-1» передала наступну інформацію, подану на тлі нерухомої картини, яка зображувала стадіон, на якому відбувалися масові страти:

«Ми дізналися, хоча ще чекаємо підтвердження з Міністерства Моралі й Божественного Правосуддя, що на підставі релігійного указу, виданого Високим Судом Справедливого Братства, мають стратити двісті п'ятдесят злочинців. Слава нашим блискучим агентам Апарату, які змогли викрити й затримати їх за такий короткий час. Якщо прохання про помилування, яке вони подали тимчасовому Великому Командору Його Ясновельможності Почесному Брі, відкинуть, їм зітнуть голови після великого Моління в Четвер на різних стадіонах столиці. За даними одного джерела, близького до Кііби, ті злочинці мали поширювати найбільш незбагненні, найгідніші зневаги і найсміховинніші чутки, які з'являлися коли-небудь на священній землі Абістану, а саме: мовляв, унаслідок раптового погіршення стану здоров'я Великого Командора Дюка серед ночі начебто вивезли на президентському літаку в невідоме місце, яке вони характеризували незначущим словом «Закордон», де йому забезпечать спеціалізоване піклування, якого Абістан не може і не вміє надати. Яка ганьба! Що таке Закордон, це де, це хто? Жоден абістанець ані секунди не вагався б і сам виконав би справедливий вирок, оголошений Високим Судом тим небезпечним *макуфам*. Народ одностайно просить Великого Командора зневажливо відкинути їхнє прохання про помилування. Відтин голови — уже велика поблажливість, таке поріддя годилося б садити на палю, четвертувати, поливати окропом. Нехай Йолах поверне здоров'я нашому Великому Командору Дюку і нехай дбає про здоров'я нашого тимчасового Великого Командора Брі».

А в недавньому випуску газета «ФН» повідомила наступну інформацію:

«Згідно з джерелом, наближеним до Міністерства Війни і Миру, цієї миті відбуваються запеклі бої в пустельних зонах на південному сході Абістану. Наші інформатори думають, що в цих боях беруть участь вільні ополченці, що їх контролюють певні кола, більш-менш пов'язані з членами уряду. Може, ці бої підтверджують чутку, яка ходить віддавна, мовляв, Справедливе Братство зібралося на конклав, щоб обрати нового Командора? Згідно з іншим джерелом ситуація ще складніша, але по-іншому: Справедливе Братство начебто поділилося і влаштувало два конклави в двох потаємних місцях. Зрозуміло, що за цих обставин армія, яку кожен звинувачує в усіх лихах, лишається в своїх таборах і казармах. Кому вона коритиметься, якщо отримує суперечливі накази? В нашому наступному випуску ми подамо вирішальну інформацію, яку наші журналісти саме цієї миті отримують від однієї важливої постаті в уряді. Вони, безперечно, підтвердять, і то з набагато більшою кількістю деталей, те, що цієї ночі нам розповів один вантажник з аеропорту Справедливого Братства, і то за кілька хвилин до підпису в друк нашої газети, а саме: команда лікарів, призначена кабінетом Справедливого Братства, сіла в літак, щоб податися до того Закордону, про який так багато розповідають цієї миті, й констатувати смерть нашого Великого Командора й перевезти на батьківщину його високі останки. Нехай Йолах прийме його до свого раю».

«Військовий огляд» опублікував наступне (не підписане) комюніке Генерального штабу:

«Беручи до уваги несамовите буяння чуток, які становлять загрозу для стабільності Абістану, гене-

ральне Командування армії прагне наголосити, що армія перебуває на службі уряду і Справедливого Братства як найвищих установ країни, об'єднаних під владою тимчасового Великого Командора Почесного Брі. Командування рішуче спростовує чутки, мовляв, у якомусь районі планети відбуваються запеклі бої, розвідувальні служби армії не спостерегли нічого, крім звичайних конфліктів, інколи гострих, між місцевими урядовцями, зіткнень між нашими збройними силами і контрабандистами, сутичок між бунтівниками і силами правопорядку і зведень рахунків між конкурентними бандами злочинців. Генеральний штаб закликає кожного заспокоїтись і служити тільки Справедливому Братству під освіченим проводом Почесного Брі, тимчасового Командора вірних».

У *«Братерстві громадивців»*, цьому огидному смолоскипі ВАГ (Вільної асоціації громадивців), виловили наступну довгу і дивну розповідь. Знаючи рівень кричущого невігластва писак цього капустяного листка, ясно, як день, що цей текст написав якийсь літературний негр.

«Такий собі Афр, волоцюга за фахом, якого громадивці не раз, і то дуже часто, лупцювали, проте він так і не виправився, сам прийшов у казарму громадивців восьмого округу кварталу Н-46 й розповів, що напередодні він бачив утікача, такого собі Аті, який уже багато тижнів перебуває в розшуку в своєму кварталі С-21. Заінтригований тим, що побачив його так далеко від рідного кварталу, з якого походив і сам Афр, він пішов за ним. Аті йшов у товаристві якогось невідомого, статечного чоловіка. Афр побачив, як вони зайшли в дім одного чесного комерсанта, бляхаря Бука. Під впливом своєї непристойної і злодійської вдачі Афр заліз у сад того будинку й побачив крізь вікно дивну сцену: втікач Аті провадив тривалу розмову з гідною дружиною бляхаря й дав

їй подарунок, загорнутий у гарний шовк. Чоловіка в кімнаті не було, тож Афр запідозрив злочин перелюбу. Він уже бачив, як його щедро винагородять під час наступного Видня за те, що він виявив втікача, який перебуває в розшуку, й повідомив про нього, і за те, що заскочив людей на злочині перелюбу. Тоді б нарешті настав його день. Громадівці, що знають усе, бо живуть поміж люди й мають його повну довіру, хотіли з'ясувати цю пригоду, але втікач Аті і його спільник зникли. Пана Бука викликали й вимагали від нього пояснень, а він кричав як на пуп і розповів, начебто Тар представився йому як багатий комерсант, що прийшов із пропозицією купити його каструлі й балії, які він виробить, на десять років наперед, щоб виконати свій контракт з однією компанією, належною Почесному Діа, і що на великий обід, який дав Бук, прагнучи відсвяткувати свій успіх, Тар прийшов зі своїм двоюрідним братом, що навідався до кварталу Н-46, і звати його Нор, а не Аті.

Громадівці подали рапорт тим, кому належить, але, як і завжди, не отримали ані подяки, ані інформації про те, який розвиток мала ця справа далі. Згодом, дізнавшись, що в Місто Бога прокралися два підозрілі індивіди і одного з них убили в кварталі А-19 вільні чауші, вони пов'язали цей епізод з утікачем та його спільником і в додатковому рапорті висунули гіпотезу, що пройдисвіти з Н-46 і бандити з А-19 — ті самі люди, а отже, їм видається доречним передати цю справу громадівцям з А-19. Вони так і вчинили, але їхні колеги з А-19 не змогли зайти далеко в своєму розслідуванні, бо труп чоловіка, якого вбили чауші, зник. Немає трупа — немає злочину, а отже, і справи; щодо другого індивіда, то він просто випарувався. Слід також із жалем зазначити, що в А-19 повноваження громадівців украй обмежені указом Почесного Брі, губернатора і префекта поліції в цьому кварталі.

Тож ось у якому стані перебуває безпека в нашій країні: небезпечний утікач вільно пересуваєть-

ся з кварталу в квартал, чесного бляхаря ошукують фальшиві комерсанти, невідомі чауші вбивають чоловіка, а його труп зникає саме тієї миті, коли хотіли дізнатися, хто то, хоча діти, які гралися на тому пустищі, таки добре бачили тіло; спільник небіжчика випарувався, не лишивши сліду... а висока влада не робить нічого, не оголошує надзвичайного стану, не організовує ані прочісування, ані облав, нікого не арештовує. Добре ж це абістанське правосуддя! Лишається тільки запитати себе, який сенс бути громадивцем у цій країні!»

Натомість «Голос Мокб» опублікував набагато тривожніший заклик до пильності. В ньому сказано:

«Останнім часом ми стали свідком нового феномену, що дуже непокоїть нас: невідомо звідки з'явилися люди, які розійшлися по країні й закликають до більшої ортодоксії в практиці нашої святої релігії. Поки що вони загарбують невеличкі *мокби*, бо за ними не дуже наглядають, а є такі, що взагалі не мають нагляду, але ми бачимо, що вони набираються зухвалості й пролізають в усі шпарини, а Бог знає, скільки їх є в Абістані. Річ очевидна, ті вчені мавпи мають якогось господаря, що добре видресировав їх, бо торочать те саме буквально до слова. На жаль, наші молоді вірні, здається, дослухаються до цих діатриб, які закликають їх брати в руки зброю і вбивати чесних людей. Ми з жахом з'ясували, що ті демони носять на собі готові вибухнути бомби і запалюють заряд, коли їх викривають і заганяють у безвихідь. Цей диявольський захист унеможливає всяке розслідування, яке дало б змогу дізнатися, хто вони, звідки приходять і на кого працюють. Асоціація *мокбі* закликає своїх членів, зокрема тих, хто править у невеликих *мокбах*, подвоїти пильність і найпотаємнішим способом повідомляти поліції про тих, кого вони підозрюють у належності до тієї пе-

кельної орди. Асоціація закликає ще й КДБ, Комітет добровільних борців за віру, посилити свій вплив на молодь на вулицях, бо, якщо цього не буде, вона буде змушена відібрати в комітету дозвіл виконувати обов'язки релігійної поліції в громадських місцях. Було б уже досить добре, якби ті борці здійснювали їх щодо себе і своїх дітей. Не досить мати kota, що гуляє собі по оселі та облизується, треба, щоб він ще ловив мишей».

«Герой», газета Комітету добровільних борців за віру, передрукувала статтю з «Голосу Мокб» і виступила проти неї:

«Газета «Голос Мокб» закликає нас до пильності. Гаразд, ми це добре розуміємо. Події і справді відбуваються без нашого відома, і ми знаємо про це. Але газета не тільки пише, мовляв, нам бракує пильності, а ще й звинувачує, буцімто ми даємо поширюватися злу, а отже, є спільниками вже не знати якої змови проти нашої святої релігії, і дорікає нам, нам, простим вірним, які витрачають свій час для допомоги нашим співгромадянам, нашій релігійній поліції та Моральній Інспекції, що ми не боремося проти тероризму, який ця дика орда прагне утвердити в нашій країні. Невже ми маємо бути ще й поліцаями та солдатами? Ми знаємо, чим ми зобов'язані нашим вельмиповажним *мокбі*, але тут ми кажемо ні їхній газеті, що є їхнім речником, бо ж називається «Голосом *мокб*», або ж голосом *мокбі*, що, власне, те саме, і своєю чергою звинувачуємо її в серйозному браку пильності, бо хто навчає населення нашої святої релігії? *Мокба*, тобто вони! Хто оцінює рівень моралі вірних у кварталах та районах? Знову-таки *мокба*, тобто вони. Хто нарешті має законні повноваження оголошувати *рихад* і починати широку операцію оздоровлення звичаїв і розумів? Знову *мокба*, тобто вони! А чи зробили вони це? Чи роблять вони це? І чи зроблять? Відповідь «ні» на всі три запитання.

Тоді нехай, будь ласка, вони позбавлять нас своїх безпідставних звинувачень. Ми добровольці, ми жертвуємо собою день і ніч задля нашої релігії, ми хочемо, щоб це визнавали й поважали. Вітання всім, хто розуміє!»

Безкоштовний розмножений на ротапринті листок, опублікований на гроші одного багатого комерсанта з району Сін, – кілька примірників розійшлись по країні завдяки караванникам, – подав наступну невеличку розповідь, схожу на гірську казку:

«Національні гвардійці села Дру повідомляють, що в околицях перевалу Зіб на північний захід від відомого санаторію в районі Сін вони помітили, як маневрує гелікоптер із гербом Почесного Брі. Ми не знали, що Почесний Брі, нині наш тимчасовий Великий Командор, нехай Йолах допомагає йому й береже його, має інтереси в цьому регіоні. Ми б вітали його присутність серед нас і по-братньому й шанобливо сприяли б його справам. Але ні, гелікоптер тільки покрутився там і там і висадив на плато чоловіка з гірським спорядженням. Усі наступні дні гвардійці бачили його й помічали, він був кумедно вбраний, скажімо, по-давньому, й бігав у різні боки, потім униз, немов шукав чогось, якоїсь загубленої стежки, легендарної руїни, таємного проходу, можливо, забороненого шляху. Заінтриговані його поведінкою, жителі Дру спорядили групу молодих хлопців, щоб ті піднялись і розпитали його, допомогли йому, якщо він у скруті, прогнали, якщо він плекає лихі наміри. Та вони ніде не знайшли того чоловіка, він зник. Хлопці шукали знову і знову і послали людей розпитати навіть у найдальші села. Нічогісінько. В Дру зрештою виснували, що той чоловік прийшов шукати знаменитий Кордон і, якщо не загинув на дні ущелини і його не забрав гірський потік, обвал, оповзень чи лавина, напевне, знайшов його або ж

пішов додому, підібгавши хвоста. Молодь сміялася з того дивака, п'ючи чай навколо багаття, тим часом як знову посилав густий сніг, ховаючи всі людські сліди; змушені сидіти в хатах, люди розповідали, як довго вони самі та їхні батьки марно шукали той міфічний кордон. Сьогодні вони впевнені, що його не існує, принаймні в них, він має бути по той бік перевалу, на південному сході, на території Буда або Рака, за вершиною Гур, а то й далі, бо села Буд і Рак теж майже впевнені, що кордон пролягає в селі Дру або ще вище, в селі Шер, що вже сперечається за небо з орлами.

Ця історія про Кордон — одна з найдивніших. Якщо Кордон не існує, а в цьому немає сумніву, легенда про нього є і ніколи не вмирає. Предки наших далеких предків уже говорили про нього, але в наших горах на вершині світу кордон — це те, що відокремлює добро від зла. Кочовики й контрабандисти добре знають, що ніякий кордон не відокремлює одну гору від другої, один перевал від другого, одного кочовика чи контрабандиста від другого. Кордон — це їхній зв'язок. Якщо інколи одні каравани зникають, а на інші нападають та знищують їх, люди знають, хто винен: самі караванники, які зреклися божественних законів і віддалися грабункам і злочинам.

Джордж ОРВЕЛЛ
1984

Один з найголовніших і вже точно найважливіший роман минулого сторіччя. Важко пригадати якийсь інший літературний твір, який би без зайвої манірності, настільки ж чітко, правдиво і жорстко поставив перед загалом таку ж важливу проблематику. А саме: що таке влада? Яка її природа? Куди прямує сучасне суспільство? Що таке справжня смерть, і яка саме смерть є справжньою – фізична смерть індивіда, а чи смерть його внутрішнього ества, при збереженні фізичного тіла? Що таке свобода, і як вона співвідноситься з владою? Чи можливий прояв свободи, нехай у вигляді можливості мати свої приховані, вільні від примусу думки, в умовах абсолютної тоталітарної влади?

Переклад з англійської Віктора Шовкуна

Джордж ОРВЕЛЛ
КОЛГОСП ТВАРИН

Твір був написаний у 1944 році і мав на меті показати західному суспільству справжнє обличчя Радянського Союзу, який, прикриваючись облудною пропагандою і нібито соціалістичними ідеями, насправді здійснював репресії над мільйонами власних громадян, водночас прагнучи увесь зовнішній світ перетворити на один великий концтабір за власними лекалами.

*Переклад з англійської
Юрія Шевчука*

- Сансаль, Буалем.**
С18 **2084: Кінець світу:** роман / Буалем Сансаль; з фр. пер. П. Таращук. — К.: Вид-во Жупанського, 2016. — 216 с.

ISBN 978-966-2355-68-0

Новий роман-антиутопія Буалема Сансаля «2084: Кінець світу» став справжньою сенсацією і минулорічним бестселером на французькому книжковому ринку та отримав гран-прі Французької академії, а також устиг побувати на перших місцях у відбіркових списках усіх престижних французьких премій у царині літератури. У романі, який можна сприймати, зокрема, як і діалог Сансаля з епохальним орвеллівським «1984», оповідається про небезпеку ісламської релігійної диктатури, яка насувається на нашу цивілізацію.

У своєму інтерв'ю для «Дойче Велле» Буалем Сансаль так описує власне бачення сьогоденного становища нашої цивілізації: «Свободи більше немає. Ми стали в'язнями надто жорстко організованих держав. Глобалізація нав'язує нам закони ринку. Реклама і маркетинг зумовлюють наші дії. Присутній скрізь всемогутній закон обмежує свободу громадян. Єдина свобода, яку ми маємо, це вибирати, чиїх вказівок слухатись. Тож мусульмани кажуть: аніж слугувати ринку й праву, краще будемо виконувати накази релігії. Оскільки релігія обіцяє нам рай... А до цього додається ще й пригода джихаду».

УДК 821.133.1'06(65)-312.1
ББК 84(6Алж=Фра)6-44

Літературно-художнє видання
Буалем Сансаль
2084
КІНЕЦЬ СВІТУ

Переклад з французької
Петра Таращука

Відповідальний редактор *Л. Пішко*
Художній редактор *О. Баратинська*
Оригінал-макет *О. Жупанський*

Підписано до друку 22.03.16
Формат 84x108 1/32

Надруковано у ПП «Юнісофт»
61036, м.Харків, вул. Морозова, 13 б
www.ttornado.com.ua
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р.
Замовлення № 376/03

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи №2770. Серія ДК

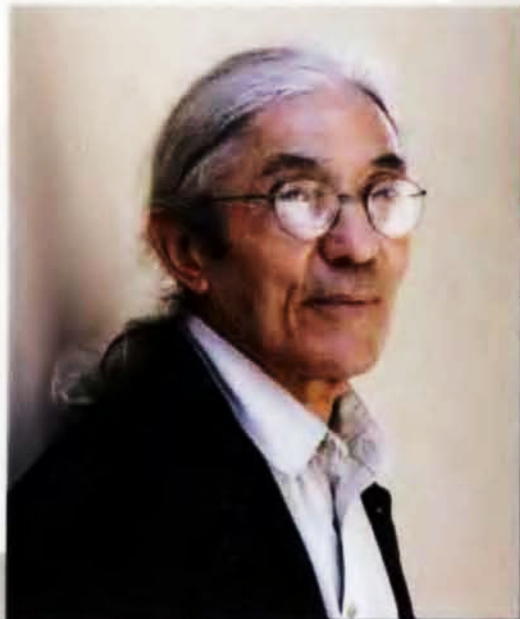
ФОП Жупанський
Україна, 08293, Буча, вул. Тарасівська, 7а,
тел.: (096) 350-61-05;

E-mail: zhupansky-publisher@ukr.net

Головний редактор/відділ збуту:
тел.: (097) 412-04-42

E-mail: zhupansky-editor@ukr.net

<http://publisher.at.ua>

Буалем Сансаль */Boualem Sansal/*

(1949 р. н.) – відомий алжирський письменник, має вчений ступінь доктора економіки. Працював викладачем, консультантом, підприємцем, обіймав високі посади у міністерстві промисловості Алжиру, звідки його звільнили у 2003 році за критику влади. Його перший роман «Клятва варварів» вийшов друком 1999 року в одному з найпрестижніших французьких видавництв «Галлімар» і відразу ж отримав «Премію першого роману». Його книжка «Алжир, до запити», яка за своєю суттю є відкритим листом співвітчизникам, заборонена алжирською цензурою, а сам письменник постійно отримує погрози на свою адресу. Незважаючи на це, він продовжує жити і писати в Алжирі, де багато його романів потрапляють під заборону. Водночас Сансаль є лауреатом численних літературних премій Франції, Бельгії та Німеччини.

Буалем Сансаль вважає, що на наших очах відбувається падіння Європи і одночасно – наступ агресивного політичного ісламу. Ісламістам протистоять старіючі суспільства, які живуть у ситості й комфорті і не бажають захищати та відстоювати власні цінності.

У своїй новій книжці, за яку він отримав ґран-прі Французької академії, письменник розповідає про створення всесвітньої тоталітарної теократії, до якої може призвести релігійний фундаменталізм. Зв'язки з твором Джорджа Орвелла «1984» очевидні, і автор не приховує їх, проте по-новому, оригінально описує жах існування під убивчим релігійним ковпаком, що, власне, є лише способом тримати народ у покорі й нещадно використовувати його для нелюдських політичних цілей, прикриваючись «Святим Письмом».